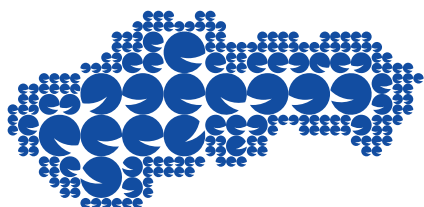

SLOVENSKÁ REČ

80 • 2015 • 1–2

ČASOPIS PRE VÝSKUM SLOVENSKÉHO JAZYKA
ORGÁN JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU ĽUDOVÍTA ŠTÚRA SAV

SLOVENSKÁ REČ

Časopis pre výskum slovenského jazyka.
Založený v roku 1932. Orgán
Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra
Slovenskej akadémie vied

SLOVAK SPEECH

Journal for the Slovak Language Research.
Founded in 1932. Published by Ľudovít Štur
Institute of Linguistics,
The Slovak Academy of Sciences

HLAVNÝ REDAKTOR VÝKONNÁ REDAKTORKA REDAKČNÁ RADA

Slavomír Ondrejovič
Jana Wachtarczyková

EDITOR-IN-CHIEF EXECUTIVE EDITOR EDITORIAL BOARD

Ján Bosák (Bratislava), Klára Buzássyová (Bratislava), Juraj Dolník (Bratislava), Ľubomír Ďurovič (Lund – Švédsko), Miroslav Dudok (Bratislava), Ján Findra (Banská Bystrica), Siniša Habijanec (Záhreb – Chorvátsko), Björn Hansen (Regensburg – Nemecko), Martina Ivanová (Prešov), Ľubomír Kralčák (Nitra), Mark Lauersdorf (Kentucky – USA), Milan Majtán (Bratislava), Martin Ološtiak (Prešov), Oľga Orgoňová (Bratislava), Ján Sabol (Košice), Daniela Slančová (Prešov), Pavol Žigo (Bratislava)

REDAKTORKA ANGLICKÝCH TEXTOV TECHNICKÝ REDAKTOR

Júlia Behýlová
Vladimír Radík

ENGLISH LANGUAGE EDITOR LAY OUT

Časopis je citovaný v databázach

Scopus (Elsevier), Linguistic Bibliography / Bibliographie Linguistique (Brill), The Year's Work in Modern Language Studies, Central European Journal of Social Sciences and Humanities, Bibliografia Językoznawstwa Slawistycznego, Naviga (Softweco), ProQuest – Linguistics & Language Behavior Abstract (LLBA), Summon (Serials Solutions/ProQuest), WorldCat (OCLC)

Indexed in databases

Periodicita

Vychádza 6 čísel 3-krát ročne

Periodicity

Published 6 issues, 3 times per year

Adresa redakcie

 813 64 Bratislava, Panská 26, Slovensko,
tel. +421-2-54431756, e-mail: slovenska.rec@juls.savba.sk, www.juls.savba.sk

Address of editor's office

Elektronická verzia časopisu je dostupná na

<http://www.juls.savba.sk/ediela/sr/>

The electronic version of journal is available at

Informácie o predplatnom podáva a objednávky prijíma redakcia

Subscription information and booking are received by editor's office

Výhradný distribútor na Slovensku

 SAP – Slovak Academic Press s. r. o., Bazová 2, 821 08 Bratislava.
E-mail: sap@sappress.sk, www.sappress.sk. Registračné číslo 7089.

Distributed in Slovak Republic by

Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje

 SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia,
tel.: +421-2-63839472, fax: +421-2-63839485, e-mail: info@slovart-gtg.sk.

Foreign orders executed by

Časopis je v predaji v kníhkupectve Veda

Štefánikova č. 3, Bratislava

The journal available at Veda bookshop

Návrh a grafické spracovanie obálky

 Design and cover design graphic processing by
Jana Wachtarczyková, Martina Cebecauerová

ISSN 0037-6981 (tlačená verzia)

EV 3695/09

ISSN 1338-4279 (verzia online)

Toto číslo vyšlo v apríli 2015

OBSAH / CONTENTS SR 1 – 2/2015

ÚVODNÍK

- 3-5 **Slovenská jazykoveda v roku 2015**
Slovak Linguistics in the Year 2015
Slavomír Ondrejovič

ŠTÚDIE A ČLÁNKY / STUDIES AND ARTICLES

- 6-19 **K problému etymologickej totožnosti slova: Etymologické príspevky k štúdiu lexiky staršej slovenčiny**
Notes on the Problem of Etymological Identity of a Word: Etymological Contributions to the Study of Older Slovak Lexicon
Lubor Králik
- 20-36 **Výskum slovenskej slovotvorby v poslednom štvrt'oročí. II. časť**
Research of the Slovak Word-Formation in the Last 25 Years. Part II.
Martin Ološtiak
- 37-72 **Slovensko-česká a česko-slovenská dvojjazyčná lexikografia. Vývinový prehľad od 19. storočia po súčasnosť. II. časť**
Slovak-Czech and Czech-Slovak Bilingual Lexicography. An Overview of the Development from the 19th Century up to the Present Time. Part II.
Katarína Gajdošová

DISKUSIE A ROZHĽADY / DISCUSSIONS AND HORIZONS

- 73-83 **Nejednoznačnosť pri písaní niektorých typov vlastných mien**
Ambiguity in Writing of Some Types of Proper Names
Andrej Závodný

SPRÁVY / REPORTS

- 84-92 **Správa o činnosti JÚLEŠ SAV za rok 2014**
Activity Report of Ľudovít Štúr Institute of Linguistics SAS for the Year 2014
Bronislava Chocholová
- 93-94 **Noc literatúry prvýkrát aj na Panskej 26**
Night of Literature for the First Time at Panská Street 26
Gabriel Gaži – Anna Ramšáková – Jana Wachtarczyková

RECENZIE / REVIEWS

- 95-101 **Je jazyk úkladný?**
Is the Language Wicked?
Slavomír Ondrejovič
- 101-104 **Kartografické spracovanie priezvisk z územia Maďarska**
Cartographic Description of Surnames from the Territory of Hungary
Pavol Žigo
- 105-109 **Výklady motivácie a príbehovosť slovenských priezvisk**
Interpretations of Motivation and Stories of the Slovak Surnames
Andrej Závodný
- 109-114 **Čože je to päťdesiatka alebo letná škola SAS oslavuje okrúhle výročie**
50 Years of Existence is Nothing Extraordinary or the Summer School of
Slovak Language and Culture Studia Academica Slovaca Celebrates its
Golden Jubilee
Tomáš Lakatoš
- 114-118 **Aktuálne didakticko-popularizačné spracovanie slovenských nárečí**
Actual Teaching/Dissemination Processing of Slovak Dialects
Jozef Bilský

KRONIKA / CHRONICLE

- 119-122 **Neuveriteľné jubileum profesora Ľubomíra Ďuroviča**
Incredible Anniversary of Professor Ľubomír Ďurovič
Slavomír Ondrejovič
- 122-124 **Mladý jubilant Pavol Odaloš**
Young Honoured Person Pavol Odaloš
Vladimír Patrás
- 124-126 **Za profesorom Petrom Királyom**
In Memory of Professor Peter Király
Pavol Žigo

ROZLIČNOSTI A ROZHOVORY

- 127-130 **Nové kľúčové slovo ekonomiky – startup/start-up**
New Keyword of Economics – Startup/Start-up
Jana Wachtarczyková

Slovenská jazykoveda v roku 2015

1. Ani rok 2015 nie je vo svete klasickým „filologickým“ rokom, akým boli napríklad roky 2001 a 2008. Organizácia spojených národov vyhlásila rok 2015 za *Medzinárodný rok rozvojovej spolupráce*. Pre nás na Slovensku je však aj rok 2015 filologický až-až. Je to totiž štúrovský rok. Ľudovít Štúr, tvorca dnešnej spisovnej slovenčiny, sa narodil, ako všetci vieme, 28. októbra 1815, teda pred 200 rokmi. Napokon rok 2015 vyhlásila za Rok Ľudovíta Štúra aj vláda Slovenskej republiky. Pripomeňme, že k významnej udalosti v dejinách Európy došlo už aj tesne pred narodením Ľudovíta Štúra – 8. októbra 1815: v ten deň bol porazený Napoleon, ktorý dlhé roky držal Európu v šachu, presnejšie povedané vo svojej moci. V bitke pri Waterloo sa stretol v boji so spojeneckými vojskami a ich veliteľom vojvodom z Wellingtonu, kde bol nakoniec úspešne porazený. Európske dejiny sa vtedy navždy zmenili. Napoleonovi sa vo svojom diele venoval neskôr aj Ľudovít Štúr. Nepísal o ňom však zväčša nijako oslavne.

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra nesie meno tejto zakladateľskej osobnosti aj vo svojom názve a jeho portrét uchováva vo svojom logu, takže – podľa očakávania – ústav pripravuje v tomto roku niekoľko akcií, špeciálne zameraných na uvedené výročie. Pripravujeme spolu so Slovenskou jazykovednou spoločnosťou na 26. – 28. októbra 2015 už 12. stretnutie slovenských jazykovedcov v Častej-Papierničke pod názvom *Jazykovedné dielo Ľudovíta Štúra v historických a súčasných interpretáciách*. Predpokladáme, že práve pri tejto príležitosti sa znovu raz detailne zhodnotí miesto Ľudovíta Štúra dejinách i jeho prínos a prehodnotia sa aj inšpirácie jeho jazykovedného diela pre dnešok. Organizátori podujatia pritom očakávajú, že sa účastníci stretnutia vyhnú opakovaniu zbytočných mýtov a nadbytočných príkras. Nemalo by teda ísť o oslavno-kalendárové vystúpenia, ale skôr o analýzy a interpretácie, neobchádzajúce ani kontroverzné témy, akými boli napr. diskusie a polemiky Ľudovíta Štúra s Jánom Kollárom, Jonášom Záborským, Karlom Havlíčkom Borovským či Andrejom Lanštiakom, Štefanom Launerom a s inými „národnými hriešnikmi“ a akým ostáva doteraz aj jeho – podľa niektorých kontroverzné, podľa iných nepochopené – dielo *Slovanstvo a svet budúcnosti*. Na podujatí sú preto vítaní predovšetkým autori, u ktorých je predpoklad, že sú schopní a ochotní odosobniť sa od opakovaných kliše a priniesť svieži pohľad na Ľudovíta Štúra ako jazykovedca, na jeho dielo a dobu z pohľadu 21. storočia.

Ďalšia „štúrovská“ akcia sa bude konať v Starej tržnici na Námestí SNP. Uvedené podujatie s názvom *Štúr – žúr*, na ktorom vystúpia aj herci, hudobné skupiny a hostia, ktorí majú blízko k Ľudovítovi Štúrovi, organizačne zabezpečuje Lucia Satinská so svojím tímom. Podobného razenia je aj súťaž s názvom *PoŠTÚRenie mýtu*, ktorú organizuje zahraničný lektorát a mala by netradičným spôsobom posilniť pripomenutie Ľudovíta Štúra pre účastníkov slovenských lektorátov v zahraničí. Súčasťou súťaže by mala byť aj osobitná Cena riaditeľa jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Od začiatku roka 2015 sa odvíja séria prednášok o jazyku v roku Ľudovíta Štúra v novej budove Slovenského národného divadla, ktorú moderuje pracovníčka nášho ústavu a herečka Ingrid Hrubaničová.

2. Ako aj po iné roky i teraz nás v tomto slovenskorečovom úvodníku zaujíma, ako u nás bežal život (predovšetkým jazykový a jazykovedný) pred sto rokmi, teda v roku 1915. Bol to čas, keď už bolo asi všetkým jasné, že vojnový konflikt nie je nijakou epizódou dejín a že jej koniec je v nedohľadne. Do tzv. veľkej vojny vstúpilo v apríli 1915 na strane Trojdohody Taliansko a na všetkých bojiskách prebiehala zákopová vojna so striedavými úspechmi na obidvoch stranách. Jozef Škultéty, šéfredaktor Slovenských pohľadov, vydáva však práve v tom čase (v roku 1915) populárnu príručku Sama Czambla *Rukoväť spisovnej reči slovenskej* po prvý raz vo vlastnej redakcii. Označuje pritom Sama Czambla za autora, ktorý v tejto príručke „pripomína umného prostofúďina, akých stretávať na slovenských dedinách“ (doslov). Tým zrejme J. Škultéty – slohom adekvátnym pre dané obdobie – narážal na fakt, že viaceré dovtedajšie práce Sama Czambla sa vyznačovali „ťažkým štýlom“, kým rukoväť je omnoho uvoľnenejšia. Czamblovsko-škultétyovská príručka potom slúžila, ako je známe, na Slovensku ako základný zdroj poučenia o spisovnej slovenčine až do vyjdenia Pravidiel slovenského pravopisu v r. 1931.

Zo zahraničných udalostí stojí určite za zmienku aj to, že v r. 1915 založil Roman Jakobson Moskovský lingvistický krúžok, ktorý bol neskoršie známy predovšetkým ako (ruská) formálna škola, a v tom istom roku sa podarilo Bedřichovi Hroznému rozlúštiť chetitčinu, čím vlastne potvrdil to, čo vo svojom výnimočnom diele *Rozprava o prvotnom systéme vokálov v indoeurópskych jazykoch* predpokladal mladý Ferdinand de Saussure.

3. Vráťme sa však domov a do dnešných čias. Tak ako rok 1915 bol nepokojný a neznamenal pohodlný život ani pre tých, čo sa venovali jazyku a jazykovede, aj začiatok roka 2015 veští predovšetkým intenzívne turbulencie. V rámci uvedeného roka má prebehnúť záverečná fáza v procese štrukturálnej zmeny Slovenskej akadémie vied – transformácia (premena ústavov na vedecko-výskumné inštitúcie, príp. ich spájanie). V tejto chvíli nie je ešte jasné, čo tento pohyb prinesie pre slovenskú vedu, najmä pre tzv. spoločenské vedy a jazykovedu. Isté je len to, že sa to nejakou dotkne aj akademického a univerzitného lingvistického výskumu na Slovensku. Mô-

žeme len zopakovať, že dúfame, že „otrasy“, ktorým sa pri takýchto tektonických zmenách nedá vyhnúť, najmä ak sa šíria „zhora“, nebudú mať za následok zásadné obmedzenia v základnom i aplikovanom lingvistickom výskume a že – ak chceme byť ozajstnými optimistami – jazykovedná obec to nielen bez úhony „prežije“, ale prinesie jej to nové možnosti a podnety. A že to s ňou bez väčších problémov prežije aj náš časopis.

Slovenská reč otvára týmto dvojčísлом svoj 80. ročník, čo by si takisto zaslúžilo nejaké oslavné salvy. Slovenská reč patrí medzi najstaršie vedecké časopisy na Slovensku. Celkom najstarším vedeckým periodikom u nás sú, podľa všetkého, Bratislavské lekárske listy (Bratislava Medical Journal) založené v roku 1921, ktoré Národná rada Slovenskej republiky vyhlásila pri ich 90. výročí za kultúrne vedecké dedičstvo SR. Možno je načas, aby sa o takúto poctu uchádzala aj Slovenská reč, hoci na rozdiel od spomínaného impaktovaného medzinárodného lekárskeho časopisu, kde až okolo 60 % príspevkov pochádza od zahraničných autorov, Slovenská reč by mala ostať slovenská jazykom, predmetom skúmania aj prispievateľmi. Veríme, že aj tento jubilejný 80. ročník nášho časopisu prinesie množstvo podnetných článkov a ukáže svoju životaschopnosť v prúde času.

Slavomír Ondrejovič

K PROBLÉMU ETYMOLOGICKEJ TOTOŽNOSTI SLOVA: ETYMOLOGICKÉ PRÍSPEVKY K ŠTÚDIU LEXIKY STARŠEJ SLOVENČINY¹

Lubor Králik

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Panská 811 01 Bratislava

KRÁLIK, L.: Notes on the Problem of Etymological Identity of a Word: Etymological Contributions to the Study of Older Slovak Lexicon. In: *Slovak Speech*, 2015, vol. 80, no. 1-2, p. 6-19.

Abstract: The article is based on our research presented at the international scientific conference “Natural Evolution of Language and Language Contacts” (Častá-Papiernička, Slovakia, April 22–23, 2013) where we discussed various entries in the Historical Dictionary of the Slovak Language which, in our opinion, contain etymologically non-homogeneous lexical material. Because of a limit on the length of articles accepted for publication in the conference volume, we only analyzed three such cases in the first part of our study; in the second part, published here, we discuss 13 more entries from the Dictionary from the etymological point of view and propose different lexicographical solutions – e.g., on the basis of etymology, some polysemantic entries should rather be split into separate entries, reconstructed forms and definitions given for some lemmata might be amended, etc.

Key Words: etymological identity of a word. etymology. older Slovak lexicon. slavonic languages. Slovak language.

Štúdia nadväzuje na referát, ktorý sme predniesli na medzinárodnej vedeckej konferencii *Prirodzený vývin jazyka a jazykové kontakty* (Častá-Papiernička 22. – 23. apríla 2013). Predpísaný rozsah príspevkov určených na publikovanie v konferenčnom zborníku nám umožnil prezentovať v textovej verzii referátu² len fragment zozbieraného materiálu, ktorého podstatnú časť analyzujeme na tomto mieste.

Predmetom nášho bádateľského záujmu sa stali prípady, keď sa v Historickom slovníku slovenského jazyka (ďalej HSSJ; 7 zv. Bratislava 1991 – 2008) spracúva v jednom (viacvýznamovom) hesle geneticky nehomogénny lexikálny materiál, kto-

¹ Príspevok vznikol v rámci projektu *Etymologický výskum slovenskej lexiky – 3. etapa* (grant VEGA č. 2/0095/11). – Použité skratky jazykov: arab. – arabský, čes. – český, dnm. – dolnonemecký, fr. – francúzsky, ide. – indoeurópsky, lat. – latinský, maď. – maďarský, nem. – nemecký, poľ. – poľský, psl. – praslovanský, román. – románsky, sthnem. – starohornonemecký, strhnem. – stredohornonemecký, špan. – španielsky, tal. – taliansky, tur. – turecký, zgerm. – západogermánsky.

² KRÁLIK, Lubor: K problému etymologickej totožnosti slova: príspevok k štúdiu slovensko-inojazykových lexikálnych kontaktov (na materiáli Historického slovníka slovenského jazyka); rozsah: 11 s. (odovzdané redakcii zborníka).

rý by bolo adekvátne uviesť v samostatných heslách, resp. zaradiť ho pod rôzne heslové výrazy, majúce rozdielnu etymologickú charakteristiku. Ide tu najmä o fenomén etymologickej homonymie,³ niekedy je však na základe etymologickej rekonštrukcie žiaduce štandardizovať⁴ dodatočne vyčleňovaný heslový výraz v podobe odlišnej od formy heslového výrazu, pod ktorý bolo takéto slovo zaradené v HSSJ.

1. Slovo **bal** sa v HSSJ sémantizuje ako „1. zvitok, rolka; 2. brvno, klada“; príslušné heslo obsahuje aj výraz **balok**, charakterizovaný ako deminutívum od **bal** v jeho 2. význame.

Na úvod sa zmienime práve o slove *balok*. HSSJ preň uvádza doklad *potom* (tesár) *spoguge stény a zbjgá balky (:drewa:)* z *tesarskinj klíny*, pochádzajúci z levočského vydania Komenského diela *Orbis pictus* z r. 1685. V Komenského učebnici figuruje citovaný doklad ako ekvivalent latinského *tum compaginat parietes & configit trabes*, ktorého nemecká verzia znie *alsdann paaret er (füget) zusammen die Wände und füget die Balcken* – slovenskému *balky* tu zodpovedá nemecké *die Balcken* (podľa súčasného pravopisu *Balken*), čo je tvar plurálu od nem. *Balken* (staršie *Balke*⁵) „brvno; (v stavebníctve) nosník, hrada“; zároveň možno vysloviť predpoklad, že nem. *Balken* v uvedenom význame poslúžilo aj ako etymologické východisko pre analyzovaný výraz zo staršej slovenčiny. Pokiaľ ide o gramatickú charakteristiku slovenského substantíva, na základe tvaru množného čísla *balky* nie je podľa nášho názoru možné jednoznačne určiť jeho genus: okrem maskulína (*ten balok*), ktoré tu predpokladajú aj autori HSSJ a ktoré môže reflektovať gramatický rod východiskového nemeckého výrazu (t. j. išlo by o prevzatie nem. *die Balken* > slk. *tie balky*, v singulári *der Balke* > *ten balok*), sa tu zrejme dá uvažovať aj o feminíne (*tá balka* – k obidvom spôsobom morfolologickej adaptácie príslušného germanizmu

³ K významu etymologickej homonymie z hľadiska koncepcie HSSJ porov. aj nasledujúce informácie z úvodu k slovníku (samostatná úvodná kapitola s názvom *11. Homonymá*): „Vzhľadom na spôsob spracúvania slovnej zásoby v HSSJ sa za základné lexikografické kritérium pri vymedzovaní homonym pokladá ich rozdielny pôvod. Ako homonymá sa spracúvajú dve slová alebo viacero slov s rovnakou formou (zhodnou fonematickou štruktúrou), rovnakého slovného druhu, ale rozličného pôvodu (etymologicky heterogénne homonymá)“ (HSSJ I, s. 25).

⁴ „Štandardizáciu“ chápeme v súlade s nasledujúcou zásadou z koncepcie HSSJ: „Heslové slovo sa v záhlaví heslovej state uvádza v pravopisnej a hláskovej podobe súčasnej spisovnej slovenčiny. Slová, ktoré nie sú v súčasnej spisovnej slovenčine známe, uvádzajú sa v podobe rekonštruovanej z variantov doložených v prameňoch so zreteľom na stav v slovenských nárečiach a v ostatných slovanských jazykoch“ (HSSJ I, s. 22). Okrem ostatných slovanských jazykov tu možno podľa nášho názoru poukázať aj na neslovanské jazyky, ktorých materiál môže byť takisto relevantný pri naznačenej rekonštrukcii či štandardizácii formy heslového výrazu.

⁵ K forme porov. *Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm auf CD-ROM und im Internet* (online: <http://dwb.uni-trier.de/de/>, cit. 14. 10. 2013), s. v. *balke* „trabs“. – Nem. *Balken* je kontinuantom zgerm. **balkōn*; porov. KLUGE, Ferdinand: *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. 25., überarbeitete und erweiterte Aufl. Berlin – New York 2011, s. 85, s. v. *Balken*.

v slovenčine porov. slk. dial. *balok* m. i *balka* ž. „valcovitá časť hrablí, v ktorej sú zuby“⁶; majúce rovnaké etymologické východisko.⁷

Z takejto etymologickej charakteristiky staršieho slk. *balok* (resp. *balka*) zároveň vyplýva, že tu nemusí ísť o zdobneninu (t. j. odvodeninu) od výrazu *bal* „2. brvno, klada“, ako vyplýva zo spracovania príslušného hesla v HSSJ; v zmysle naznačeného výkladu sa tu stretávame skôr so slovotvorným procesom, ktorý prebehol v opačnom smere. Zakončenie *-ok/-ka* vo výraze *balok* (resp. *balka*) sa mohlo pociťovať ako domáca zdobňujúca prípona, v dôsledku čoho bola k *balok* (resp. *balka*) dodatočne utvorená domnelá „primárna“ či „nezdobnená“ forma *bal* (resp. *bala* či *bal'a*⁸) – k analogickej adaptácii prevzatých výrazov, ktorú možno charakterizovať ako prejav ľudovoetymologickej reinterpretácie, porov. prípady typu strhnem. *wāt-sac* „vece (*sac*) na prevoz šatstva (*wāt*) pri cestovaní“ > slk. *vačok* (pochopené ako zdobnenina *vač-ok*, odtiaľ novšie „nezdobnené“ *vak*),⁹ maď. *túzok* „drop“ > staršie slk. *túzok* „id.“ (interpretované ako *túz-ok*, k tomu staršie slk. *túz* „id.“)¹⁰ a i.¹¹

Staršie slk. **bal**, **balok** vo význame „brvno, klada“ (v zmysle uvedeného výkladu prevzaté z nem. *Balken*) sa z hľadiska pôvodu odlišuje od substantíva **bal** „zvi-

⁶ Slovník slovenských nářečí. I. Bratislava 1994, s. 90, s. v. *balka* i *balok* („spiš“, t. j. výraz známy zo spišských nářečí; heslo obsahuje aj doklad z Važca).

⁷ K sémantickej motivácii porov. rovnoznačné nem. dial. *Rechen-balken* (od nem. *Rechen* „hrable“), známe napr. z porýnskych a falckých nářečí; porov. údaje zo slovníkovej databázy Wörterbuchnetz (online: <http://woerterbuchnetz.de/>, cit. 14. 10. 2013), s. v. *Rechenbalken*.

⁸ Z hľadiska genusu nemusí byť jednoznačný ani ďalší doklad (plurálová forma) z už zmieneného levočského vydania Komenského príručky, ktorým sa v HSSJ ilustruje výraz *bal* vo význame „2. brvno, klada“: (tesár) *klade bale* (:brvna, klady:) na kozly, pribigá klamramj. – Pokiaľ ide o inojazyčné ekvivalenty, v príslušnej kapitole Komenského učebnice zodpovedajú uvedenému výrazu lat. *tignum*, nem. *Zimmerholz* a maď. *megfaragott fát* (akuz.).

⁹ Porov. najnovšie NEWERKLA, Stefan Michael: Sprachkontakte Deutsch – Tschechisch – Slowakisch. Wörterbuch der deutschen Lehnwörter im Tschechischen und Slowakischen: historische Entwicklung, Beleglage, bisherige und neue Deutungen. 2., durchgehend überarbeitete und aktualisierte Aufl. Frankfurt a. M. etc. 2010, s. 233.

¹⁰ Porov. ROCCHI, Luciano: Hungarian Loanwords in the Slovak Language. III. Trieste 2010, s. 68, s. v. *túz*. – K ďalším prípadom tohto typu porov. novšie VEČERKA, Radoslav et al.: K pramenům slov. Uvedení do etymologie. Praha 2006, s. 144 – 145.

¹¹ Tým sa etymologická problematika staršieho slk. *bal* „brvno, klada“ nemusí vyčerpávať. Nate-raz nie je jasné, či by tu nemohlo ísť aj o reflex (s nemeckou nárečovou zmenou *w > b* a substitúciou nem. *e > a*? porov. Newerkla, Sprachkontakte..., s. 48) nem. *Welle* „zväzok dreva, slamy a i.“, ktoré je doložené i vo významoch „zväzok raždia používaný pri budovaní opevnení a vodných stavieb“ či „zväzok dlhého a tenkého úžitkového dreva, žrdoviny; kus takéhoto dreva (pri zhotovovaní plotov); kus okrúhleho dreva a i.“ (porov. Deutsches Wörterbuch..., s. v. ²*welle*); ide o výraz geneticky totožný s nem. *Welle* „(vodná) vlna“, ktoré súvisí s nem. *wallen* „vrieť; vlniť sa“ (porov. Kluge, Etymologisches Wörterbuch..., s. 981, 969, s. vv. *Welle*, *wallen'* – obidva výrazy sú odvodené od ide. **uel-* „otáčať, obracať, valiť“, ktoré je etymologickým východiskom aj pre psl. **valiti*, **vьlna* > slk. *valiť*, *vlna*). V takom prípade by slk. *balok* bolo skutočne (sekundárnou) zdobneninou. – Rovnaké etymologické východisko má i staršie slk. *vela* „hrubé brvno“ (HSSJ: bez etymologického kvalifikátora; tam aj doklad: [tesár má] *gednu wellu na ssesnacte hran poradne okresat* – cechové artikuly, 1698).

tok, rolka“, ktoré má zrejme odlišnú etymologickú charakteristiku. Na základe sémantiky typu „zvitok“ by bolo možné predpokladať, že tu ide o výraz domáceho pôvodu, odvodený od slovesa *balit'*, ktoré vzniklo sekundárnou deprefixáciou pôvodného *obalit'* < *ob-valit'*¹² (doslova asi „valivým pohybom ovinúť, zahaliť ap.“, z toho „pokryť ďalšou vrstvou, obalom“); bolo by lákavé vidieť vo význame „zvitok, rolka“ stopu po prvotnej motivácii analyzovaného pomenovania valivým či krúživým pohybom, v dôsledku ktorého vzniká príslušný predmet (zvitok ap.). Doklad citovaný v HSSJ (*bal papjru na 10 rysu*; Caesar, J. z Paduy: *Practica arithmetica...* Levoča 1729) nás však vedie k záveru, že tu ide skôr o prevzatie z nem. *Ballen* (v staršej nemčine *Balle*) „balík, bal“¹³, majúceho aj význam „jednotka miery pri určitých druhoch tovaru“¹⁴; vo vzťahu k papieru porov. nem. *Ballen* „(u výrobcov papiera a obchodníkov s papierom) určité množstvo papiera, pozostávajúce z 10 rýsov (*Rieß*) alebo 200 kníh“¹⁵.

Zdá sa teda, že príslušné heslo v HSSJ by bolo bývalo vhodnejšie spracovať v podobe dvoch samostatných hesiel, uvádzajúcich výrazy nachádzajúce sa vo vzťahu etymologickej homonymie: **bal¹** nem „zvitok, rolka“ – **bal², balok** nem „brvno, klada“.

2. Pre heslový výraz **kartáč¹** (HSSJ: nem/čes) – formálne zhodný s **kartáč²** „vášnivý hráč kariet“ – sa v HSSJ uvádzajú dva významy: „1. kefa; 2. voj druh delového náboja“. Druhý význam sa ilustruje dokladom *w leženj tureckém nalezli osm tisíc délnych kulj, bombj a kartečů* (!) (M. Semian, *Kratičné hystorycké wypsánj...* Bratislava 1786).

¹² Porov. MACHEK, Václav: *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*. Praha 1957, s. 23, s. v. *baliti*; *Etimologičeskij slovar slavjanskich jazykov*. Praslavjanskij lexičeskij fond. 30. Moskva 2003, s. 257 – 259, s. v. **obvaliti* (*se*).

¹³ Porov. *Deutsches Wörterbuch...*, s. v. *balle* „fascis“. Ide o výraz etymologicky totožný s nem. *Ball* „gul'a“; porov. Kluge, *Etymologisches Wörterbuch...*, s. 85, s. v. *Ball'*. – Porov. aj Newerkla, *Sprachkontakte...*, s. 249, 535.

¹⁴ Porov. Duden online (online: <http://www.duden.de/woerterbuch>, cit. 14. 10. 2013), s. v. *Ballen*.

¹⁵ KRÜNITZ, Johann Georg: *Oeconomische Enzyklopädie [1773 – 1858]* online (online: <http://kruenitz1.uni-trier.de/>, cit. 14. 10. 2013), s. v. *Ballen*. – Výraz *rys*, použitý v uvedenej sémantizácii, je totožný so starším slk. **rys²** „500 hárkov papiera“ (HSSJ: nem), ktoré sa nachádza vo vzťahu etymologickej homonymie k **rys¹** „rys ostrovid *Lynx lynx*“ (domáci výraz, z psl. **rysa*). Nemecký výraz sa vysvetľuje ako prevzatie zo strlát. *risma*, ktorého konečným etymologickým východiskom je arab. *rizma* „zväzok, balík“ (porov. Kluge, *Etymologisches Wörterbuch...*, s. 767, s. v. *Ries*), od arab. *razama* „zväzovať, balit“ (WEHR, Hans: *A Dictionary of Modern Written Arabic*. Ed. by J. Milton Cowan. 4th ed., considerably enlarged and amended by the author. Urbana, Illinois 1994, s. 390); v HSSJ by azda bolo bývalo možné použiť aj etymologický kvalifikátor typu „arab/lat/nem“. – Dodajme, že konkrétny význam uvedeného výrazu závisel v minulosti aj od takých faktorov, ako boli napr. druh papiera (podľa toho, či bol určený na bežné písanie alebo pre potreby tlačiarne) a s ním súvisiaca gramáž; porov. už Krünitz, loco cit. Vývin v tejto oblasti možno zrejme ilustrovať aj faktom, že SSJ III (1963, s. 900) sémantizuje slk. *rys²* („obch.“) ako „1 000 hárkov papiera“.

Substantívum **kartáč¹** „kefa“ je prevzaté – v zmysle etymologického kvalifikátora použitého v HSSJ prostredníctvom čes. *kartáč* – z nem. *Kardätsche* „kefa (na česanie vlny)“, čo je odvodenina od nem. *kardätschen* „česať vlnu“; uvedené nemecké sloveso bolo prevzaté z tal. *cardeggiare*, čo je frekventatívum k tal. *cardare* „česať, mykať vlnu“, odvođenému od tal. *cardo* „bodliak“ (podľa používania tejto rastliny pri spracovaní vlny), ktorého etymologickým východiskom je lat. *carduus* „id.“¹⁶

Zápis *karteč* v doklade ilustrujúcom význam „druh delového náboja“ naznačuje, že tu nemusí ísť o písársku chybu, ako pomocou výkričníka signalizovali autori HSSJ, resp. o akýsi nepravidelný formálny variant výrazu **kartáč¹** – podľa nášho názoru tu ide o prevzatie z nem. *Kartätsche*, *Kartetsche* „puzdro náboja s rozbuškou (pôvodne z papiera)“, ktorého etymologickým východiskom sa stali talianske substantíva *cartoccio* „(papierový) obal, kornút“ a *cartaccia* „hrubý papier“, odvođené od tal. *carta* „papier“, ktoré je kontinuantom lat. *charta*, gréckeho pôvodu.¹⁷ Vzhľadom na osobitnú etymologickú charakteristiku príslušného výrazu z vojenskej oblasti by bolo žiaduce uviesť ho v samostatnom hesle **karteč**.¹⁸

3. HSSJ uvádza len jeden heslový výraz **mína** („nem“) s významami „1. tvár, výzor: 2. podzemný podkop“. Z etymologického hľadiska by tu bolo adekvátne vyčleniť dve samostatné heslá: **mína¹** „tvár, výzor“, prevzaté z nem. *Miene* „id.“, ktorého etymologickým východiskom je fr. *mine* „výzor tváre, tvár, výzor, vzhľad“ (azda prevzatie z bretónskeho *min* „zobák, pysk, papuľa, tlama“¹⁹), a homonymné **mína²** „podzemný podkop“, z nem. *Mine* „id.“, čo je prevzatie z fr. *mine* „podzemné ložisko kovov, nerastov; dutina vyhlbená s cieľom ich ťažby; (pri obliehaní ap.) dutina vyhlbená s cieľom podkopať múr a dosiahnuť jeho zrútenie; dutina slúžiaca na umiestenie výbušniny; výbušnina, mína“ (výraz substrátového pôvodu, z galského **meina* „nespracovaný kov“²⁰) – dodajme, že v obidvoch heslách v HSSJ by bolo možné použiť presnejší etymologický kvalifikátor „fr/nem“.

¹⁶ Z novej literatúry porov. Newerkla, *Sprachkontakte...*, s. 441; Kluge, *Etymologisches Wörterbuch...*, s. 475, s. v. *Kardätsche*; CORTELAZZO, Manlio – ZOLLI, Paolo: *Dizionario etimologico della lingua italiana*. Seconda edizione in volume unico. Bologna 1999, s. 298, s. vv. *cardare*, *cardo*.

¹⁷ Porov. Newerkla, *loco cit.*; Kluge, *Etymologisches Wörterbuch...*, s. 477, s. v. *Kartätsche* (tu aj upozornenie na možné ľudovoetymologické zblíženie tohto výrazu s vyššie zmieneným nem. *Kardätsche*); Cortelazzo – Zolli, *Dizionario...*, s. 305, s. v. *carta*.

¹⁸ Etymologicky pôvodné slk. *karteč* „druh delového náboja“ sa zrejme druhotne zblížilo s *kartáč* „kefa“, v dôsledku čoho vzniklo aj slk. *kartáč* „delová guľa naplnená olovenými guľkami, ktoré sa pri výstrele rozletia“ (porov. *Slovník slovenského jazyka [ďalej SSJ]*. 1. Bratislava 1959, s. 680: „zastar.“; pozri aj *Krátky slovník slovenského jazyka [ďalej KSSJ]*. 4., doplnené a upravené vyd. Bratislava 2003, s. 243, s. v. *kartáč¹*). V etymologickom slovníku by bolo potrebné poukázať na tri etymologické homonymy: **kartáč¹** „kefa“ – **kartáč²** (i **karteč**) „druh delového náboja“ – **kartáč³** „vášnivý hráč kariet“.

¹⁹ Porov. Kluge, *Etymologisches Wörterbuch...*, s. 620, s. v. *Miene*; *Trésor de la Langue Française Informatisé* (ďalej TLFi; online: <http://atilf.atilf.fr/>, cit. 14. 10. 2013), s. v. *mine¹*.

²⁰ Kluge, *Etymologisches Wörterbuch...*, s. 624, s. v. *Mine*; TLFi, s. v. *mine²*.

4. Heslo **orband** (HSSJ: nem) „1. stužka do vlasov al. čepiec; 2. náramok“ by bolo pravdepodobne potrebné rozdeliť na samostatné heslá **orband**¹ „stužka do vlasov al. čepiec“ (zrejme prevzaté z nem. *Haar-band*²¹) a **orband**² „náramok“ (z nem. *Arm-band*²²).

5. Ako upozornil už S. M. Newerkla,²³ do významovej štruktúry hesla **pás** „1. dlhý užší pruh nej. materiálu, napr. kože, plechu, plátna ap.; 2. dlhá užšia plocha; miesto medzi vrchmi, priesmyk; 3. súčasť odevu, opasok; 4. miesto prepásavania na tele, driek“ nepatrí z etymologických príčin význam „priesmyk“, ilustrovaný dokladmi *kdy prissel p. Lužinsky, p. Zolnay, Pigaček a giny, kdy utiekli z Wlarskeho pasu* (Žilina 1703) a *w slawneg stoliej Trenčanskeg okolo pasu Vlara se nechazegicich osadach* (Dubniczay, Š.: Manna absconditum... Trnava 1718). Zatiaľ čo v prípade slk. *pás* „opasok; dlhý užší pruh ap.“ ide o domáci výraz (reflex psl. **pojasъ*), v citovaných dokladoch sa stretávame so substantívom *pas* ako prevzatím z nem. *Pass* „priesmyk“, doslova „(horský) priechod“; nemecký výraz je prevzatý z fr. *pas* „krok; kráčanie, chôdza; miesto, kde/kadiaľ sa kráča, chodí, prechádza ap.“, čo je kontinuant lat. *passus* „rozkročenie; krok“²⁴ – bolo by tu potrebné vyčleniť samostatné heslo **pas** (s etymologickým kvalifikátorom „fr/nem“).

HSSJ už obsahuje heslo **pas, pasus** „adm úradné povolenie napr. na predaj al. vývoz tovaru, na slobodný pohyb osôb“ (s kvalifikátorom „fr/nem“). Slk. *pas* v tomto význame je prevzaté z nem. *Pass* vo význame typu „preukaz“, ktoré vzniklo skrátením staršieho nem. *paßport* (resp. jeho čiastočného prekladu *paßbrif*, k nem. *Brief* „krátky písomný dokument; list“), prevzatého z fr. *pasport*, čo je zloženina na základe fr. *passer* „prechádzať“ (kontinuant ľud. lat. **passare*, od lat. *passus* „krok“²⁵) a *port* „prístav“ (prevzaté z lat. *portus* „id.“²⁶), pôvodne asi „dokument umožňujúci prechod cez prístav ap.“; ide teda o výraz, ktorý má odlišné etymologické pozadie ako vyššie zmienené staršie slk. *pas* „priesmyk“. Z toho zároveň vyplýva, že by tu bolo vhodné vyčleniť homonymné výrazy **pas**¹ „priesmyk“ a **pas**² „úradné povolenie ap.“ (v oboch prípadoch s etymologickým kvalifikátorom „fr/nem“). – Staršie slk. **pasus** „úradné povolenie“ je zrejme prevzaté z uhorského lat. *passus* „syngraphus, litteræ publicæ tutum iter præstantes“²⁷; pôvodne tu akiste išlo o dokument umožňujúci prechod z jedného miesta na druhé, porov. aj strlat. *passus* „prechod;

²¹ Porov. Deutsches Wörterbuch..., s. v. *haarband*.

²² Tamže, s. v. *armband*. – Nie je jasné, či sem patrí aj substantívum **orumpart** „náramok“ (HSSJ: nem); nastala tu asimilácia typu *-r-n- > -r-r-*, alebo azda treba interpretovať koncové *-part* inak?

²³ Newerkla, *Sprachkontakte...*, s. 374.

²⁴ Kluge, *Etymologisches Wörterbuch...*, s. 686 – 687, s. v. *Pass*¹; TLF1, s. v. *pas*².

²⁵ TLF1, s. v. *passer*.

²⁶ Op. cit., s. v. *port*¹.

²⁷ BARTAL, Antonius: *Glossarium mediæ et infimæ Latinitatis Regni Hungariæ*. Budapestini – Lipsiæ MCM1 (reprint: Budapest 1983), s. 475, s. v. *1. Passus*.

právo na prechod“,²⁸ v konečnom dôsledku nadväzujúce na lat. *passus* „krok“, **passare* „kráčať, prechádzať“.

6. Pre heslový výraz **poň** sa v HSSJ uvádzajú dva významy: ide o 1. časticu s významom „aspoň, prinajmenej“, doloženú z gemerskej oblasti; 2. spojenie predložky *po* a tvaru akuzatívu osobného zámena *on*. Vychádzajúc z etymologického kritéria, očakávali by sme tu dve samostatné heslá – **poň**¹ „aspoň, prinajmenej“ (redukcia pôvodného **pone* < psl. **poně*, nejasného pôvodu²⁹) a **poň**² (*po* + *-ň*, ktoré bolo vyabstrahované zo spojenia predložky **vъn* a psl. **jb* ako tvaru akuzatívu sg. ukazovacieho zámena **jb*; z fonetického hľadiska psl. **vъn jb* „v neho“ > **vъn 'b* > slk. *voň*, analogicky *do-ň*, *na-ň*, *po-ň*, **cez-ň* > *cez-eň* ap.).

7. Zložitejšia je situácia v prípade substantíva **regál** (HSSJ: lat) s významami „1. výsostné právo panovníka, kráľovské právo na príjem z baní; 2. polica; 3. hudobný nástroj podobný harmóniu; 4. kráľovský papier, druh veľkého papiera“.

Sémantický komponent „kráľovský“ v 1. a 4. význame tu naznačuje etymologické východisko v podobe lat. *regalis* „kráľovský“ (od lat. *rex*, gen. *regis* „kráľ“) – k 1. významu porov. uhorské lat. *jus regale* „urbura“, *jus regale minerale* „proventus regius a mineris“, ako aj substantivizované *regale* „ius regale“, *regale majestaticum* „jus regale“³⁰ či nem. *Regal* „výsostné právo“;³¹ k 4. významu porov. nem. *Regal-papier* „papier neobyčajnej veľkosti a pevnosti, najväčší z používaných druhov papiera“, kde začiatočné *Regal-* označuje „veci kráľovskej, t. j. znamenitej veľkosti“.³²

Menej jasné z diachrónneho hľadiska sú významy č. 2 („polica“) a č. 3 („hudobný nástroj podobný harmóniu“). – Ako označenie hudobného nástroja (malého jednoduchého orgána) je analogický výraz známy aj v nemčine (*Regal*),³³ kde sa hodnotí ako prevzatie z francúzštiny;³⁴ východiskové fr. *régale* nie je etymologicky uspokojivo vysvetlené, aj tu sa však uvažuje o možnej substantivizácii lat. *regalis* „kráľovský“.³⁵ – Slk. *regál* vo význame „polica“ je zrejme prevzaté z nem. *Regal*, ktoré sa považuje za výraz nejasného pôvodu,³⁶ predpokladá sa tu aj prevzatie z dnm. *rijol* „žľab;

²⁸ Porov. Novum Glossarium Mediae Latinitatis ab anno DCCC usque ad annum MCC (Passibilis – Pazzu). Hafniae MCMXCIII, stípec 593, s. v. *l. passus*.

²⁹ Porov. novšie Etymologický slovník jazyka staroslověnského. 11. Praha 2002, s. 681, s. v. *poně*.

³⁰ Bartal, Glossarium..., s. 361, 564.

³¹ Deutsches Wörterbuch..., s. v. *regal*.

³² Porov. Krünitz, Oeconomische Enzyklopädie..., s. v. *Regal*.

³³ S. M. Newerkla (Sprachkontakte..., s. 378) hodnotí slk. *regál* „hudobný nástroj“ ako prevzatie z nemčiny.

³⁴ Porov. Duden online, s. v. *Regal*.

³⁵ Porov. TLF1, s. v. *régale*: „Prob[ablement] issu avec subst[antivation] du lat[in] *regalis* «royal»...“

³⁶ Kluge, Etymologisches Wörterbuch..., s. 753, s. v. *Regal*: „Die Herkunft ist nicht geklärt“. – Porov. aj Newerkla, Sprachkontakte..., loco cit.

brázda“, ktorého etymologickým východiskom je asi fr. *rigole* „id.“, prevzaté holandským prostredníctvom z lat. *regula* vo význame typu „lata, lišta“. ³⁷

8. Etymologicky rôznorodý materiál nachádzame aj v hesle **sedza** „1. nádrž s prítokom vody používaná na chov rýb; 2. ľahký dvojkolesový kočiar“. *Sedza* ako označenie nádrže na chov rýb je reflexom psl. **sědja* ako pôvodného slovesného abstrakta („sedenie“) od psl. **sěděti* „sedieť“, ³⁸ pre tento výraz možno zrejme rekonštruovať významový vývin typu „1. sedenie“ > „2. miesto, kde sa sedí“ > „3. miesto, kde sedí rybár počas lovu“ > „4. priehrada z kolov a prútia vybudovaná pre potreby rybolovu“ > „5. nádrž (s prítokom vody), do ktorej sa umiestňujú ulovené ryby“ > „6. nádrž na chov rýb“. ³⁹

Druhý význam uvedeného heslového výrazu sa exemplifikuje nasledujúcim dokladom: *na šežu (!) ojo kuwane a sstirj zaosky a gedem sworen do oja nowi a klinezow do šeže (!) nowich* (Beckov 1733) – výkričníky naznačujú, že autori HSSJ hodnotili zápisy *šežu*, *šeže* ako formy, ktoré možno vo vzťahu k východiskovému *sedza* (azda s významovým vývinom „sedenie“ > „čo slúži na sedenie“ > „dopravný prostriedok, na/v ktorom sa sedí; kočiar(?)“ označiť ako neočakávané či nepravidelné, resp. ako písárske chyby. Citované kontexty *na šežu*, *do šeže* však môžu svedčiť aj o tom, že sa tu stretávame so substantívom **šeža** [-za, -ža], **sěža**, ktoré HSSJ sémantizuje v príslušnom hesle ako „čalúnený voz zavesený na perách, hintov, koč“, pričom preň uvádza etymologický kvalifikátor „fr/nem/madž“. ⁴⁰ V hesle **šeža**, **sěža** nachádzame aj vyššie citovaný doklad (hoci v skrátenej podobe) z Beckova (1733) – z toho zároveň vyplýva, že už nie je potrebné vyčleňovať analogický (v poradí druhý) význam aj pre heslový výraz **sedza**.

9. Slová rôzneho pôvodu splynuli aj v prípade heslového výrazu **šart** (HSSJ: „nem“) s významami „1. farbiarska bylina, bot kosienka farbiarska *Serratula tinctoria*“

³⁷ Porov. Duden. Das Herkunftswörterbuch. Etymologie der deutschen Sprache. 5., neu bearbeitete Aufl. Berlin – Mannheim – Zürich 2013, s. 685, s. v. *Regal*; TLF1, s. v. *rigole*.

³⁸ Porov. už VASMER (Fasmer), Max: Etimologičeskij slovar russkogo jazyka. Perevod s nemckogo i dopolnenija O. N. Trubačova. Izd. 2-oje, stereotipnoje. Tom III. Moskva 1987, s. 591, s. v. *sěža*.

³⁹ Významy č. 3 – 5 sú dobre doložené napr. v ruských nárečiach, porov. Slovar russkich narodnych govorov. 37. Sankt-Peterburg 2003, s. 120, s. v. *l. sěža*.

⁴⁰ Konečným etymologickým východiskom výrazu je fr. *chaise* „stolička; kreslo (uzavreté a kryté) slúžiace ako nosidlá; takéto zariadenie na kolesách; dvoj- alebo štvorkolesový (poštový) voz ťahaný koňom“, predstavujúce novší variant (s nárečovým vývinom *r* > *z* v intervokalickej pozícii) fr. *chaire* „katedra; kazateľňa; (cirk.) stolica“ ako kontinuantu lat. *cathedra* „sedadlo, kreslo“ (porov. TLF1, s. vv. *chaire*, *chaise*). – Ako prevzatie z maďarčiny (maď. *cséza*, *séza* < nem. *Chaise* < fr. *chaise*) hodnotí staršie slk. *šeža* aj L. Rocchi (Hungarian Loanwords... III, s. 46, s. v. *šeža*); podľa nášho názoru však možno v prípade slovenčiny aj maďarčiny uvažovať o paralelnom prevzatí z nem. *Chaise* „dvojsedadlový koč bez dverí a predných stien“ (porov. napr. ADELUNG, Johann Christoph: Grammatisch-kritisches Wörterbuch der Hochdeutschen Mundart. I. Leipzig 1793 [online: <http://www.zeno.org/nid/20000098485>, cit. 14. 10. 2013], s. v. *Chaise*). – Vznik variantných foriem *šeža*, *sěža* doložených v staršej slovenčine možno vysvetliť nepravidelnou asimiláciou (*sěza* > *šeža*), resp. následnou disimiláciou (*šeža* > *sěža*).

ria; 2. malý peniaz, milodar⁴¹ – z etymologických príčin považujeme za potrebné vyčleniť tu homonymá **šart**¹ „farbiarska bylina“ (prevzatie z nem. *Scharte* „id.“, etymologicky súvisiaceho s nem. *Scharte* „zub [na ostrí noža ap.]“, *schartig* „vyštrbený“; rastlina je pomenovaná podľa pílkovitého okraja svojich listov⁴¹) a **šart**² „malý peniaz, milodar“ (prevzatie zo strhnem. *schurf* „obolus“; novšie zakončenie *-rt* mohlo vzniknúť v dôsledku kontaminácie so strhnem. *ort* „peňažná jednotka v hodnote štvrtiny zlatého, 25 denárov“⁴²).

10. HSSJ obsahuje aj heslo **šial**, **šialik** [šia-, šá-] s významami „1. riadok viniča vo vinici“ (doklady: *try ssjale doloženeg robowskeg winicy; zo spodku dwa šialiky sa robily*; Krupina 1737; 1741) a „2. obväz na ranu v podobe šálu“ (*na ssalik do sspitalu skrze konya prassjweho dali sme d 4*; Žilina 1586).

Staršie slk. **šial** (so zdobeninou **šialik**) vo význame „1. riadok viniča vo vinici“ je nepochybne identické so slk. dial. *šial* (i *šial*⁴³, *šiau*, *šál*, *šál*) ako výrazom z oblasti ľudovej vinohradníckej terminológie, ktorému venoval pozornosť už J. Nižnanský v rámci analýzy nárečovej lexiky súvisiacej s členitosťou vinice.⁴⁴ Autor zaraďuje uvedený výraz medzi „termíny so širším významom“,⁴⁵ resp. explicitne ho hodnotí ako „viacvýznamové slovo“,⁴⁶ ktoré v južných stredoslovenských nárečiach označuje okraje terasovitých viníc,⁴⁷ časti dlhšej vinice vzniknuté jej rozdelením po šírke,⁴⁸ ako aj „priečne jarkové, kamenisté hrobl'ové terénne útvary (často vysadené ovocnými krami a stromami)“⁴⁹ či šikmé odvodňovacie jarky.⁵⁰ Pokiaľ ide o pôvod slova, J. Nižnanský sa zmieňuje o tomto výraze spolu s „prevzatými termínmi“, ako sú *šlog*, *šianec* či *šejtalou* (názvy priečných jarkových útvarov),⁵¹ a na inom

⁴¹ Porov. MARZELL, Heinrich: Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen. Aus dem Nachlass herausgegeben von Heinz Paul. Bd. 4. Stuttgart – Wiesbaden 1979 (reprint: Köln 2000), stĺpec 289: „1. Gesägte („schartige“) Laubblätter“ (ako motivačný príznak ďalej uvedených nemeckých názov príslušnej rastliny).

⁴² Porov. Machek, Etymologický slovník..., s. 603, s. v. *šart*; Newerklá, Sprachkontakte..., s. 216.

⁴³ Formu *šial* (so skloňovaním podľa vzoru *stroj*, t. j. s koncovkou *-e* v nom./akuz. pl.) zrejme signalizuje aj zápis *try ssjale* v citovanom doklade z r. 1737 – v takom prípade by bolo možné štandardizovať príslušný heslový výraz v HSSJ v podobe **šial**.

⁴⁴ NIŽNANSKÝ, Jozef: Členitosť vinice a jej nárečová terminológia. In: Slovenská reč, 1982, roč. 47, č. 6, s. 332 – 340.

⁴⁵ Op. cit., s. 337.

⁴⁶ Op. cit., s. 338.

⁴⁷ Krupina (*šial*), Plášťovce (*šále*).

⁴⁸ Pukanec (*šial*).

⁴⁹ Op. cit., s. 337; doklady: Pukanec, Dolná Strehová, Sklabiná (všade *šial*), Veľké Straciny (*šiau*), Plášťovce (*šál*), Stredné Plachtince (*šál*).

⁵⁰ Plášťovce (*šál*), Stredné Plachtince (*šál*), Sklabiná (*šial*).

⁵¹ Op. cit., s. 338. – Slk. dial. *šlog* v uvedenom význame je prevzaté z nem. *Schlag* (pôvodne „udieranie, úder“, k nem. *schlagen* „udierať, biť“), ktoré označuje aj rôzne priekopy vo vinici (porov. Wörterbuch der deutschen Winzersprache [ďalej WDW], online: <http://www.winzersprache.de/>, cit. 14. 10. 2013); k významu porov. aj nem. *einen Graben schlagen* „vykopat' priekopu (*Graben*) a ubiť vykopanú zeminu“ (HEINSIUS, Theodor: Vollständiges Wörterbuch der Deutschen Sprache mit Beze-

mieste – v súvislosti s pomenovaniami okrajov terasovitých viníc – upozorňuje, že v Plášťovciach „kvalifikujú názov *šále* (*s kemeňa*) ako maďarský oproti domácemu termínu *múrik*, *múrike*“,⁵² neuvádza však pre zmienený dialektizmus konkrétne inozajčné etymologické východisko.

Vzhľadom na už spomenutý výskyt analyzovaného slova v oblasti južného stredného Slovenska by bolo nepochybne možné uvažovať o jeho maďarskej proveniencii; určitý problém tu však vidíme v slabej doloženosti príslušného maďarského výrazu, v ktorom by bolo možné hľadať potenciálne etymologické východisko pre slk. *šial*. Našli sme ho (v podobe *sál*) iba v akademickom Novom slovníku maďarských nárečí,⁵³ kde sa preň uvádza – na rozdiel od naznačeného stavu v slovenských nárečiach – len jeden význam („zvažujúca sa časť vinice medzi dvoma križujúcimi sa cestami“), ilustrovaný dokladom z obce Húgyag, ležiacej cca 10 km na juhovýchod od Sklabinej (tesne za slovensko-maďarskou hranicou), v ktorej slovenskom nárečí je doložený aj analogický slovenský dialektizmus. Etymologické slovníky maďarského jazyka takéto heslo neobsahujú.

Ako reálnejšie sa ukazuje hľadanie príslušného etymónu v nemčine; využili sme tu materiál pripravovaného Slovníka nemeckej vinohradníckej terminológie.⁵⁴ Hoci v aktuálne dostupnej verzii jeho heslára zatiaľ nenachádzame heslo, ktoré by mohlo poslúžiť ako etymologické východisko pre slk. *šial* ap., v slovníkovej databáze sme objavili⁵⁵ tri (zatiaľ nespracované) formálne blízke heslové výrazy – homonymá *Schale I* (*Hülse*) (t. j. „obal“), *Schale II* (*Gefäß*) („nádoba“) a *Schale III* (*Abstufung*) („odstupňovanie, stupeň“).

Heslá *Schale I* „obal“ a *Schale II* „nádoba“ boli nepochybne vyčlenené na základe etymologického kritéria, t. j. pri zohľadnení rôzneho pôvodu príslušných výrazov (tzv. etymologická homonymia);⁵⁶ možno predpokladať, že samostatnú etymo-

iehnung der Aussprache und Betonung für die Geschäfts- und Lesewelt. III. Wien 1830, s. 809, s. v. *schlagen*). *Šianec* je nepochybne totožné so spisovným *šianec*, *šanec* „hradba s priekopou, násyp, val“ (prevzatie z nem. *Schanze* „hradba, násyp, val“, porov. najnovšie Newerkla, Sprachkontakte..., s. 381). Etymologickým východiskom dial. *šejtalou* je akiste maď. *setáló* „prechádzajúci sa, chodiaci sem a tam; slúžiaci, využívaný na prechádzanie sa“, čo je príčastie od maď. *setál* „prechádzať sa“; možno tu vysloviť názor, že slk. dial. *šejtalou* bolo prevzaté zo substantivizovaného maď. *setáló*, pôvodne *,miesto slúžiace na prechádzanie (sa)* (k predpokladanej sémantike porov. aj konkretizované maď. *setáló* „ochodza okolo veže, po ktorej v rámci výkonu služby pravidelne prechádzajú požiarnici“ [A magyar nyelv értelmző szótára. 5. Harmadik, változatlan kiadás. Budapest 1980, s. 1189], dial. i „rebrík pre hydinu“ [Új magyar tájszótár IV. Budapest 2002, s. 880 – 881]), s ďalším možným vývinom v smere „(priečny) priechod“ > „priečny jarkový útvar“.

⁵² Nižnanský, Členitosť..., s. 337.

⁵³ Új magyar tájszótár IV, s. 810, s. v. *sál*?

⁵⁴ Wörterbuch der deutschen Winzersprache (pozri pozn. č. 50).

⁵⁵ Porov. http://winzersprache.de/onlinewb/suche_formular.php3?suche=wortbildung (prístup 14. 10. 2013), ponuka „Auswahl des 2. Elements“.

⁵⁶ Uvedené nem. *Schale I*, sémantizované ako „obal“, je etymologicky totožné s nem. *Schale* „šupa, škrupina a i.“ (odtiaľ aj „vonkajšia vrstva“ > „[vonkajší] obal“) je kontinuantom strhnm. *schal(e)* a sthnm.

logickú charakteristiku, ktorá by v zmysle koncepcie slovníka mala byť uvedená aj v príslušnom – zatiaľ nespracovanom – hesle, má i posledný člen uvedenej trojice homoným, t. j. nem. *Schale III* „odstupňovanie, stupeň“.

Uvedený význam môže zároveň implikovať predstavu o niečom odstupňovanom, stupňovitom či poschodovom;⁵⁷ zdá sa, že sa tu dá uvažovať – v súvislosti so slk. *šial* ap. – aj o prenesenom použití slova s takýmto významom na označenie stupňovitej, terasovitej či „poschodovej“ vinice, ktorej jednotlivé pozdĺžne stupne či terasy (so spevnenými murovanými okrajmi) sa prirovnávajú k schodom.⁵⁸ Vznik významov typu „priečný útvar“ či „šikmý odvodňovací jarok“ akiste súvisí s polohou prístupových ciest (v strmých viniciach upravovaných na spôsob stupienkov či schodov⁵⁹), ktoré ležia priečne vo vzťahu k jednotlivým terasám a môžu slúžiť aj na ich odvodňovanie.⁶⁰ Slk. *šial* ako výraz zo sféry vinohradníckej terminológie preto interpretujeme ako prevzatie z nemčiny.

V poradí druhý význam staršieho slk. **šial, šialik** – „obväz na ranu v podobe šálu“ (HSSJ) – bol nepochybne rekonštruovaný na základe usúvzťažnenia citovaného dokladu z r. 1586 so súčasným slk. *šál* „(podlhovastá) prikrývka krku, hlavy al. pliec“.⁶¹ Takýto postup môže vzbudzovať výhrady, pokiaľ ide o chronologické zaradenie príslušných slov.

HSSJ neobsahuje slk. *šál* ako označenie prikrývky krku ap., tento výraz nachádzame až u A. Bernoláka. Prirodzene, nedoloženosť v starších obdobiach nemusí

scala (s krátkym koreňovým vokálom); ide o reflexy zgerm. **skalō(n)*, odvodeného od ide. *(*s*)*kel-* „rezať“ (porov. najnovšie Kluge, Etymologisches Wörterbuch..., s. 793, s. v. *Schale*¹), čo predpokladá sémantickú motiváciu „rezať“ > „čo sa orezáva, oddeľuje; kôra, šupa ap.“ – Homonymné nem. *Schale II* „nádoba“ je kontinuantom strhnm. *schāl(e)* a sthnm. *scāla* (s dlhým koreňovým vokálom), ktorého etymologickým východiskom je zgerm. **skālō*, takisto od ide. *(*s*)*kel-* „rezať“ (porov. Kluge, loco cit., s. v. *Schale*²), avšak s odlišným významovým vývinom: „rezať“ > „čo sa vyrezáva (z dreva); (vyrezaná) nádoba“.

⁵⁷ Možno azda v prípade nem. *Schale III* uvažovať o prevzatí lat. *scālae* mn., resp. román. *scala* „rebrík, schody“ (MEYER-LÜBKE, Wilhelm: Romanisches etymologisches Wörterbuch. 6., unveränderte Aufl. Heidelberg 1992, s. 632, s. v. 7637. *scala*)? V dostupnej odbornej literatúre sa nám uvedený nemecký výraz nepodarilo nájsť.

⁵⁸ J. Nižnanský (op. cit., s. 337) uvádza medzi nárečovými „názvami terasových úbočín“ i výraz *schoda* (Sebechleby). – K významu porov. aj nem. *Treppen-weingart* „stupňovitá vinica“ (zloženina nem. *Treppe* „schoď, stupeň, schody“ a *Weingart* „vinica“), ako aj *Treppchen* „terasa vo vinici“ (zdrobenina od nem. *Treppe*) či *Stufe* „id.“ (doslova „stupeň, schod“); pozri príslušné heslá vo WDW.

⁵⁹ Porov. nem. *Treppchen* vo význame „schody v strmej vinici“ (WDW).

⁶⁰ Porov. nem. *Wasser-treppe* „schody vo vinici, slúžiace aj na odvádzanie dažďovej vody“ (doslova „vodné schody“, od nem. *Wasser* „voda“; WDW).

⁶¹ KSSJ, s. 733, s. v. *šál* (význam č. 1). – Ako druhý význam substantíva *šál* sa v KSSJ uvádza „kuch. časť hovädzieho stehna“; tu však ide o prevzatie z rovnoznačného nem. *Schale*, patriaceho k nem. *Schale* „šupa, škrapina a i.“ (porov. pozn. č. 55), t. j. už o iné slovo. Z etymologického hľadiska je vhodnejší spôsob spracovania príslušných výrazov v Slovníku slovenského jazyka (IV. Bratislava 1964, s. 391), kde nachádzame homonymá *šál* „podlhovastý kus látky, slúžiaci ako prikrývka hrdla, hlavy, pliec, ako ochrana pred chladom“ („angl.“) a *šál* „kuch. časť hovädzieho stehna“ (bez etymologického kvalifikátora).

nutne znamenať, že slovo vtedy skutočne neexistovalo; proti predpokladu, že staršie slk. *šialik* v citovanom doklade z r. 1586 je odvodené od *šál* „prikrývka krku ap.“, však svedčí etymologická charakteristika i známa história tohto (domnelého fundujúceho) výrazu.

Slk. *šál* v uvedenom význame predstavuje kultúrny termín, ktorý prenikol do európskych jazykov z perzštiny (*šál*); perzský výraz sa odvodzuje od názvu indického mesta *Šaliát*, kde sa vyrábali látky využívané na zhotovovanie podobných odevných doplnkov (šatiek ap.).⁶²

Ako sme už uviedli, slk. *šál* je doložené až u A. Bernoláka; nachádzame ho i v slovníku J. Palkoviča.⁶³ – Na Bernolákov a Palkovičov slovník sa odvoláva aj J. Jungmann, ktorý zároveň uvádza informáciu etymologického charakteru: „z angl. *Shawl* = oděwacj plachta...“⁶⁴ – V anglických textoch sa výraz *shawl* prvýkrát objavuje v r. 1662 ako označenie súčastí orientálneho odevu (šatka, turban, opasok) zhotovovaných z podlhovastej látky, ktorá sa vyrábala v Kašmíre z vlny zvláštneho plemena tibetských kôz; od r. 1767 je angl. *shawl* doložené aj vo vzťahu k odevu nosenému v Európe (pôvodne išlo o kašmírové šály dovážané z príslušných ázijských oblastí).⁶⁵ – Z angličtiny bolo prevzaté nem. *Schal*, objavujúce sa ako „exotizmus“ už v 17. stor., avšak bežne používané až od 19. stor.⁶⁶ – Za prevzatie z nemčiny sa považuje maď. *sál*, prvýkrát doložené (v podobe *sálé*) v r. 1800.⁶⁷ – Pre úplnosť možno pripomenúť aj fr. *châle* „šál“, písomne zaznamenané od r. 1663 (ako označenie kašmírového šálu až od r. 1791); francúzština prevzala toto slovo z perzštiny prostredníctvom hindského jazyka.⁶⁸ Analogický taliansky výraz (*sciàlle*), doložený už r. 1621 u cestovateľa Pietra Della Valleho (vo vzťahu k talianskym reáliám až pred r. 1799), sa hodnotí ako prevzatie z francúzštiny.⁶⁹

Uvedené časové údaje naznačujú, že zápis *ssalik* v doklade z r. 1586 sa podľa všetkého nemôže vzťahovať na zdobneninu od výrazu *šál* ako označenia odevného doplnku ap.; z toho zároveň vyplýva, že je potrebné korigovať aj sémantizáciu

⁶² Porov. IBRAHIM, Jamshid: Kulturgeschichtliche Wortforschung. Persisches Lehngut in europäischen Sprachen. Wiesbaden 1991, s. 154 – 155 (tam aj prehľad staršej literatúry).

⁶³ PALKOWITSCH, Georg: Böhmisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch, mit Beyfügung der den Slowaken und Mähren eigenen Ausdrücke und Redensarten. II. Preßburg 1821, stĺpec 2328, s. v. *Ssál* (význam č. 3 „oděwacj plachta“). – Je zaujímavé, že J. Palkovič použil vo vzťahu k príslušnému slovu symbol „†“, upozorňujúci na slová „pochybné, podozrivé alebo zväčša novoutvorené“ (op. cit., I, Prag 1820, s. VIII – IX), čo by mohlo naznačovať, že v čase prípravy slovníka išlo azda o relatívne nový výraz.

⁶⁴ JUNGMANN, Josef: Slownjk česko-německý. IV. Praha 1838, s. 433, s. v. 3. *šál*.

⁶⁵ Porov. Oxford English Dictionary. 2nd ed. XV. Oxford 1989, s. 196 – 197, s. v. *shawl*.

⁶⁶ Kluge, Etymologisches Wörterbuch..., s. 793, s. v. *Schal*. – Podľa J. Ibrahima (op. cit., s. 155) sa výraz objavil (spolu s reáliou) najskôr vo Viedni (v r. 1810), až neskôr v Berlíne.

⁶⁷ Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen. II. Budapest 1997, s. 1300, s. v. *sál*.

⁶⁸ TLF1, s. v. *châle*.

⁶⁹ Cortelazzo – Zolli, Dizionario..., s. 1472, s. v. *sciàlle*.

„obväz na ranu v podobe šálu“, ako ju uvádza HSSJ. Keďže v citovanom doklade – *na ssalik do sspitalu skrze konya prassjweho dali sme d 4* – sa slovo *ssalik* objavuje v súvislosti s koňom, považujeme za možné vysloviť predpoklad, že tu ide o *šálik* ako zdobneninu od staršieho slk. *šál* vo význame „2. med konská choroba, opuchlina na nohe“ (porov. doklad z HSSJ, s. v. **šál** m., **šála**, **šálka** ž.: *kdi [kôň] má ssaly, to gest nabehlá, hrubá misska nad kopitom*; Poznamenánj vžitečného lekárstwy... Banská Bystrica 1787), čo je prevzatie z nem. *Schale* „nádoba, miska; (vo veterinárnom lekárstve) zápal kĺbu na nohe vyskytujúci sa najmä u koní, pri ktorom vznikajú miskovité opuchliny postihnutej kosti a ktorý spôsobuje krívanie koňa“.⁷⁰

11. Podobnú situáciu pozorujeme aj v hesle **štet'** ž., kde sa pre príslušný výraz uvádzajú významy „1. nástroj na česanie ľanu, konopí, hachľa; 2. miesto na zoranom úhore, kde bolo uhliisko“. Z etymologických príčin by tu bolo potrebné vyčleniť dva samostatné heslové výrazy – **štet'**⁷¹ „hachľa“ (domáci výraz, reflex psl. *ščetb⁷¹) a **štet'**⁷² ako prevzatie z nem. *Stätte* „miesto (na ktorom niečo stojí, na ktorom je uhliisko)“.⁷²

12. Pre výraz **štráf** (HSSJ: nem) sa v slovníku uvádza až päť významov: „1. trestanie, karhanie; 2. peňažná pokuta, trest; 3. telesný trest; 4. šľah, úder a znak po ňom; 5. pruh, pás“. Napriek nepochybnnej blízkosti významov typu „trest“ a „úder“ by sme tu vyčlenili skôr dve samostatné heslá – **štráf'** „1. trestanie, karhanie; 2. peňažná pokuta, trest; 3. telesný trest“ (prevzatie z nem. *Strafe*) a **štráf'** „1. pruh, pás; 2. šľah, úder a znak po ňom“ (z nem. *Streifen*).⁷³

13. Etymologickú homonymiu možno podľa nášho názoru konštatovať aj pri heslovom výraze **trasačka** „1. zimnica, triaška; 2. trieska, íver“, podľa údajov HSSJ doloženom v obidvoch významoch z Kamaldulského slovníka (1763). Prvý člen príslušnej dvojice homoným, **trasačka'** „zimnica, triaška“, patrí nepochybnne do slovo-
tvorného hniezda slk. *triasť* (psl. *tręsti). V prípade druhého člena, **trasačka'** „tries-

⁷⁰ K pôvodu nem. *Schale* „nádoba, miska“ porov. pozn. č. 55. – Pozri aj Králik, K problému etymologickej totožnosti slova..., pozn. č. 7.

⁷¹ Porov. už Machek, Etymologický slovník..., s. 513, s. v. *štet'*.

⁷² Deutsches Wörterbuch..., s. v. *stätte* „locus“ (význam 2.1.γ: „stätte eines Hauses u[nd] ähnl[iches], platz, auf dem es steht oder gestanden hat oder stehen soll... ähnlich *stätte eines kohlenmeilers, grundlage*“). Porov. aj nem. *Kohl-statt, Kohl-stätte* „die meilerstatt, wo der kohlenmeiler errichtet wird“ (op. cit., s. v.).

⁷³ K fonetickým aspektom prevzatia porov. novšie Newerkla, Sprachkontakte..., s. 335. – Je zaujímavé, že v HSSJ nachádzame iba heslo **štráf'** (s uvedenými 5 významami), nie však už **štráf'** – zdá sa, že autori slovníka tu pôvodne uvažovali o homonymii, nakoniec však uprednostnili menej korektné lexikografické riešenie.

ka, íver“, íde zrejme o poslovenčenie poľ. *trzaseczka*, čo je zdrobnenina od poľ. *trzaska* (**trěska*)⁷⁴ – v takom prípade by za heslovým výrazom **trasačka**² bolo žiaduce uviesť etymologický kvalifikátor „poľ“.

⁷⁴ Uvedeným poľským výrazom zodpovedá slk. *triesočka, trieska*. – Poľ. *trzaska* vzniklo fonetickým vývinom **trěska* > **traska* (prehláska pôvodného **ě* pred tvrdým konsonantom) > *tžaska* (prechod *ř* > *ż*), graficky *trzaska* (vyslovované [tšaska], s asimiláciou znelosti *tż* > *tš*); porov. novšie napr. DŁUGOSZ-KURCZABOWA, Krystyna – DUBISZ, Stanisław: *Gramatyka historyczna języka polskiego*. Wyd. III poszerzone i zmienione. Warszawa 2006, s. 83 n., 146.

VÝSKUM SLOVENSKEJ SLOVOTVORBY V POSLEDNOM ŠTVRŤSTOROČÍ II. ČASŤ¹

Martin Ološtiak

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, Inštitút slovakistických, mediálnych a knižničných štúdií, Ulica 17. novembra 1, 080 01 Prešov, e-mail: olo.martin@gmail.com

OLOŠŤIAK, M.: Research of the Slovak Word-Formation in the Last 25 Years. Part II. Slovak Speech, 2015, vol. 80, no. 1-2, p. 20-36.

Abstract: The paper outlines the development in the field of investigation of Slovak word-formation in recent 25 years (1989 – 2014). The paper covers dominant areas in this field, i.e. theory and methodology (e.g. the concept of word-formation motivation), functions of word-formation motivation, word-formation of verbs, adjectives, adverbs, compounding, the tendency towards internationalization, word-formation adoption of loan words, lexicographic treatment of Slovak word-formation and morphemics, word-formation of proper names, the role of word-formation and the investigation of symmetries and asymmetries in the cross-linguistic study, the role of word-formation in a text etc. These aspects of word-formation are dealt with in the works of J. Furdík, J. Horecký, K. Buzássyová, M. Nábělková and others.

Key words: Slovak word-formation, investigation in the period of 1989 – 2014, Juraj Furdík, Klára Buzássyová, Ľudmila Liptáková, Miloslava Sokolová

Slovotvorná motivácia plní nenahraditeľnú úlohu pri tvorení okazionálnych lexém. Tejto problematike sa sústavne venovali K. Buzássyová a Ľ. Liptáková (rod. Valeková), ktoré skúmali okazionálnu slovotvorbu najmä z týchto hľadísk: vzťah k synchronnej a diachronnej dynamike (Buzássyová, 1990), vzťah tvorivosti a reprodukovanosti (Buzássyová, 1999), vzťah paradigmatickosti a syntagmatickosti (Buzássyová, 2000, okazionalizmy v rozličných komunikačných sférach (hovorená, umelecká, polooficiálna, oficiálna, masmediálna komunikácia) (Valeková 1993; Liptáková, 1997a, 1997b, 1998a, 1998b, 1998c), okazionalizmy s ohľadom na typy produktora – detské okazionalizmy (Liptáková 1997a, 2000b, 2008), okazionalizmy a realizácia potencií slovotvorného systému (Liptáková, 1999a). K. Buzássyová je taktiež spoluautorkou kapitoly o neuzuálnych pomenovaniach v západoslovanských jazykoch v kompendiu *Słowotwórstwo/Nominacja. Komparacja systemów i funkcjonowania współczesnych języków słowiańskich* (2003, s. 262 – 275).

Zatiaľ jediná monografiu o okazionalizmoch v slovenskom kontexte publikovala Ľ. Liptáková (*Okazionalizmy v hovorenej slovenčine*, 2000a). V nej sa opiera o konzistentné teoreticko-metodologické východiská, založené jednak na domácej, jednak na zahraničnej (najmä ruskej) okazionalistickej literatúre, vymedzuje definič-

¹ Tento článok vznikol v rámci projektu VEGA č. 1/0255/12 Komplexné spracovanie slovotvorby súčasnej slovenčiny (na materiáli Slovniku koreňových morfém slovenčiny).

né vlastnosti okazionalizmu a všima si jednak komunikačné, jednak slovotvorné súvislosti analýzy okazionalizmov. V jadre monografie skúma okazionalizmy z dvoch hlavných hľadísk – z komunikačno-pragmatického a zo sémanticko-štruktúrneho aspektu. Z prvého hľadiska skúma fungovanie neuzuálnej lexiky v rôznych typoch komunikačných situácií a u rôznych typov komunikantov (detskí, dospelí komunikanti). Z druhého hľadiska si všima jednotlivé sémantické skupiny okazionalizmov podľa základných pomenovacích slovných druhov – substantíva, verbá, adjektíva, adverbiá (napr. v rámci substantívnej lexiky sú to názvy osôb, zvierat, vecí, miesta, kolektíva, abstraktá – pomenovania vlastností a dejov). Monografiu uzatvára zoznam skúmaných okazionalizmov. Už v tejto práci autorka čiastočne uplatňuje psycholingvistický, sociolingvistický a aj kognitívningvistický pohľad, keď pri analýze detských okazionalizmov zdôrazňuje napríklad skutočnosť, že „detské okazionalizmy nemožno skúmať bez poznania osobitostí detského myslenia“ (Liptáková, 2000a, s. 25). Poznatky z tejto oblasti svojho výskumu prezentuje aj v učebnici *Dieťa a slovotvorba* (Liptáková – Vužňáková, 2009) jednak v kapitole *Detská okazionalná slovotvorba a slovotvorba orientovaná na dieťa* (s. 55 – 91), jednak v kapitole *Slovotvorná motivácia ako prostriedok rečového a kognitívneho rozvíjania dieťaťa* (s. 136 – 184). Do webového suplementu učebnice je zaradený aj slovník detských okazionalizmov (porov. <http://das.unipo.sk>). Túto problematiku, preferenčne na materiáli desubstantívnych sloviess, si autorka všima aj v sérii štúdií (napr. Liptáková, 2004a, 2004b, 2005a, 2005b, 2007, 2008).

Výskumná pozornosť sa venovala aj jednotlivým oblastiam slovotvorného systému – napr. onomaziologickým kategóriám deminutív (Balážová, 2009, 2010), augmentatív (Nábělková, 2010b), deminutív a augmentatív (Böhmerová, 2009, 2010), deminutív a kolektív (Dobřík, 2010b); ako aj fungovaniu slovotvorby v špecifických častiach slovnej zásoby. Na dôležitosť slovotvorby vo vzťahu k odbornej terminológii upozornil I. Masár (1991, 2000) a v sugestívnej štúdii aj M. Nábělková (2000). Otázkami slovotvorby v sociolektickej lexike sa venovali P. Odaloš (1997, 2007), K. Vužňáková (2004), J. Klincková (2010) či Z. Popovičová Sedláčková (2013, s. 112 – 116), problematiku slovotvorne motivovaných slov v detskej lexike analyzovala Z. Ondráčková (2008; monograficky 2010).

Slovotvorne motivované slová sa pokladajú za jednotky, ktoré svojším spôsobom prispievajú k výstavbe textu, za jednotky majúce výrazné textovo-konštitutívne funkcie v súvislosti s takými textovými vlastnosťami ako kohézia, koherencia, intencionalita, štylistická hodnota textu (porov. Furdík, 1993; Buzássyová, 1993, 1996; Nábělková, 1993; Janočková, 2012). Využitie slovotvorne motivovaných slov v umeleckom texte pre deti skúmala Ľ. Valeková (1993). V tejto súvislosti za závažné pokladáme konštatovanie K. Buzássyovej (v nadväznosti na E. A. Zemskú), ktoré dokazuje reálnu (komunikačnú, textovú) existenciu slovotvorných prostriedkov:

„Aktualizácia rozličných druhov vzťahov slovotvorne motivovaných slov v texte ... je jasným dôkazom, že jednotky slovotvorného systému (slovotvorné typy, kategórie, hniezda, paradigmy...) nie sú iba lingvistickými konštruktmi. Expedienti a percipienti textu nimi v procese komunikácie disponujú bez narušenia vzájomného porozumenia, je to jazyková realita premietnutá v jazykovej kompetencii nositeľov jazyka.“ (Buzássyová, 1993, s. 32).

Slovotvorný subsystém prirodzeným spôsobom interaguje s inými jazykovými subsystémami, ba podľa J. Furdíka slovotvorná motivácia zaujíma stredové postavenie v jazykovom systéme (porov. vyššie Furdík, 2000). Prejavuje sa to vo vzťahu ku všetkým ostatným čiastkovým systémom. V skúmanom období sa najväčšími skúmali (aj keď nie vždy striktné z derivatologického hľadiska) vzťahy slovotvorby a zvukovej roviny, slovotvorby a morfológie, slovotvorby a morfematiky.

Pokiaľ ide o vzťah k fónickému systému, mohli by sme uvažovať o špecifickejšej hraničnej disciplíne s názvom morfonologická derivatológia. V súvislosti s úpravami tzv. pravidla o rytmickom krátení v *Pravidlách slovenského pravopisu* (1. vyd. 1991, 2. vyd. 1998, 3. vyd. 2000) sa rozbehla diskusia o uplatňovaní kvantity aj vo vzťahu k derivačným procesom, porov. napr. Dvonč (1994, 1997a, 1998a), Kačala (1992, 1993), Považaj (1994, 1996, 1997a, 1997b), Sokolová – Jarošová (2008), ako aj zborník *Kvantita v spisovnej slovenčine a v slovenských nárečiach* (2005). Ďalšími javmi, ku ktorým pri tvorení slov v slovenčine ako flektívnom jazyku dochádza, sú alternácie a trunkácie. Alternáciám (medzi nimi aj slovotvorným alternáciám) pozornosť venovala M. Sokolová (2000b), trunkácie analyzovala M. Ivanová (2004) – autorka tomuto javu venovala sústredenejšiu pozornosť v slovakistike ako prvá. Najnovšie si L. Palková (2015) všíma trunkačné a redukčné procesy pri slovotvornej univerbizácii.

Viacdimenzionálne sú vzťahy medzi slovotvorbou a morfológiou. V skúmanom období sa poukázalo na problém vzťahu produktivity v morfologickom a v slovotvornom systéme. J. Furdík (2002) pripomenul kvalitatívnu odlišnosť týchto javov v slovotvorbe a v morfológii a navrhol uvažovať o produktivite slovotvorného typu a receptivite typu flexie (deklinačného, resp. konjugačného typu). Prototypový hraničný morfologicko-derivačný jav predstavuje oblasť slovesného vidu. J. Furdík sa najprv prikláňal k názoru o príslušnosti vidotvorby do oblasti tvorenia slov (Furdík, 2004, s. 53), neskôr svoj názor relativizuje, hoci k jednoznačnému záveru nedospieva (Furdík, 2008, s. 46 – 47). Cez prizmu morfematiky sa na problém vzťahu slovotvorby a vidotvorby pozerá M. Sokolová (2000a), ktorá vidotvorbu pokladá za súčasť morfológie a prostriedky tvorby vidových partnerov hodnotí ako modifikačné morfémy (porov. aj Sokolová et al., 1999). Autorka okruh problémov spätých s verbálnym aspektom o otázky súvisiace s adaptáciou prevzatých slovies, so smerom vidotvorby pri deadjektívnych verbách, ako aj o aplikačný rozmer – vyučovanie

slovenčiny ako cudzieho jazyka (Sokolová, 2002, 2010, 2013). Zapojenosť vido- vých dvojíc do slovotvorných vzťahov si všimol aj J. Horecký (1992).

Spojenie v podobe pokrvného príbuzenstva predstavuje vzťah medzi slovotvorbou a morfeomatikou – na tvorenie slov sa využívajú morfeematické prostriedky. V nadväznosti na predchádzajúce morfeematické práce J. Horeckého a J. Bosáka do morfeematic-ko-derivačného kontextu (nielen slovakistického, ale aj slavistického) v sledovanom období výrazným spôsobom prispeli práce prešovských bádateľov. Po „prípravných“ štúdiách autorského kolektívu Sokolová – Šimon – Moško (1996a, 1996b) vychádza *Morfematický slovník slovenčiny* (Sokolová – Moško – Šimon – Benko, 1999), ktorý poskytuje cenné informácie aj derivatológii, a to vo viacerých ohľadoch (uvádzame najdôležitejšie): v úvodnej štúdii M. Sokolovej (s. 9 – 56) sa ozrejmuje teoretické zásady morfeematického spracovania slovenčiny, (v súvislosti s derivatológiou sú podnetné najmä časti o vzťahu medzi morfeematickou a derivačnou štruktúrou, o afixoidoch, derivačných morfémach, o morfeematických uzloch, variantnosti morfém); v číselných indexoch, ktoré sa v slovníkovej časti nachádzajú pri každej lexéme, sú „zakódované“ aj viaceré slovotvorné, príp. slovotvorne relevantné parametre (napr. motivovanosť – nemotivovanosť, domáci – cudzí pôvod, príp. hybridnosť, derivovanosť – kompozitnosť); v tretej časti (s. 494 – 510), ktorej autorom je V. Benko, sa nachádzajú štatistické údaje o rozsegmentovaných jednotkách (napr. frekvenciu derivátov, kompozít, lexém s afixoidmi, inventár a frekvenciu derivačných morfém, afixoidov, postfixov).

Vychádzajúc z materiálu Morfeematického slovníka slovenčiny, pozmenený autorský kolektív vydal morfeematicko-derivačný *Slovník koreňových morfém slovenčiny* (Sokolová – Ološtiak – Ivanová et al., 1. vyd. 2005, 2. vyd. 2007; 3. vyd. 2012; ďalej SKMS)², v ktorom sa zachytávajú slovotvorné vzťahy medzi morfeematicky segmentovanými lexémami. Tento slovník po prvýkrát v slovenskej lingvistike prináša systematický pohľad na spracovanie slovotvorných hniezd, ďalej napr. plasticky poukazuje na vzťah medzi synchroniou a diachroniou, rieši problematiku typov slovotvornej motívácie (jediná – viacnásobná, východisková – nevýchodisková, bezprostredná – sprostredkovaná). Publikovaním SKMS sa pre slovenskú derivatológiu vytvorila pevná platforma pre komplexnú analýzu slovotvorného systému slovenčiny – napr. vo výskume kompozít (porov. Sokolová – Ivanová – Vužňáková, 2005) či ďalších aspektov; porov. zborník *Morfematický výskum slovenčiny (možnosti jeho štatistického, elektronického a didaktického spracovania)* (eds. Sokolová et al., 2006) a v ňom napr. štúdie M. Ivanovej o afixoch (2006) či morfeematicko-derivačných štruktúrach lexém (2006; v spoluautorstve s J. Genčim).

Slovotvorba plní významnú funkciu aj pri adaptácii prevzatých lexikálnych jednotiek. To sa odráža aj v záujme slovenských lingvistov o túto problematiku. Adaptač-

² Druhé a tretie vydanie vyšlo vždy v doplnenej a rozšírenej verzii. K prehľadu zmien v treťom vydaní na pôdoryse teoreticko-metodologických poznámok porov. štúdiu M. Ivanovej (2013).

nú funkciu slovotvornej motivácie konkretizoval J. Furdík, rozlišujúc tieto kategórie a stupne: flektivizácia nesklonných slov pomocou sufixov; remotivácia pôvodne nemotivovanej lexémy; nárast motivačnej potencie prevzatého slova – tvorenie slov pomocou prevzatých formantov; tvorenie lexém podľa kategoriálne produktívnych slovotvorných typov, najmä z transpozičných a modifikačných onomaziologických kategórií; konštituovanie slovotvorných hniezd s východiskovou prevzatou lexémou; voľná spájataľnosť s domácimi slovotvornými prostriedkami (Furdík, 1993, s. 113 – 114; 2004, s. 121 – 122). Ten istý autor v metodologicky podnetnej štúdiu *Integračné procesy pri lexikálnych prevzatiach* (Furdík, 1994a) prichádza s konceptom transderivácie ako čiastkovým adaptačným procesom realizujúcim sa na slovotvornej úrovni. Nadväzujúc na koncept transderivácie O. Orgoňová analyzovala procesy slovotvornej adaptácie galicizmov (Orgoňová, 1997, 1998a, 1998b; k tejto problematike porov. aj Bystrianska, 1998) a Z. Dobřík slovotvornú adaptáciu anglicizmov (2010b, 2010c; autor do výkladu zahrnul aj porovnávací nemecko-slovenský aspekt adaptácie anglicizmov); M. Ološtiak si všimol slovotvornú adaptáciu onymických anglicizmov (Ološtiak, 2007a, s. 149 – 162; Ološtiak – Bilá – Timková, 2006, s. 54 – 71; Ološtiak, 2011b – e). Okrem toho bolo publikovaných množstvo kratších či dlhších prác, ktoré sa zaoberajú fungovaním prevzatých slovotvorných prostriedkov v slovenčine ako preberajúcim jazyku (napr. Horecký, 1991; Kušnír, 1993, a mn. i.).

V súvislosti s výskumom medzijazykových vzťahov je potrebné spomenúť aj konfrontačnú derivatológiu, ktorá prispieva k prehĺbenejšiemu chápaniu paralel a odlišností v pomenovaní v rozličných (príbuzných i nepríbuzných) jazykoch. Aj v tejto oblasti vynikajúcu štúdiu *Onomaziologické symetrie a asymetrie v lexike slovanských jazykov* publikoval J. Furdík (1995), v ktorej oproti desiatim spoločným vlastnostiam slovanskej slovotvorby, ktoré vymedzili V. V. Lopatin a I. S. Uluchanov, charakterizuje desať typov onomaziologickej asymetrie v sémanticky ekvivalentných jednotkách. Rozličné druhy asymetrie sa pritom netýkajú len slovotvornej motivácie, ale lexikálnej nominácie ako takej. Podobným spôsobom stručne naznačuje možnosti zisťovania symetrií a asymetrií v nepríbuzných jazykoch (*Medzijazykové onomaziologické symetrie a asymetrie*, 2005). Touto problematikou sa v štúdiu *Onomaziologické symetrie a asymetrie pri prekladoch právnych terminologických pomenovaní z francúzštiny do slovenčiny* zaoberala aj M. Bystrianska (1999). Medzijazykovú (poľsko-slovenskú) konfrontáciu z nominačného hľadiska ponúka vo svojej knižnej práci aj F. Buffá (*Z poľsko-slovenských lexikálnych vzťahov. Komparatistický náčrt*, 2001). Okrem toho J. Furdík publikoval štúdiu, v ktorej sa sústredil na porovnanie motivačnej nasýtenosti textov v slovenčine a v nemčine (Furdík, 1993, s. 125 – 138) a štúdiu o slovenských ekvivalentoch niektorých typov kompozít v maďarčine (Furdík, 1993, s. 139 – 163). Metodologicky podnetné sú taktiež kapitoly K porovnávaní pomenovacích jednotiek z hľadiska ich tvorenia a Onomazio-

logický aspekt jazykovej konfrontácie v monografii *Porovnávací opis lexikálnej zásoby* (Dolník – Benkovičová – Jarošová, 1993, s. 90 – 107, resp. 108 – 122). Porovnávaciu charakteristiku rôznych slovotvorných parametrov v slovenčine a poľštine vo viacerých štúdiách ponúkla M. Pančíková (1990, 1991, 1992, 1993), konfrontačným výskumom slovotvorby slovenčiny a ukrajinčiny sa zaoberá J. Kredátusová (2007, 2009a, 2009b); porovnávanie slovenčiny a nemčiny ponúka Z. Dobřík (2010a, 2010b, 2010c), porovnávanie slovenčiny a angličtiny A. Böhmerová (2009, 2010, 2011). K najviac tematizovaným tradične patrí konfrontácia slovenského a českého slovotvorného systému, a to najmä z pozície jazykovej kritiky (poukazovanie na neadekvátnosť, zbytočnosť slovotvorných bohemizmov v slovenčine). Iný, „nezaujatý“ a „čistejší“ konfrontačný prístup ponúkajú M. Nábělková (2002, 2010a, 2010b) či Ľ. Liptáková (2005b).

Vo vzťahu slovotvorby a proprií sa najviac pozornosti venovalo praktickým otázkam depropriálnej slovotvorby, predovšetkým tvoreniu derivátov od toponým (menej od antroponým a logoným), prechýľovaniu cudzích priezvisk (v tomto prípade sa však problém často limituje na potrebnosť či nepotrebnosť prechýľovania). Okrem celej plejády kratučkých článkov pripomeňme aspoň tieto práce: Dvonč (1993, 1996a, 1996b, 1997b, 1998b), Horecký (1993), Jacko (1996a, 1996b, 1996c); Sokolová (2006); Považaj (2000); k slovotvornej problematike logoným porov. Imrichová (2002a, 2002b). Teoreticko-metodologické otázky sú skôr v úzadí (porov. Blanár, 1996; Ološtiak, 2007a, 2007b).

S rozvojom počítačovej techniky sa aj derivatológia začala zaujímať o možnosti štatistického spracovania slovotvorných parametrov. Takto zameraný výskumný plán predstavil J. Furdík v štúdiu *Pokus o komplexný kvantitatívny výskum slovotvorného systému pomocou počítača* (1990). Tento plán sa podarilo zrealizovať len čiastočne, pretože celkové výsledky neboli zhrnuté do podoby monografie alebo aspoň ucelenej štúdie. Integrálnou súčasťou takéhoto výskumu malo byť aj komplexné lexikografické spracovanie slovotvorného systému. Reálne kontúry takto vymedzeného cieľa J. Furdík predstavil v tézach *Metodologické problémy tvorby slovotvorného slovníka slovenčiny* (1994b). Išlo o predstavu nového typu slovotvorného slovníka, ktorého ambíciou bolo slovotvorný systém vo svojej inventárovej a štruktúrnej zložke zachytiť v relatívnej celosti, a tak prekonať nedostatky hniezdového a deskriptívneho prístupu. Pomocou metódy slovotvornej parametrizácie J. Furdík vypracoval „šablónu“ štrnástich parametrov (s viacerými subparametrami), tvoriacich heslovú stať (porov. Furdík, 1994b, 2004, s. 126 – 137). Tieto parametre podávajú komplexný obraz o mieste lexikálnej jednotky v slovotvornom systéme. Návrh na počítačové spracovanie slovotvorného systému vypracoval K. Furdík (porov. J. Furdík – K. Furdík: *Slovotvorný slovník slovenčiny – softvérové riešenie*, 2002).

Slovotvorný slovník slovenčiny možno pokladať za ďalší originálny vklad J. Furdíka do jazykovednej teórie a praxe, tentoraz v oblasti derivatologickej lexikografie. Žiaľ, slovníkové spracovanie slovotvorby skompletizovať nestihol. Pod jeho školiteľskou kuratelou však bolo na tému Slovtvorný slovník slovenčiny napísaných sedem diplomových prác, v ktorých sa spracovalo približne 2500 hesiel (sám na kartotečných lístkoch vypracoval 500 hesiel). Medzi týmito diplomantmi bola aj Katarína Vužňáková (rod. Dziaková), ktorá v tomto výskume pokračovala jednak v podobe viacerých štúdií (napr. Dziaková, 2001; Vužňáková, 2005, 2006b, 2009), jednak v samostatnej monografii, ktorá vyšla v elektronickej podobe (*Problémy lexikografického zachytenia slovotvorného systému slovenčiny*, 2006a). Svoje úsilie taktiež dokázala pretaviť do elektronickej výstupov v podobe *Malého slovotvorného slovníka slovenčiny* (<http://das.unipo.sk>; ďalej MSSS) a *Slovotvorného slovníka kompozít v slovenčine* (<http://sun.pf.unipo.sk/ssks.pf.unipo.sk/>). MSSS predstavuje v porovnaní s maximalistickým prístupom J. Furdíka kompromis, keďže sa v ňom spracúva obmedzený počet parametrov (okrem hesla – motivátu je to slovotvorný význam, motivovanosť, motivant, slovotvorná forma, slovotvorný postup, slovotvorná (onomaziologická) kategória). V MSSS sú takto spracované motiváty patriace do onomaziologických kategórií názvov mláďat, deminutív a augmentatív, ďalej kompozitá a prefixálne slovesá.

V poslednom desaťročí svojho života začal J. Furdík rozpracúvať projekt, ktorý síce vychádzal zo slovotvornej motivácie, ale zásadným spôsobom ho prekračoval. Od chápania slovotvornej motivácie ako najvýznamnejšieho štrukturačného a dynamizačného faktora lexikálnej zásoby prechádza k pojmu lexikálnej motivácie, ktorý zahŕňa všetky typy lexikálnych jednotiek, ich jazykovosystémovú i mimojazykovú determinovanosť. Hoci do vzťahov slovotvornej motivácie vstupujú takmer všetky lexémy, vlastnosťou slovotvornej motivovanosti sa v slovanských jazykoch vyznačujú „len“ dve tretiny z celkového počtu lexikálnych jednotiek. J. Furdík chápe lexikálnu motiváciu ako zdôvodnenie existencie každej lexikálnej jednotky v langue aj v parole, pričom viacspektovosť, lepšie povedané multištruktúrovanosť a mnohodi-menzionálnosť lexikálneho roviny sa vystihuje prostredníctvom motivačnej typoló-gie. Neexistuje totiž len jeden, ale viacero typov lexikálnej motivácie, ktoré sú hierarchicky usporiadané; každý typ lexikálnej motivácie je typom sui generis (porov. Furdík, 2008). Vymedzením lexikálnej motivácie sa však závažnosť slovotvornej motivácie nepopiera, práve naopak. Slovotvorná motivácia zaujíma v hierarchii lexikálnej motivácie centrálnu postavenie ako najuniverzálnejší a najdôležitejší motivač-ný typ, a to z hľadiska organizácie lexiky aj jej obohacovania (porov. Furdík, 2000b, 2005, s. 391 – 396; Ološtiak, 2009). Ukazuje sa, že centrálnosť slovotvornej motiva-cie v typológii lexikálnej motivácie možno využiť pri komparácii slovotvornej motiva-cie s ostatnými motivačnými typmi (slovotvorná motivácia slúži ako porovnáva-

cie východisko); porov. napr. Ološtiak, 2005, 2007c, 2007d, 2011a). Metodológiu lexikálnej motivácie vo svojej monografii *Skratka ako lexéma (abreviačná motivácia v lexike)* aplikovala aj M. Gavurová (2013), ktorá si všima aj vzťah medzi abreviačnou a slovotvornou motiváciou (primárne na s. 140 – 163). Skracovanie (resp. rôzne druhy skracovania) spolu s lexikálnou kontamináciou (angl. blending) pokladá za okrajový slovotvorný postup v slovenčine G. Miššíková (2010). Zatiaľ najkomplexnejšie sa lexikálnej kontaminácii (blending, amalgamáci; napr. *smog* = *smoke* + *fog*) v konfrontačnom anglicko-slovenskom pláne venovala A. Böhmerová vo svojej anglickej monografii *Blending as lexical amalgamation and its onomatological and lexicographical status in English and in Slovak* (2010).

Vedná disciplína bez adekvátnej aplikácie v praxi – a zvlášť v školskej praxi – je neúplná. Analýze didaktického spracovania slovotvorných poznatkov sa venovala Ľ. Liptáková, ktorá vo svojich štúdiách ponúkla aj návrhy na zlepšenie tohto stavu (porov. Liptáková, 2000b, 2003a, 2003b, 2003c). Na túto líniu najnovšie nadviazali E. Krištanová a L. Gianitsová-Ološtiaková v rozsiahlej štúdií *Možnosti optimalizácie didaktického spracovania slovotvorby v nižšom sekundárnom vzdelávaní* (2014). V súvislosti s analýzou derivatologickej problematiky na margo poznamenávame, že Ľ. Liptáková sa od štruktúrno-sémantického a kognitívno-lingvistického skúmania tvorenia slov a okazionalizmov prepracovala k vytvoreniu modernej metodológie skúmania princípov vyučovania materinského jazyka v primárnej škole na pozadí integrovanej didaktiky (zo všetkých prác spomeňme aspoň kolektívnu monografiu – kompendium *Integrovaná didaktika slovenského jazyka a literatúry pre primárne vzdelávanie*, Liptáková a kol., 2011).

Na záver možno konštatovať, že slovenské derivatologické bádanie sa v posledných dvadsiatich piatich rokoch výrazným spôsobom posunulo vpred, a to najmä vďaka tvorivému vzopätiu jej čelných predstaviteľov (J. Horecký, J. Furdík, K. Buzássyová, M. Nábělková, M. Sokolová, Ľ. Liptáková), ktorí publikovali viaceré zásadné práce, ale aj vďaka objaveniu sa nových derivatologických mien. Za výrazný poznatkový vklad do kontextu derivatologických výskumov možno považovať najmä rozpracovanie týchto tematických okruhov: slovotvorná motivácia ako dominantný princíp štrukturácie a dynamizácie lexiky, vzťah tvorenia slov a iných zložiek jazyka (morfológia, syntax), vzťah slovotvorby a morfematiky, onomaziologická štruktúra slovotvorne motivovaných slov, slovotvorba a internacionalizácia. Osobitne je potrebné zdôrazniť progres vo výskume kompozít a kompozície a taktiež výsledky, ktoré sa dosiahli v oblasti lexikografického spracovania tvorenia slov a morfematiky (*Morfematický slovník slovenčiny*, *Slovník koreňových morfém slovenčiny*, *Malý slovotvorný slovník slovenčiny*, *Slovník kompozít slovenčiny*).

Výsledky práce slovenskej derivatológie sú známe a rešpektované aj v zahraničí. V tejto súvislosti možno napríklad pripomenúť, že slovenskí predstavitelia sa

aktívne zapájali a zapájajú do činnosti Komisie pre slovanskú slovo tvorbu pri Medzinárodnom komitáte slavistov, ktorá funguje od roku 1994. Jej prvými členmi za Slovensko boli Juraj Furdík a Klára Buzássyová, neskôr aj Miloslava Sokolová. V súčasnosti sú to Nicol Janočková a Martin Ološtiak; porov. internetovú stránku komisie: <<http://ksl.mks.ap.siedlce.pl/>>.

Literatúra

- BALÁŽOVÁ, Eubica: O deminutívnej lexike v Slovníku súčasného slovenského jazyka. In: Bulharská a slovenská lexicografia v zjednotenej Európe. (Paralelný bulhar. názov.) Zborník z medzinárodnej konferencie venovanej pamiatke prof. Vesya Kiuvlievovej-Mišajkovovej, DrSc. Ed. M. Košková – M. Čoroleeva. Bratislava – Veliko Tärnovo: Slavistický ústav Jána Stanislava Slovenskej akadémie vied – Ústav bulharského jazyka prof. Lubomíra Andrejčína BAV 2009, s. 142 – 151.
- BALÁŽOVÁ, Eubica: Osobné (depersonalne) deminutíva: špecifická polysémia a jej lexicografické spracovanie. In: Slovo – Tvorba – Dynamicnosť. Na počesť Kláry Buzássyovej. Ed. M. Šimková. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2010, s. 209 – 223.
- BLANÁR, Vincent: Teória vlastného mena. Bratislava: Veda 1996.
- BÖHMEROVÁ, Ada: Some notes on language-specific and cross-linguistic features of derivational feminization, with focus on English and Slovak, in search of universals in word-formation. In: Universals and typology in word-formation (CD ROM). Košice: Slovak association for the study of English, 2009.
- BÖHMEROVÁ, Ada: Blending as lexical amalgamation and its onomatological and lexicographical status in English and in Slovak. Bratislava: ŠEVT, a. s., 2010.
- BÖHMEROVÁ, Ada: Suffixal diminutives and augmentatives in Slovak a systematic view with some cross-linguistic considerations. In: Lexis, e-journal in English lexicology, 2011, č. 6, s. 59 – 84. Dostupné na: <lexis.univ-lyon3.fr/IMG/pdf/Lexis_6_-_Bohmerova.pdf>
- BUFFA, Ferdinand: Z poľsko-slovenských lexikálnych vzťahov. Komparatistický náčrt. Prešov: Náuka 2001.
- BUZÁSSYOVÁ, Klára: Okaziónalna slovo tvorba ako indikátor synchronnej a diachronnej dynamiky. In: Metódy výskumu a opisu lexiky slovanských jazykov. Materiály zo sympózia konaného v rámci 7. zasadnutia Lexikologicko-lexicografickej komisie pri Medzinárodnom komitáte slavistov (Nové Vozokany 24. – 26. apríla 1989). Red. V. Blanár et al. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1990, s. 63 – 73.
- BUZÁSSYOVÁ, Klára: Aspekty vzťahu slovo tvorby a textu. In: Text a kontext. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Text v priestore jazykovej komunikácie. Text v priestore didaktickej komunikácie. Prešov 18. – 19. novembra 1993. Red. F. Ruščák. Prešov: Pedagogická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach 1993, s. 23 – 33.
- BUZÁSSYOVÁ, Klára: Spätná väzba medzi slovo tvorbou a textom. In: Fungovanie jazykových prostriedkov v texte. Red. E. Krošláková. Nitra: Vysoká škola pedagogická 1996, s. 11 – 21.
- BUZÁSSYOVÁ, Klára: Tvorivosť a reprodukovanosť v jazyku. In: Pange lingua. Zborník na počesť Viktora Krupu. Red. J. Genzor – S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 1999, s. 131 – 146.
- BUZÁSSYOVÁ, Klára: Syntagmatická a paradigmatická dimenzia nominácie. K problému textových a lexikónových jednotiek nominácie.) In: Słowotwórstwo a inne sposoby nominacji. Materiały z 4 konferencji Komisji Słowotwórstwa przy Międzynarodowym Komitecie Slawistów (Katowice 27 – 29 września 2000 r.). Eds. K. Kleszczowa – L. Selimski. Katowice: Wydawnictwo Gnome 2000, s. 17 – 23.
- BYSTRJANSKA, Marta: Galicizmy v slovenčine. Vzťah morfeumatickej a slovo tvornej štruktúry. In: Varia. 7. Zborník materiálov zo VII. kolokvia mladých jazykovedcov (Modra-Piesok 3. – 5. 12.

- 1997). Red. M. Nábělková. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV 1998, s. 166 – 169.
- BYSTRĀNSKA, Marta: Onomaziologické symetrie a asymetrie pri prekladoch právnych terminologických pomenovaní z francúzštiny do slovenčiny. In: *Varia*. 8. Zborník materiálov z VIII. kolokvia mladých jazykovedcov (Modra-Piesok 25. – 27. november 1998). Red. M. Nábělková – Ľ. Králik. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV 1999, s. 289 – 295.
- DOBRĀK, Zdenko (2010a): Sémantika v slovtvorbe slovenčiny a nemčiny. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied 2010.
- DOBRĀK, Zdenko (2010b): Sémantika a slovtvorný potenciál deminutív a kolektív v slovenčine a nemčine. In: *Nová filologická revue*, 2010, roč. 2, č. 4, s. 26 – 35.
- DOBRĀK, Zdenko (2010c): Slovtvorná adaptácia anglicizmov v slovenčine a nemčine. In: *Acta Facultatis Humanisticae Universitatis Matthiae Belii Neosoliensis. Humanitné vedy – lingvistika. Zborník vedeckých štúdií učiteľov a doktorandov Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici*. Zost. E. Homolová a kol. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied 2010, s. 83 – 91.
- DOLNĀK, Juraj – BENKOVIČOVĀ, Jana – JAROŠOVĀ, Alexandra: Porovnávací opis lexikálnej zásoby. Bratislava: Veda 1993.
- DVONĀ, Ladislav: Deriváty názvov obcí a miest na -ec a -ce. In: *Kultúra slova*, 1993, roč. 27, č. 7 – 8, s. 230 – 237.
- DVONĀ, Ladislav: Žiadúci, nežiadúci a žiaduci, nežiaduci. In: *Slovenská reč*, 1994, roč. 59, č. 2, s. 53 – 54.
- DVONĀ, Ladislav (1996a): Cudzie ženské priezviská v slovenčine. In: 12. slovenská onomastická konferencia a 6. seminár „Onomastika a škola“. Prešov 25. – 26. októbra 1995. Zborník referátov. Red. M. Majtán – F. Ruščák. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Fakulta humanitných a prírodných vied 1996, s. 169 – 172.
- DVONĀ, Ladislav (1996b): Deriváty od mena Luther alebo tvorenie adjektív od vlastných mien. In: *Slovenská reč*, 1996, roč. 61, č. 4, s. 204 – 207.
- DVONĀ, Ladislav (1997a): O kvantite slov umiéráčik a posmievaťik. In: *Kultúra slova*, 1997, roč. 31, č. 3, s. 149 – 157.
- DVONĀ, Ladislav (1997b): Prídavné mená od miestnych názvov na -ce. In: *Slovenská reč*, 1997, roč. 62, č. 2, s. 87 – 92.
- DVONĀ, Ladislav (1998a): Rytmické krátenie v spisovnej slovenčine. In: *Slovenská reč*, 1998, roč. 63, č. 5, s. 291 – 299.
- DVONĀ, Ladislav (1998b): Prídavné mená na -ický od vlastných mien. In: *Slovenská reč*, 1998, roč. 63, č. 1, s. 38 – 48.
- DVONĀ, Ladislav: Ženské priezviská v spisovnej slovenčine. In: *Pange lingua. Zborník na počesť Viktora Krupu*. Red. J. Genzor – S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 1999, s. 189 – 199.
- DZIAKOVĀ, Katarína: O príprave slovtvorného slovníka slovenčiny. In: *Slovo o slove*, roč. 7, Prešov, Náuka 2001, s. 29 – 32.
- FURDĀK, Juraj: Pokus o komplexný kvantitatívny výskum slovtvorného systému pomocou počítača. (Metodologické východiská a prvé výsledky.) In: *Metódy výskumu a opisu lexiky slovanských jazykov. Materiály zo sympózia konaného v rámci 7. zasadnutia Lexikologicko-lexikografickej komisie pri Medzinárodnom komitete slavistov (Nové Vozokany 24. – 26. apríla 1989)*. Red. V. Blánár et al. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1990, s. 254 – 264.
- FURDĀK, Juraj: Slovtvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča: Modrý Peter 1993.
- FURDĀK, Juraj (1994a): Integrované procesy pri lexikálnych prevzatiach. In: *Jazykovedný časopis*, 1994, roč. 45, č. 2, s. 95 – 102.
- FURDĀK, Juraj (1994b): Metodologické problémy tvorby slovtvorného slovníka slovenčiny. In: *Zápisník slovenského jazykovedca*, 1994, roč. 13, s. 16 – 17.
- FURDĀK, Juraj: Onomaziologické symetrie a asymetrie v lexike slovanských jazykov. In: *Jazykovedný časopis*, 1995, roč. 46, č. 2, s. 74 – 82.

- FURDÍK, Juraj (2000a): Slovanská slovtvorba z hľadiska všeobecnej jazykovedy. In: Wortbildung: interaktiv im Sprachsystem – interdisziplinär als Forschungs-gegenstand / Slovoobrazovanie v jeho ošosenijach k drugim sferam jazyka. Materialien der 3. Konferenz der Kommission für slawische Wortbildung beim Internationalen Slawistenkomitee. Innsbruck 28. 9. – 1. 10. 1999. Igor' Stepanovič Uluchanov zum 65. Geburtstag. / Igoru Stepanoviču Uluchanovu k 65-letiju so dňa raždenija. Ed. I. Ohnheiser. Innsbruck: Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft, Institut für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck 2000, s. 7 – 10.
- FURDÍK, Juraj (2000b): FURDÍK, Juraj: Motywacja słowotwórcza między innymi typami motywacji leksykalnej. In: Słowotwórstwo a inne sposoby nominacji. Materiały z 4 konferencji Komisji Słowotwórstwa przy Międzynarodowym Komitecie Slawistów (Katowice 27 – 29 września 2000 r.). Eds. K. Kleszczowa – L. Selimski. Katowice: Wydawnictwo Gnome 2000, s. 59 – 62.
- FURDÍK, Juraj: Pojem produktivity v slovtvorbe a v morfológii. In: Jazykoveda v bibliografii. Bibliografia v jazykovede. Na počesť Ladislava Dvonča. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava, Veda 2002, s. 22 – 29.
- FURDÍK, Juraj – FURDÍK, Karol: Slovtvorný slovník slovenčiny – softvérové riešenie. In: Varia. 9. Zborník materiálov z XI. kolokvia mladých jazykovedcov (Modra-Piesok 1. – 3. december 1999). Ed. M. Nábělková – M. Šimková. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV 2002, s. 305 – 316.
- FURDÍK, Juraj: Slovenská slovtvorba (teória, opis, cvičenia). Ed. M. Ološtiak. Prešov: Náuka 2004. 200 s.
- FURDÍK, Juraj: Život so slovtvorbou a lexikológiou. Výber štúdií pri príležitosti nedožitých sedemdesiatin. Eds. M. Ološtiak – L. Gianitsová-Ološtiaková. Košice: Vydavateľstvo LG 2005.
- FURDÍK, Juraj: Teória motivácie v lexikálnej zásobe. Ed. M. Ološtiak. Košice: Vydavateľstvo LG 2008. 95 s.
- GAVUROVÁ, Miroslava: Skratka ako lexéma (abreviačná motivácia v lexike). Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2013.
- HORECKÝ, Ján: Anglické slová na -ing v slovenčine. In: Kultúra slova, 1991, roč. 25, č. 10, s. 324 – 326.
- HORECKÝ, Ján: Vidové dvojice pri odvodzovaní. In: Slovenská reč, 1992, roč. 57, č. 1, s. 38 – 40.
- HORECKÝ, Ján: Deriváty od miestnych mien typu Krškany. In: Kultúra slova, 1993, roč. 27, č. 5 – 6, s. 169 – 172.
- IMRICHOVÁ, Mária (2002a): Logonymá v systéme slovenčiny. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Fakulta humanitných a prírodných vied 2002. 142 s.
- IMRICHOVÁ, Mária (2002b): K niektorým slovtvorným tendenciám logoným. In: Slovenská reč, 2002, roč. 67, č. 4 – 5, s. 225 – 234.
- IVANOVÁ, Martina: Niekoľko poznámok o trunkácii v slovenčine. In: Slovenčina na začiatku 21. storočia. Na počesť profesora Ivora Ripku. Ed. M. Imrichová. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Fakulta humanitných a prírodných vied 2004, s. 102 – 111.
- IVANOVÁ, Martina: Afíxy – frekvenčná, obsahovo-formálna a funkčná charakteristika. In: Morfematický výskum slovenčiny (možnosti jeho štatistického, elektronického a didaktického spracovania). Eds. M. Sokolová – M. Ivanová – M. Ološtiak. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2006, s. 111 – 144.
- IVANOVÁ, Martina: Teoreticko-metodologické otázky prípravy tretieho vydania Slovníka koreňových morfém slovenčiny. In: Od morfém ku komplexným slovám a ich paradigmám. Výraz, význam, funkcia. Eds. M. Ološtiak – L. Sisák. Prešov: Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove 2013, s. 90 – 100.
- IVANOVÁ, Martina – GENČI, Ján: Morfematicko-derivačné štruktúry lexém. In: Morfematický výskum slovenčiny (možnosti jeho štatistického, elektronického a didaktického spracovania). Eds. M. Sokolová – M. Ivanová – M. Ološtiak. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2006, s. 102 – 110.

- JACKO, Jozef (1996a): Adjektívna systematika slovenských miestnych názvov. In: *Studia Philologica*. 3. Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Šafarikanae. Red. Z. Stanislavová et al. Prešov: Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, Pedagogická fakulta v Prešove 1996, s. 57 – 69.
- JACKO, Jozef (1996b): Morfológická a slovtvorná kodifikácia názvov obcí na Slovensku. In: *Slovenská reč*, 1996, roč. 61, č. 1, s. 3 – 9.
- JACKO, Jozef (1996c): Morfológický a derivačný potenciál miestnych názvov stredného rodu. In: *Slovenská reč*, 1996, roč. 61, č. 5, s. 274 – 282.
- JANOČKOVÁ, Nicol: Systémové a (kont)textové dimenzie slovtvorne motivovaných slovies v slovenčine. In: *Slowotwórstwo słowiańskie: system i tekst*. Prace Komisji Slowotwórczej przy Międzynarodowym Komitecie Slawistów. Seria 13. Red. J. Sierociuk. Poznań: Wydawnictwo poznańskiego towarzystwa przyjaciół nauk 2012, s. 143 – 152.
- KAČALA, Ján: Kvantita v prípone -úci/-iaci. In: *Kultúra slova*, 1992, roč. 26, č. 7, s. 198 – 204.
- KAČALA, Ján: Kvantita v tvaroch typu skúmava. In: *Kultúra slova*, 1993, roč. 27, č. 7 – 8, s. 219 – 227.
- KLINCKOVÁ, Jana: Konkurencia a kooperácia lexikálnych prostriedkov v profesijnej komunikácii. In: *Slovo – Tvorba – Dynamickosť*. Na počesť Kláry Buzássyovej. Ed. M. Šimková. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2010, s. 143 – 150.
- KREDÁTUSOVÁ, Jarmila: Motivačná nasýtenosť textov rôznej štýlovej príslušnosti (na slovensko-ukrajinskom materiáli). In: *Lexikálna sémantika a derivatológia*. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej pri príležitosti životného jubilea prof. PhDr. Juraja Furdíka, CSc. Prešov 5. december 2000. Ed. M. Ološtiak. Košice: Vydavateľstvo LG 2007, s. 89 – 98.
- KREDÁTUSOVÁ, Jarmila (2009a): Nové slová – substantíva – utvorené pomocou cudzojazyčných predpón a prefixoidov (slovensko-ukrajinský porovnávací aspekt). In: *Ukrajnistika v slovenskom kontexte na začiatku nového tisícročia*. Jazykovedný zborník vedeckých štúdií venovaný životnému jubileu doc. PhDr. Zuzany Hanudelovej, CSc. Ed. M. Čizmarová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2009, s. 247 – 265.
- KREDÁTUSOVÁ, Jarmila (2009b): Nové substantíva s cudzojazyčným komponentom vo funkcii prefixu v slovenčine a v ukrajinčine. In: *Hľadanie ekvivalentnosti*. 4. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie rusistov, konanej v dňoch 11. – 13. septembra 2008 na KRaT IRUS FF PU v Prešove na tému *Jazykový obraz postsovietskej epochy*. Eds. N. Demjanová – L. Guzi. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2009, s. 141 – 155.
- KRIŠTANOVÁ, Eva – GIANITSOVÁ-OLOŠTIAKOVÁ, Lucia: Možnosti optimalizácie didaktického spracovania slovtvorby v nižšom sekundárnom vzdelávaní. In: *O dieťať, jazyku, literatúre*, 2014, roč. 2, č. 1, s. 59 – 79.
- KUŠNÍR, Pavol: Tvorenie prevzatých názvov osôb podľa predmetu činnosti v spisovnej slovenčine. In: *Studia Philologica*. 1. 1993. Zv. 3. (Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Šafarikanae.) Red. Z. Stanislavová et al. Prešov: Pedagogická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach 1993, s. 14 – 30.
- LIPTÁKOVÁ, Ľudmila (2004a): Onomaziologické kategórie desubstantívnych slovies. In: *Slovenčina na začiatku 21. storočia*. Na počesť profesora Ivora Ripku. Ed. M. Imrichová. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Fakulta humanitných a prírodných vied 2004, s. 96 – 101.
- LIPTÁKOVÁ, Ľudmila (2004b): K tvoreniu desubstantívnych slovies v súčasnej slovenčine. In: *Slovo o slove*. Zborník Katedry slovenského jazyka a literatúry PU v Prešove. 10. Ed. L. Sičáková. Prešov: Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2004, s. 34 – 41.
- LIPTÁKOVÁ, Ľudmila (2005a): Preferované typy desubstantívnych slovies v súčasnej slovenčine. In: *Západoslovenské jazyky v 21. storočí*. Zborník vedeckovýskumných prác. Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici – Ostravská univerzita v Ostrave – Uniwersytet Śląski w Katowiciach. Ed. P. Odaľoš. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela 2005, s. 99 – 108.
- LIPTÁKOVÁ, Ľudmila (2005b): Preferované typy desubstantívnych slovies v súčasnej slovenčine (s čiastočným uplatnením konfrontačnému slovensko-českého prístupu). Ostrava: Ostravská uni-

- verzita, Pedagogická fakulta, katedra českého jazyka a literatury s didaktikou 2005. In: <<http://www.osu.cz/fpd/kcd/hoste/liptakova/pdf>>.
- LIPTÁKOVÁ, Ludmila (1997a): Detská okazionálna slovtvorba. In: Slovo o slove. Spravodajca Katedry slovenského jazyka a literatury Pedagogickej fakulty a Fakulty humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity, 3, 1997, s. 31 – 36.
- LIPTÁKOVÁ, Ludmila (1997b): Okazionalizmy v hovorenej komunikácii. In: Varia. 6. Zborník zo VI. kolokvia mladých jazykovedcov (Modra-Piesok 27. – 29. 11. 1996). Red. M. Nábělková. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV 1997, s. 63 – 69.
- LIPTÁKOVÁ, Ludmila (1998a): Adjektívne okazionalizmy v hovorenej komunikácii. In: Varia. 7. Zborník materiálov zo VII. kolokvia mladých jazykovedcov (Modra-Piesok 3. – 5. 12. 1997.) Red. M. Nábělková. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV 1998, s. 13 – 19.
- LIPTÁKOVÁ, Ludmila (1998b): Okazionálne slovesá v hovorenej komunikácii. In: Studia Philologica. 6. Red. F. Ruščák et al. Prešov: Fakulta humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity v Prešove 1998, s. 23 – 35.
- LIPTÁKOVÁ, Ludmila (1998c): Tvorenie neuzuálnych názvov miesta v hovorených prejavoch. In: Slovo o slove. Spravodajca Katedry slovenského jazyka a literatury Pedagogickej fakulty a Fakulty humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity, 4, 1998, s. 7 – 10.
- LIPTÁKOVÁ, Ludmila (1999a): Slovtvorné potencie a ich komunikačná (okazionálna) realizácia. In: Retrospektívne a perspektívne pohľady na jazykovú komunikáciu. Materiály z 3. konferencie o komunikácii. Banská Bystrica – Donovaly 11. – 13. septembra 1997. 2. diel. Red. P. Odaloš. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela Banská Bystrica – Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela Banská Bystrica 1999, s. 131 – 134.
- LIPTÁKOVÁ, Ludmila (1999b): Status okazionalizmu v hovorenej slovenčine. In: Studia Academica Slovaca. 28. Prednášky XXXV. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul 1999, s. 102 – 109.
- LIPTÁKOVÁ, Ludmila (2000a): Okazionalizmy v hovorenej slovenčine. Prešov: Náuka 2000.
- LIPTÁKOVÁ, Ludmila (2000b): Komunikačné vyučovanie tvorenia slov na 1. stupni základnej školy. In: Príprava učiteľov elementaristov na prahu nového tisícročia. Red. M. Portik. Prešov: Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity 2000, s. 203 – 207.
- LIPTÁKOVÁ, Ludmila (2003a): Lesk a bieda slovtvorného učiva na jednotlivých stupňoch školského vzdelávania. In: Slovo o slove. Zborník Katedry slovenského jazyka a literatury PU v Prešove. 9. Ed. L. Sičáková. Prešov: Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2003, s. 110 – 130.
- LIPTÁKOVÁ, Ludmila (2003b): Zásada lingvistického prístupu vo vyučovaní tvorenia slov. In: Príprava učiteľov elementaristov v novom storočí. Zborník z medzinárodnej konferencie, Prešov 26. – 27. 9. 2002. Eds. D. Šimčík – M. Portik. Prešov: Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity 2003, s. 466 – 468.
- LIPTÁKOVÁ, Ludmila (2003c): Vyučovanie tvorenia slov v mladšom školskom veku. In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 2002/2003, roč. 49, č. 5 – 6, s. 153 – 160.
- LIPTÁKOVÁ, Ludmila: Desubstantívne sloveso v jazykovom, rečovom a kognitívnom priestore. In: Prostor v jazyce a v literatúre. Sborník z mezinárodní konference. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2007. [Elektronický zdroj.]
- LIPTÁKOVÁ, Ludmila: Príležitostná slovtvorba ako súčasť jazykovej interpretácie sveta. In: Jazykové a kognitívne aspekty okazionálnych výrazov a ich textové funkcie. Eds. J. Sabol – L. Sisák. Prešov: FF PU v Prešove 2008, s. 60 – 83.
- LIPTÁKOVÁ, Ludmila – VUŽŇÁKOVÁ, Katarína: Diet'a sa slovtvorba. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta 2009.
- LIPTÁKOVÁ, Ludmila a kol.: Integrovaná didaktika slovenského jazyka a literatury pre primárne vzdelávanie. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta 2011.
- MASÁR, Ivan: Príručka slovenskej terminológie. Bratislava: Veda 1991.
- MASÁR, Ivan: Ako pomenúvame v slovenčine. Kapitoly z terminologickej teórie a praxe. Spisy SJS

3. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV – Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 2000.
- MIŠŠÍKOVÁ, Gabriela: Využitie okrajových slovotvorných postupov v slovenčine. In: Slovo – Tvorba – Dynamickosť. Na počesť Kláry Buzássyovej. Ed. M. Šimková. Bratislava: Veda 2010, s. 136 – 142.
- NÁBĚLKOVÁ, Mira: Desubstantívne adjektívum a text. In: Text a kontext. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Text v priestore jazykovej komunikácie. Text v priestore literárnej komunikácie. Text v priestore didaktickej komunikácie. Prešov 18. – 19. novembra 1993. Red. F. Ruščák. Prešov: Pedagogická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach 1993, s. 34 – 42.
- NÁBĚLKOVÁ, Mira: Krkoška mámivá – kdeže si žije? (Dávka slovotvornej lyriky.) In: Človek a jeho jazyk. 1. Jazyk ako fenomén kultúry. Na počesť profesora Jána Horeckého. Red. K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2000, s. 465 – 474.
- NÁBĚLKOVÁ, Mira: „Vědný odbor, nepřijemný vítr...“ K jednému slovensko-českému adjektívnemu diferencnému javu. In: BraBlav. 1. Zborník z medzinárodnej slavistickej konferencie, konanej na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave 14. – 15. 11. 2002. Ed. P. Žigo. Bratislava: Filozofická fakulta UK 2002, s. 201 – 212.
- NÁBĚLKOVÁ, Mira (2010a): Česko-slovenská slovotvorná adjektívna diferencná -ný/-ní a jej textový dosah. In: Mnohojazyčný korpus InterCorp: Možnosti studia. Studie z korpusové lingvistiky. Sv. 12. Eds. F. Čermák – J. Koček. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK 2010, s. 269 – 283.
- NÁBĚLKOVÁ, Mira (2010b): Domiská, knížiská, psiská a iné modifikačné substantívne deriváty v slovensko-českom pohľade. In: Slovo – Tvorba – Dynamickosť. Na počesť Kláry Buzássyovej. Ed. M. Šimková. Bratislava: Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied – Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 2010, s. 396 – 425.
- ODALOŠ, Pavol: Sociolekty v basketbalovom a penitenciárnom prostredí. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Pedagogická fakulta 1997. 92 s.
- ODALOŠ, Pavol: Lexikálno-sémantická charakteristika argotu drotárov z obce Vysoká nad Kysucou. In: Lexikálna sémantika a derivatológia. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, konanej pri príležitosti životného jubilea prof. PhDr. Juraja Furdíka, CSc. Prešov 5. decembra 2000. Ed. M. Ološtiak. Košice: Vydavateľstvo LG 2007, s. 159 – 164.
- OLOŠTIAK, Martin: Abreviačná a slovotvorná motivácia. In: Slovo o slove. Zborník Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity. Ročník 11. Eds. E. Sičáková – E. Liptáková. Prešov: Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity 2005, s. 39 – 50.
- OLOŠTIAK, Martin (2007a): Jazykovoštruktúrne a komunikačno-pragmatický status vlastného mena (adaptácia anglických proprií v slovenčine). Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2007.
- OLOŠTIAK, Martin (2007b): Proprium ako slovotvorný motivant (rozšírená verzia). In: Slovenská reč, 2007, roč. 72, č. 6, s. 321 – 343.
- OLOŠTIAK, Martin (2007c): Interlingválna a slovotvorná motivácia. In: Jazykovedný časopis, 2007, roč. 58, č. 2, s. 103 – 112.
- OLOŠTIAK, Martin (2007d): Slovotvorná motivácia a morfológická motivácia (o vzťahu slovotvorných a morfológických kategórií). In: Sprachliche Kategorien und die slawische Wortbildung. Berlin 14. – 17. 11. 2005. Eds. H. Burkhardt – A. Nagórko. Hildesheim – Zürich – New York: Georg Olms Verlag 2007, s. 287 – 306.
- OLOŠTIAK, Martin: Spolupráca slovotvornej motivácie s inými typmi lexikálnej motivácie. In: Jazykovedný časopis, 2009, roč. 60, č. 1, s. 13 – 34.
- OLOŠTIAK, Martin (2011a): Aspekty teórie lexikálnej motivácie. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove 2011.
- OLOŠTIAK, Martin (2011b): Slovotvorba prevzatých vlastných mien v slovenčine I. Úvodné poznámky. In: Kultúra slova, 2011, roč. 45, č. 1, s. 3 – 11.
- OLOŠTIAK, Martin (2011c): Slovotvorba prevzatých vlastných mien v slovenčine II. Tvorenie od osobných mien. In: Kultúra slova, 2011, roč. 45, č. 2, s. 65 – 78.

- OLOŠTIAK, Martin (2011d): Slovotvorba prevzatých vlastných mien III. Tvorenie obyvateľských mien od zemepisných názvov. In: *Kultúra slova*, 2011, roč. 45, č. 5, s. 257 – 275.
- OLOŠTIAK, Martin (2011e): Slovotvorba prevzatých vlastných mien v slovenčine IV. Tvorenie prídavných mien od zemepisných názvov. In: *Kultúra slova*, 2011, roč. 45, č. 6, s. 321 – 336.
- OLOŠTIAK, Martin – BILÁ, Magdaléna – TIMKOVÁ, Renáta: *Slovník anglických vlastných mien v slovenčine (pre prekladateľov, redaktorov, jazykových korektorov, študentov)*. Bratislava: Knihaspoločník 2006.
- OLOŠTIAK, Martin – SISÁK, Ladislav (eds.): In: *Od morfém ku komplexným slovám a ich paradigám. Výraz, význam, funkcia*. Prešov: Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove 2013.
- ONDRÁČKOVÁ, Zuzana: Detské slová v slovenčine a ich charakteristika. In: *Štúdie o detskej reči*. Ed. D. Slančová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2008, s. 251 – 305.
- ONDRÁČKOVÁ, Zuzana: *Komparatívny výskum detskej lexiky*. Prešovská univerzita v Prešove, 2010. Dostupné na: <<http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Ondrackova1>>
- ORGOŇOVÁ, Oľga: Slovotvorná štruktúra galicizmov a ich deriváty. In: *Varia*. 6. Zborník zo VI. kolokvia mladých jazykovedcov (Modra-Piesok 27. – 29. 11. 1996). Red. M. Nábělková. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV 1997, s. 80 – 88.
- ORGOŇOVÁ, Oľga (1998a): *Galicizmy v slovenčine*. Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1998.
- ORGOŇOVÁ, Oľga (1998b): Slovotvorná adaptácia galicizmov v slovenčine. In: *Slovenská reč*, 1998, roč. 63, č. 1, s. 24 – 30.
- PALKOVÁ, Lenka: Univerbáty ako prostriedky jazykovej ekonomie (komparácia truncačných a redukčných procesov v slovotvorných univerbátoch a klasických slovotvorne motivovaných slovách). In: 10. študentská vedecká konferencia. Ed. M. Ološtiak. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2015, s. 322 – 333. Dostupné na: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Olostiak7/subor/Palkova.pdf>
- PANČÍKOVÁ, Marta: Nové adjektívne pomenovania v slovenčine a poľštine. In: *Polonica*. (Sborník príspevků z V. celostátní konference československých polonistů – 22. 4. – 24. 4. 1990.) Red. K. Kardyni – J. Pelikánová – I. Hrabětová – B. Procházková. Brno: Masarykova univerzita – ÚJČ ČSAV 1990, s. 197 – 206.
- PANČÍKOVÁ, Marta: Złożenia rzeczownikowe i przymiotnikowe w języku słowackim i polskim. In: *Wariancja w języku*. II. Opolskie Spotkania Językoznawcze. Red. S. Gajda. Opole: Wyższa Szkoła Pedagogiczna 1991, s. 235 – 238.
- PANČÍKOVÁ, Marta: The Word-formative suffixes -ovec/-owiec and their functions in Slovak and Polish. In: *Universitas Comeniana. Philologia*. 11. (Zborník Pedagogickej fakulty a Katedrie jazykov Univerzity Komenského.) Red. J. Šulhan. Bratislava: Univerzita Komenského 1992, s. 35 – 40.
- PANČÍKOVÁ, Marta: Zloženia hybridálne v jazyku poľskom i slováckim. In: *Práce z dějin slavistiky*. 26. České a polské srovnávací studie. Red. M. Balowski. Praha: Univerzita Karlova, vydavatelství Karolinum 1993, s. 103 – 108.
- POPOVIČOVÁ SEDLÁČKOVÁ, Zuzana: *Slang v mládežníckom diskurze*. Bratislava: Univerzita Komenského 2013.
- POVAŽAJ, Matej: O slovách typu trpasličí a slimačí. In: *Kultúra slova*, 1994, roč. 28, č. 6, s. 341 – 345.
- POVAŽAJ, Matej: O pravopise slov umieračik a posmievačik. In: *Kultúra slova*, 1996, 30, č. 5, s. 275 – 280.
- POVAŽAJ, Matej (1997a): O kodifikácii slov utvorených príponou -ár, -areň, resp. -ar, -areň. In: *Slovenská reč*, 1997, roč. 62, č. 4, s. 226 – 235.
- POVAŽAJ, Matej (1997b): Ešte raz o kvantite slov umieračik a posmievačik. In: *Kultúra slova*, 1997, roč. 31, č. 3, s. 157 – 164.
- POVAŽAJ, Matej: Tvorenie obyvateľských mien od slovenských miestnych názvov. In: *Človek a jeho jazyk*. 1. Jazyk ako fenomén kultúry. Na počesť profesora Jána Horeckého. Red. K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2000, s. 388 – 396.
- POVAŽAJ, M. (ed.): *Kvantita v spisovnej slovenčine a v slovenských nárečiach*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV 2005.

- Pravidlá slovenského pravopisu. 1. vyd. Bratislava: Veda 1991. (2. vyd. 1998, 3. vyd. 2000.)
- SOKOLOVÁ, Miloslava (2000a): Riešenie statusu derivačnej a modifikačnej morfémy v morfematickom slovníku slovenčiny. In: Wortbildung: interaktiv im Sprachsystem – interdisziplinär als Forschungsgegenstand / Slovoobrazovanie v jeho otnošenijach k drugim sferam jazyka. Materialien der 3. Konferenz der Kommission für slawische Wortbildung beim Internationalen Slawistenkomitee. Innsbruck 28. 9. – 1. 10. 1999. Igor’ Stepanovič Uluchanov zum 65. Geburtstag. / Igoru Stepanoviču Uluchanovu k 65-letiju so dňa raždenija. Ed. I. Ohnheiser. Innsbruck: Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft, Institut für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck 2000, s. 127 – 138.
- SOKOLOVÁ, Miloslava (2000b): Alternácie v spisovnej slovenčine. In: Človek a jeho jazyk. 1. Jazyk ako fenomén kultúry. Na počesť profesora Jána Horeckého. Red. K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2000, s. 417 – 444.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Morfematický pohľad na slovesný vid v slovenčine ako cudzom jazyku. In: Slovenčina ako cudzí jazyk. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie, Bratislava 30. – 31. august 2000. Ed. J. Pekarovičová. Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 2002, s. 75 – 87.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Systémové modely tvorenia obyvateľských mien a etnoným v slovenčine. In: Slovenská reč, 2006, roč. 71, č. 4, s. 205 – 223.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Verbálny aspekt a adaptácia prevzatých slovies v slovenčine. In: Slovo – Tvorba – Dynamickosť. Na počesť Kláry Buzássyovej. Ed. M. Šimková. Bratislava: Veda 2010, s. 250 – 264.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Verifikácia smeru vidotvorby pri deadjektívnych verbách. In: Od morfém ku komplexným slovám a ich paradigmám. Výraz, význam, funkcia. Eds. M. Ološtiak – L. Sisák. Prešov: Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove 2013, s. 131 – 146.
- SOKOLOVÁ, Miloslava – ŠIMON, František – MOŠKO, Gustáv (1996a): Zásady morfematickej analýzy v morfematickom slovníku slovenčiny. In: Jazykovedný časopis, 1996, roč. 47, č. 1, s. 41 – 50.
- SOKOLOVÁ, Miloslava – ŠIMON, František – MOŠKO, Gustáv (1996b): Predpony v morfematickom slovníku spisovnej slovenčiny. In: Studia Philologica. 3. Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Šafarikanae. Red. Z. Stanislavová et al. Prešov: Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, Pedagogická fakulta v Prešove 1996, s. 100 – 114.
- SOKOLOVÁ, Miloslava – ŠIMON, František – MOŠKO, Gustáv – BENKO, Vladimír: Morfematický slovník slovenčiny. Prešov: Náuka 1999.
- SOKOLOVÁ, Miloslava – OLOŠTIAK, Martin – IVANOVÁ, Martina et al.: Slovník koreňových morfém slovenčiny. 1. vyd. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2005.
- SOKOLOVÁ, Miloslava – IVANOVÁ, Martina – VUŽŇÁKOVÁ, Katarína: Prínos Slovníka koreňových morfém slovenčiny k teórii kompozit. In: Jazykovedný časopis, 2005, roč. 56, č. 2, s. 99 – 126.
- SOKOLOVÁ, Miloslava – IVANOVÁ, Martina – OLOŠTIAK, Martin (Eds.): Morfematický výskum slovenčiny (možností jeho štatistického, elektronického a didaktického spracovania). Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2006.
- SOKOLOVÁ, Miloslava – OLOŠTIAK, Martin – IVANOVÁ, Martina et al.: Slovník koreňových morfém slovenčiny. 2., uprav. vyd. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2007.
- SOKOLOVÁ, Miloslava – OLOŠTIAK, Martin – IVANOVÁ, Martina et al.: Slovník koreňových morfém slovenčiny. 3., uprav. a dopl. vyd. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove 2012.
- SOKOLOVÁ, Miloslava – JAROŠOVÁ, Alexandra: Kvantitatívne alternácie v lexémach so sufixmi -ár, -áreň. In: Slovenská reč, 2008, roč. 73, č. 4, s. 193 – 211.
- VALEKOVÁ, Ľudmila: Slovtvorne motivované slovo v detskej tvorbe Daniela Heviera. In: Slovenská reč, 1993, roč. 58, č. 3, s. 140 – 144.

- VUŽŇÁKOVÁ, Katarína: Štylisticko-expresívna funkcia slovotvornej motivácie a slangové slová. In: Slovo o slove. Zborník Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. 10. Red. Ľ. Sičáková. Prešov: Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2004, s. 42 – 50.
- VUŽŇÁKOVÁ, Katarína: Doterajšie prístupy k lexikografickému spracovaniu slovotvorby. In: Slovenská reč, 2005, roč. 70, č. 3, s. 159 – 173.
- VUŽŇÁKOVÁ, Katarína (2006a): Problémy lexikografického zachytenia slovotvorného systému slovenčiny. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2006. Dostupné na: <<http://www.pulib.sk/elpub/PF/Vuznakova1/index.htm>>
- VUŽŇÁKOVÁ, Katarína (2006b): Slovník koreňových morfém slovenčiny a Malý slovotvorný slovník slovenčiny. In: Morfematický výskum slovenčiny (možnosti jeho štatistického, elektronického a didaktického spracovania). Eds. M. Sokolová – M. Ivanová – M. Ološtiak. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2006, s. 235 – 246.
- VUŽŇÁKOVÁ, Katarína (2009): Spôsoby zachytávania niektorých slovotvorných parametrov a javov v Malom slovotvornom slovníku slovenčiny. In: Visnyk Lvivskoho universytetu. Vypusk 48: seriya filolohična. Lviv: Lvivskiy nacional'nyj universytet imeni Ivana Franka 2009, s. 247 – 257.

Pramene

- BEHÝLOVÁ, Júlia – SMETANOVÁ, Yulia: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (2001 – 2005). Bratislava: Veda 2009.
- DVONČ, Ladislav: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1986 – 1995). Bratislava: Veda 1998.
- DVONČ, Ladislav: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1996 – 2000). Bratislava: Veda 2003.

SLOVENSKO-ČESKÁ A ČESKO-SLOVENSKÁ DVOJJAZYČNÁ LEXIKOGRAFIA. VÝVINOVÝ PREHĽAD OD 19. STOROČIA PO SÚČASNOSŤ II¹

Katarína Gajdošová

Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., Letenská 4/123, 118 51 Praha 1

e-mail: katarinag11@gmail.com

K. GAJDOŠOVÁ: Slovak-Czech and Czech-Slovak Bilingual Lexicography. An Overview of the Development from the 19th Century up to the Present Time. Part II. *Slovak Speech*, 2015, vol. 80, no 1-2, p. 37-72.

Abstract: The paper gives an overview of the bilingual Czech-Slovak and Slovak-Czech lexicographical works, i.e. the small- and mid-sized dictionaries from the second half of the 20th century up to the present time. The paper aims to map and describe the dictionaries. It also gives an insight into the Czech-Slovak and Slovak-Czech relations. The paper focuses on their mutual influence during the compilation of dictionaries, typological similarities and differences of the dictionaries, as well as the conceptual differences concerning the development of bilingual lexicography. The paper includes bibliography that contains, besides the bilingual Slovak-Czech and Czech-Slovak dictionaries, the specialized bilingual and multilingual terminological dictionaries with the Slovak and Czech part.

Key words: dictionary, lexicography, bilingual, Slovak-Czech, Czech-Slovak, Jaroslav Nečas, Miroslav Kopecký, Želmíra Gašparíková, Adolf Kamiš, Gejza Horák a kol., Konštantín Horecký, Katarína Horecká, Bohuslav Kortman, Magdaléna Feifíčová, Vladimír Němec, Táňa Balcová, Štefan Greňa

Prvým slovníkom druhej polovice 20. storočia je *Slovensko-český slovníček: Na pomoc čtenářům slovenských knih* Jaroslava Nečasa² (1960, 1962), ktorý možno považovať za predstupeň k *Slovensko-českému a česko-slovenskému slovníku rozdílných výrazů* (1964) Jaroslava Nečasa a Miloslava Kopeckého. Ako naznačuje už názov slovníčka, určený je najmä českým čitateľom slovenských kníh, ktorým má uľahčiť správne pochopenie slovenského textu a priblížiť im klasickú aj novú slovenskú literatúru. Slovník je zameraný na zachytenie odlišnej lexiky. Koncipovaný je jednoducho, v prvom stĺpci sa nachádza heslové slovo/á, v druhom jeho/ich vý-

¹ Príspevok vyšiel s podporou Grantovej agentúry Českej republiky v rámci projektu č. P406/11/2304 *Konfrontační popis současného slovenského a českého lexika (systémové vztahy a komunikační koexistence)*.

Príspevok je pokračovaním článku *Slovensko-česká a česko-slovenská dvojjazyčná lexikografia. Vývinový prehľad od 19. storočia po súčasnosť I.* (Gajdošová, 2014).

² Predchodcom slovníka je publikácia *Slovenské knihy českým čtenářům* (bibliografie + slovníček, 1961) od J. Nečasa, v ktorej sa nachádza zoznam bibliografických záznamov slovenských textov a textov preložených do slovenčiny. Krátky slovníček obsahujúci rozdielne slová v slovenčine a češtine, ktoré môžu byť problematické pre českého čitateľa. Tento krátky slovníček sa stal základom na vydanie samostatného *Slovensko-českého slovníčka: Na pomoc čtenářům slovenských knih*.

klad. V slovníku sú používané skratky, no ich zoznam s vysvetlením chýba. Substantíva obsahujú informáciu o príslušnosti ku gramatickému rodu, v prípade potreby aj identifikáciu čísla, napr. breza ž. bříza / raňajky ž. pomn. snídaně. Slovník obsahuje sémantizujúce poznámky uvádzané v zátvorkách, napr. ohnivo stř. článek (řetězu) / kerovat' obracetí, řídití (lod', vůz); vyhýbati. V slovníku sú zriedkavo používané aj štýlové kvalifikátory uvádzané tiež v zátvorke, napr. čiert' až ž. hranice, hraniční čára (zastar.) / hnilač co hnije nebo je shnilé; lenoši (přen.).

Popri hesle *íst'* je v slovníku aj spracované aj heslo *jachat'*:

íst' jiti, jeti

jachat' jechati, jeti

kázeň ž. kázání

Diferenčný *Slovensko-český a česko-slovenský slovník rozdílných výrazů* (1964) českých autorov Jaroslava Nečasa a Miloslava Kopeckého, spracúvajúcí okolo 15 000 hesiel, si – podľa slov v úvode – kladie za cieľ v súvislosti s rozvojom slovenskej slovnej zásoby a prenikaním slovenskej literatúry a kultúry do Čiech pomôcť českým čitateľom porozumieť slovenským textom. Medzi motívmi zostavenia slovníka sa spomína aj fakt, že od vydania „záslužného, dnes však již zastaralého a navíc těžce dostupného“ káľalovského slovníka (1923) uplynulo v tom čase už 40 rokov. Autori zdôrazňujú praktický cieľ slovníka, široký okruh potenciálnych adresátov, medziiným aj jeho určenie „také především školské potřebě“. Diferenčný slovník mal priblížiť slová, ktoré sa formou podstatne líšia od českých slov, slová podobného hláskového zloženia s rozdielnym významom a slová, ktoré sa v češtine vôbec nevyskytujú, pričom sa sledoval aj cieľ zachytiť výber lexiky z oblasti prírodnej a technickej terminológie. Materiálovým základom slovníka sa stala excerpčia novej aj staršej slovenskej literatúry s prihliadnutím na slovnú zásobu (aj pravopis) v *Pravidlách slovenského pravopisu* (1957). Autori uvádzajú aj využitie dovedejších slovníkov – prvé dva zväzky výkladového *Slovníka slovenského jazyka* (1959, 1960), z dvojazyčných slovníkov sa spomína slovník M. Kálala (1923), J. Garaja (1937) a aj dvojdielny *Slovensko-ruský překladový slovník* A. V. Isačenka (1950, 1957). Gramatika bola spracovaná podľa *Pravidel slovenského pravopisu* (1957). V závere slovníka sa v prehľade Ze slovenské mluvnice podáva hláskoslovná a tvaroslovná charakteristika slovenčiny.

Zacielenie na českého adresáta slovníka, deklarované v úvode, sa premieta do viacerých jeho osobitostí, na základe ktorých slovník vystupuje ako špecifický typ príručky určenej do českého prostredia. Po prvý raz sú v dvojazyčnom slovníku tohto typu pri spracúvaných lexémach systematicky uvádzané gramatické tvary (ich výber je podrobne opísaný v úvode), pričom však treba upozorniť, že zreteľ na českého prijímateľa sa premieta do podoby spracovania, keď sa aj v česko-slovenskej

časti slovníka zachytávajú gramatické tvary slovenských lexém, teda nie heslových slov, ale ekvivalentov: **košeľa**, -le, 2. mn. -šiel ž košile / **košile** košeľa, -le, 2. mn. -šiel; **sputnávať**, -a, -ajú spoutávať / **spoutávať** spútávať, -a, -ajú, sputnávať, -a, -ajú. Vo výbere uvádzaných tvarov sa berie zreteľ na morfológické diferencie slovenčiny a češtiny – napr. pri adjektívach skloňovaných podľa vzoru *pekný* sa uvádza len základný tvar, pri adjektívach skloňovaných podľa vzoru *cudzí* sa zachytávajú aj rodové tvary (tak aj pri spracovaných komparatívoch): **horúci**, -a, -e, 2. st. horúcejší, -ia, -ie horký. Pri zámenách sú ako samostatné heslá spracované aj tie, ktoré vznikli spojením predložky a zámena (**cezeň**), pri číslovkách sa označujú tvary životných aj neživotných maskulín (**dvadsaťpäť**, živ. též **dvadsiati piati** dvacet pět). Pri slovesách je zachytená 3. osoba sg. a pl. (**odobrať**, -berie, -berú odebrať), v prípade odlišnosti od češtiny aj rozkazovací spôsob a prídavia. V slovách, kde sa slabiky *de, te, ne, di, ti, ni* vyslovujú tvrdo, je v zátvorkách uvedená výslovnosť, napr. **nit** (vysl. nyt), -u m nýt; **teraz** (vysl. te-) teď, nyní. Kurzívou v zátvorkách sa frekventovanie uvádza sémantizácia, napr. **bahniatka**, -tok s pomn. kočičky, pupence (na vrbě, jívě); **šupa**, -y 2 mn. šúp ž slupka (z brambor); kúra (pomoranče). V slovníku sa nevyužíva hniezdovanie ani číselne vyznačené významové členenie (porov. **jarok**, -rku m. stružka, potok, potůček; výmol; rokle). Sporadicky sa zachytávajú diferenčné kolokácie, napr. **atramentový** inkoustový; **-vá ceruza** inkoustová tužka / **jasličky** -čiek pomn.; **betlehemské** ~ betlémské jesličky (znak tilda ~ sa využíva v prípadoch opakovania heslového slova). Ako samostatné slová označené indexom sa spracúvajú (aj slovnodruhovú) homonymá, napr. **čiže**¹ spojka nebo, neboli, to jest / **čiže**² částice věru, opravdu.

Uvedené lexikografické postupy možno vidieť aj na spracovaní lexém *íst, chodit* a *kázeň* v slovensko-českej časti slovníka (pri lexémach *chodit* a *kázeň* sa viacvýznamovosť naznačuje bodkočiarkou), zachytená je aj lexéma *jachat*:

chodit, -í, -ia chodit; jezdit (o autech, vlacích)

íst, ide, idú rozkaz. id!, chod!, min. išiel, išla, išlo, šiel, šla, šlo jít, jet

jachat, -á, -ajú jechat jet

kázeň, -zne, 2. mn. -zní ž. kázání; napomenutí, pokárání

V česko-slovenskej časti sa pri spracovaní slovíet *jet* a *jít* objavuje paralelizmus vyplývajúci zo zachytenia paradigmy slovenského slovesa. Na rozdiel od spracovania slovesa *jít* sa pri slovese *jet* žiadna doplnková informácia neuvádza. České substantívum *kázeň* nie je spracované, zachytáva sa však adjektívum *kázeňský* s ekvivalentom *disciplinárny*.

chodit: ~ po čtyřech chodit štvornožky

jezdit (vlakem, autom, tramvají) chodit, jazdit, -í, -ia

jet, íst, ide, idú, id!, chod!, šiel/išiel, šla/išla, šlo/išlo

jít, íst', ide, idú, id'!, chod'! šiel/išiel, šla/išla, šlo/išlo; ~ **vpřed** napredovať, -uje, -ujú; ~ **zavěšen** íst' pod pazuchu
kázání kázeň, -zne, 2. mn. -zní ž

Slovník P. Nečasa a M. Kopeckého predstavuje vývinový posun v slovensko-českej a česko-slovenskej lexikografii. V dobových ohlasoch sa na jednej strane vyzdvihovala aktuálnosť slovníka (Š. Michalus (1964) v ňom videl aj možnú reakciu na závery z celoštátnej porady lexikografov v roku 1959, konštatujúcej absenciu „solidného česko-slovenského a slovensko-českého slovníka“ a snahu o zaplnenie tejto citeľnej medzery; podobne o zapĺňaní „neradostnej medzery“ písal I. Ripka (1964), recenzenti však upozorňovali aj na rozličné nedostatky. I. Ripka slovníku okrem prípadov neadekvátnej ekvivalentácie vyčítal najmä predimenzovanosť spracovania nárečovej lexiky na úkor zachytenia iných bežných slovenských diferenčných lexém a (pri len sporadickom využívaní štylistických kvalifikátorov) istú mieru skreslenia obrazu slovenskej slovnej zásoby, keď sa mnohé nárečové, ľudové, krajo- vé, zastarané a expresívne slová v spracovaní dostávajú na úroveň štylisticky neutrálnych slov – s očakávaním, že „drobné nedostatky“ budú v ďalších vydaniach slovníka odstránené (Ripka, 1964, s. 245 – 246).

Druhé, prepracované vydanie *Slovensko-českého a česko-slovenského slovníka rozdílných výrazů* J. Nečasa a M. Kopeckého vyšlo v r. 1989, do tlače ho pripravila M. Vencovská. Dvadsaťpäťročný odstup od prvého vydania sa premietol aj do výrazne modifikovaného úvodu k slovníku. Vydanie príručky si podľa autorov vynútil „každodenní kulturní a umělecký, hospodářský a společenský i sportovní a turistický styk obou národů“, ako aj skutočnosť, že sa za posledné štvrtstoročie „slovní poklad slovenštiny dál rozšířil“ (Nečas – Kopecký, 1989, s. 5). V súpise literatúry v úvode možno vidieť odraz zmenenej situácie aj v oblasti slovenskej a českej lexikografickej literatúry – pri príprave slovníka už autori museli okrem výkladových slovníkov reflektovať aj existenciu dvojjazyčného *Slovensko-českého slovníka* Ž. Gašparíkovej a A. Kamiša (uvádzajú 2. vyd. z r. 1984), ako aj akademického *Česko-slovenského slovníka* (2. vyd. z r. 1981). V danej situácii zdôrazňujú praktický charakter diferenčného slovníka. O zaradení novospracúvaných lexém rozhodovala podľa autorov ich frekvencia v masovokomunikačných prostriedkoch a literatúre, slovník sa rozrástol na približne 20 000 hesiel. V porovnaní obidvoch vydaní možno okrem rozšírenia spracovanej slovnej zásoby (značne obohatená bola aj česko-slovenská časť slovníka) vidieť precizovanie spracovania niektorých hesiel prvého vydania, predovšetkým dôkladnejšie (aj číselne členené) spracovanie polysémie, bohatšie zachytenie homonymie, čiastočné rozšírenie zoznamu využívaných kvalifikátorov. V novom vydaní sa výraznejšie využíva grafické členenie častí heslovej state, gramatické informácie, kvalifikátory aj sémantizácia sa uvádzajú petitom. V česko-

-slovenskej časti sa odstúpilo od uvádzania tvarov slovenských lexém, bližšie gramatické informácie o českých slovách sa však nepodávajú, v čom sa naďalej prejavuje zameranie slovníka pre českého adresáta. Druhé vydanie prinieslo aj koncepcnú inováciu – využívanie značky ▲, ktorá má podľa slov v úvode upozorňovať používateľa slovníka na významovú odlišnosť formálne rovnakých slovenských a českých slov („▲ před heslovým výrazem signalizuje významovou odlišnost slovenských a českých slov, která jsou po stránce zvukové a grafické stejná“, Nečas – Kopecký, 1989, s. 9). Do lexikografického spracovania tak autori vniesli signalizáciu medzijazykovej homonymie, ktorú dovtedy žiaden slovník nemal (a ani po vydaní slovníka nebola v žiadnych ďalších slovníkoch osobitne označovaná). Trojuholníčkom sú v slovníku označené heslá obsahujúce jednovýznamové medzijazykové homonymá, heslá, pri ktorých „zradnosť“ diferencných polysémických lexém vyplýva z rozdielnej štruktúry významového spektra aj medzijazykové homonymá pri existujúcej vnútrojazykovej homonymii (▲ pokálat', -a, -ajú *posekat, rozštípat* – ▲ pokálet *pošpinit'* / ▲ **zbožie**, -ia s *obilí* – ▲ **zboží** s tovar m / ▲ **stolička**, -y, 2. mn. -čiek ž **1 židle, židlička** **2 stolička** zub – ▲ **stolička** **1** kuchyňská *stolček* **2** zub *stolička* / ▲ **ustat'**¹, ustane, ustanú *unavit se; ustat'*² ustane, ustanú *ustat, přestat* – ▲ *ustat* kniž. *prestat', ustat'*; *děš'* ustal *dážd' prestal*; ustal v práci *prestal pracovat'* / ▲ **pokoj** -a m **1 klid, pokoj** **2 mír**; v čase ~a v *míru* – ▲ **pokoj!** *pokoj*; dej ~! *daj pokoj!*; ▲ **pokoj**² m *izba* ž). Ako však upozornil aj I. Ripka v recenzii druhého vydania slovníka, užitočné upozornenia na významové diferencie nie sú v slovníku spracované systematicky, lexémy označené trojuholníčkom na slovensko-českej strane často nie sú zachytené, resp. symetricky spracované na česko-slovenskej strane slovníka (Ripka, 1990, s. 367). Okrem toho možno uviesť, že mnohé prípady analogické k označeným heslám takto vyznačené nie sú, a napokon aj odklon od deklarovaného prístupu, podľa ktorého sa značkou označujú významovo odlišné slová existujúce v oboch jazykoch – pri označení niektorých hesiel sa ukazuje, že autori pri rozšírení deklarovaného prístupu takto upozorňujú aj na slová, ktoré v češtine nie sú (*vretenica*), vyskytujú sa len okrajovo v nárečiach (*belasý*) alebo ako tvary iných lexém (*utešený*), no ktoré môžu vzhľadom na ich formu vystupovať ako potenciálne zradné slová.

K heslovým výrazom označeným trojuholníčkom patria v slovensko-českej časti slovníka aj lexémy *íst'* a *kázeň*. V porovnaní s prvým vydaním vidno významové rozčlenenie hesiel, uvedenie dokladov pri druhom význame slovesa *íst'* a obrátený pomer v uvádzaní významov lexémy *kázeň*:

▲ **chodiť**, -í, -ia **1 chodit** **2 jezdit** o autech, vlacích

▲ **íst'**, ide, idú, id'!, chod'!, išiel, išla, išlo, šiel, šla, šlo **1. jít** **2. jet**; ~ do školy *jít do školy*, ~ vlakom *jet vlakem*

jachat', -aě, -ajuě *spěchat, uhaěnět*

▲ **kázeň**, -zne, 2. mn. -zní ž. **1** napomenutí, pokárání **2** kázání

V česko-slovenskej časti sa pri slovese *jet* prípadné dôležité upozornenie na „zradnosť“, nenachádza, čo je však v zhode s koncepciou, podľa ktorej sa trojuholníčkom označujú heslové výrazy formálne zhodné v oboch jazykoch. V porovnaní s prvým vydaním je zjavné prehĺbenie spracovania hesla. Pribudlo heslo *kázeň*.

jet 1 pohybovať sa *íst'*; auto jelo pomalu *auto išlo pomaly 2* v doprav. prostredku *íst', cestovať'*; ~ na Slovensko *cestovať' na Slovensko 3* hovor. pracovať *íst'*; továrna jede *továreň ide*

jít *íst'*

jezdít 1 na koni *jazdit' 2* doprav. prostredkom *chodit', íst', premávať'*

▲ **kázeň** *disciplína*

kázání *s kázeň ž*

Napriek zjavnému úsiliu investovanému do prepracovaného druhého vydania, ktoré sa odrazilo v mnohých pozitívnych úpravách, bolo prijatie slovníka v novej situácii (charakterizovanej pokrokom vo vydávaní výkladových slovníkových diel aj v rozpracúvaní dvojjazyčnej lexikografie, v slovenskom prostredí predovšetkým s prípravou a publikovaním päťdielného *Veľkého rusko-slovenského slovníka* /1960 – 1970/) v porovnaní s prvým vydaním podstatne kritickejšie. I. Ripka (1990) v recenzii vyjadruje viaceré kritické postoje, sklamanie z toho, že sa viaceré pripomienky k prvému vydaniu týkajúce sa výberu lexém a ich spracovania, osobitne nevyužívania adekvátnych štylistických kvalifikátorov, do nového vydania nepremietli. V závere formuluje aj obavy z pôsobenia slovníka v jazykovej praxi: „Budú ho používať i špeciálne jazykovo nepripravení príslušníci dvoch národov, a tých môže spracovanie materiálu i dezorientovať; slovník totiž súčasne poznatky o diferenciácii slovenskej národnej lexiky v plnom rozsahu nezužitkúva. (...) Nechceme tvrdiť, že slovník v predloženej podobe nepomôže jazykovej praxi, ale nové vydanie tohto diela mohlo a malo mať koncíznejšie ambície, no malo najmä adekvátnejšie predstaviť lexiku používanú v súčasnej komunikácii“ (Ripka, 1990, s. 368).

V roku 1967 vyšlo prvé vydanie *Slovensko-českého slovníka* od dvojice autorov Želmíra Gašparíková a Adolfa Kamiša (2. vyd. 1984; 3. vyd. 1987), dosiaľ najúplnejšie lexikografické spracovanie slovenčiny v porovnaní s češtinou. Slovník obsahuje 50 000 hesiel. Ide o slovensko-český slovník stredného typu presahujúci záber diferenčného slovníka, pri ktorom si autori kládli za cieľ priniesť základný porovnávací pohľad na zhody a rozdiely medzi češtinou a slovenčinou. „Je to prvý slovník, ktorý srovnáva spisovnou zásobu slovenskou a českou nejen pokud jde o rozdíly, ale i pokud jde o shody slovních významů; tím podává obraz o současném stavu. Přestože splňuje cíle praktické, je závažný i metodou konfrontace, která vychází z pevné báze teoretické. Je úspěšným pokusem o srovnání popisů slovní zásoby obou velmi blízkých jazyků“

(Srovátková, 1968, s. 111). V úvode slovníka charakterizovaného ako prekladový slovník sa uvádza jeho základné určenie najrôznejším českým používateľom – prekladateľom, pracovníkom redakcií, učiteľom, študentom, počíta sa však prirodzene aj so slovenským používateľom. Úvod slovníka obsahuje základné informácie o výbere hesiel, lexikografickej metóde, štruktúre slovníka, stavbe hesla aj o využitých zdrojoch. Pri koncipovaní slovníka autori už mohli využiť dovedy vydané prvé tri zväzky *Slovníka slovenského jazyka* (1959; 1960; 1963) a rukopis ešte nevydaných zväzkov, ako aj kartotéku Ústavu slovenského jazyka SAV. Z ostatných lexikografických diel odkazujú na slovník M. Kálala (1923), *Slovenský frazeologický slovník* P. Tvrdeho (1933, 1939) a české výkladové slovníky. V úvodnej časti sa uvádza aj zoznam využitých skratiek a značiek.

Súčasťou slovníka – ešte pred slovníkovou časťou – sú Mluvnické poznámky (s. XV – XLVI) spracované Ž. Gašparíkovou, v ktorých sa podáva informácia o slovenskom hláskosloví (vrátane výkladu o pravopise a výslovnosti), slovtvorbe, tvarosloví a syntaxi. Prehľad sa s ohľadom na českého adresáta podáva v konfrontácii s češtinou a prináša tak obraz diferenčných javov v rozličných jazykových rovinách.

Cieľom slovníka bolo podať obraz živej slovnej zásoby. Podľa úvodných slov autorov sú v ňom zriedkavo zahrnuté aj familiárne, krajové a nárečové slová, keď ich používajú čítaní autori, okrajovo sú zachytené aj básnické a zastaralé slová. Z odborných výrazov obsahuje tie, ktoré patria k aktívnej slovnej zásobe priemerne vzdelaného človeka alebo sa s nimi čitateľ stretáva v dennej tlači či popularizačnej literatúre. Vlastné mená sú zachytené len vtedy, ak je pri nich medzijazykový rozdiel v hláskovej alebo morfolologickej podobe. Slovník neobsahuje cudzie slová, ktoré majú rovnaký význam aj formu v oboch jazykoch.

Dielo je koncipované ako prekladový slovník, pri spracúvaní hesiel bola využitá metóda prekladového ekvivalentu – heslo sa člení na príslušný počet jednotiek podľa toho, koľko ekvivalentov má heslové slovo v druhom jazyku: **útlak**, *-u* m. útlak / **chytačka**, *-y*, 2. mn. *-čiek* ž. 1. hovor. honička, honba, násilné verbovaní (na vojnu) 2. honička, chytačka (hra) 3. hovor. chytačka, chyták (zálužná otázka) / **letný** príd. 1. letní 2. hovor. vlašný: *l. čaj*. Ak čeština nemá ekvivalent k slovenskému slovu, je použitý stručný výklad príslušného hesla: **pahreba**, *-y*, 2. mn. *-rieb* ž. hromada žhavého popela. Na významové spresnenie sa využíva sémantizácia, v mnohých heslách sa uvádza exemplifikácia a frazeologické jednotky: **plákať**, i **pláchať**, *-am*, *-ajú* nedok. máchat (šaty) / **planý**, 2. st. planší príd. 1. zlý: *p-é dieta* zlé dítě 2. planý: *p. strom; p-é reči* / **golier**, *-a*, 6. j. *-i*, 1. mn. *-e* m. límec ◇ *přišit* niekomu něco za g. svalit vinu na někoho / **válov**, *-a* m. žlab, koryto (na krmení n. napájení zvířat) ◇ hovor, pejor. *byť při (plnom) v-e; dostat sa k (plnému) v-u*.

V spracovaní heslovej state sa pri polotučne uvádzanom heslovom slove (resp. variantoch heslového slova) zachytávajú oporné gramatické tvary, pri niektorých

slovesách väzba (ktorá môže mať aj funkciu sémantizácie), slovnodruhovú charakteristiku a štylistickú charakteristiku heslového slova (v prípade odborných názvov skratka príslušného odboru), napr. **gundža**, -e, 2. mn. -í ž. expr. 1. boule 2. chomáč, chumáč: g. *papiera* / **rúči**, -a, -e príd. zručný, šikovný, k světu: *má rúču zenu* / **črp-núť**, -nem, -nú dok. *čoho* 1. nabrat, načerpat: *dlaňou si č. trochu vody zo studničky* 2. (*trochu nalít*) cvrknout, cmrndnout, cmrknout: *črpní mi trochu vínka* / **plačkat'**, -ám, -ajú nedok. dět. plakat (jemně) / **stolárčit'**, -im, -ia nedok. hovor. truhlařit, stolařit / **palina**, -y ž. bot. pelyněk. V slovníku sa využíva hniezdovanie, pričom v úvode je uvedený výpočet typov prihniezdovaných slov: **lopta**, -y, 2. mn. *lópt ž. míč*; **-tový** příd. *míčový*; **-tička**, -y, 1. mn. *čiek ž. zdob. míček* / **pahltný** příd. pejor. *hltavý, žravý*; **-ne** přísl. *hltavě, žravě*. Homonymia sa spracúva s využitím horného indexu: **dokúrit'**¹, -im, -ia dok. přestat topit / **dokúrit'**², -im, -ia dok. expr. přihnát se.

Recenzie (Syravátková, 1968; Slivková, 1969) slovník Ž. Gašparíkovéj a A. Kamiša vítali ako prvé nediferenčné lexikografické dielo, ktoré naplnia stanovené ciele. V. Slivková sa popri celkovom pozitívnom hodnotení v jednotlivostiach dotýka viacerých nedostatkov, otáznosti spracovania niektorých heslových slov v slovníku tohto typu, predovšetkým však sémantickej alebo štylistickej neadekvátnosti českých ekvivalentov. Všeobecne konštatuje, že „zložitejším problémom pri koncipovaní *Slovensko-českého slovníka* bola zaiste štylistická rovnocennosť ekvivalentu“, keďže sa štýlové roviny v slovenčine a češtine dôsledne neprekrývajú (Slivková, 1969, s. 112).

Koncepcné a realizačné rozdiely v prístupe k slovníkovej stati v porovnaní s predchádzajúcimi slovníkmi, hĺbka spracovania a miera informatívnosti pre používateľa slovníka vystupujú zreteľne pri spracovaní hesiel *chodiť, íst' a kázeň*, v slovníku je spracované aj heslo *jachat'*:

chodiť, -ím, -ia nedok. **1.** (o člověku i o živých tvorech) chodit: *ch. o palici ch. o holi* ◇ *ch. niekomu po hlave; nechat' si po hlave ch.*; *chodí ako mačka okolo horúcej kaše* chodí jako kočka kolem horké kaše; *ch. ako slepý*; *ch. po zlých, krivých, bludných chodníkoch, chodničkoch* být na šikmé ploše; *ch. vyšliapanou cestou*; hovor. *vedieť' ch. v niečom*; (často docházet) *ch. na prechádzku ch. na procházku*; ◇ *dovtedy sa chodí s krčahom po vodu, kým sa nerozbije* tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až se ucho utrhne (přísl.): *ch. za chlebom, ch. na zárobky ch. za chlebem, za prací*; *ch. po dobrých ľud'och* žebrat; *nešťastie nechodí po horách, ale po ľud'och* (přísl.); *kto neskorro chodí, sám sebe škodí* kdo pozdě chodí, sám sobě škodí (přísl.); *ch. za školu, poza školu*; *ch. niekomu na krk*; *ch. za dievčatami*; (o věcech) *hodiny chodia presne* ◇ *mráz mi chodí po chrbte...* po zádech; (pravidelně docházet) *noviny, časopisy chodia niekomu*; (o člověku) *ch. pekne oblečený*; *ch. smutný* ◇ *ch. ako bez duše*; *ch. ako vo snách*; hovor. neos. *tak to u nás (na svete) chodí* **2.** jezdit: *ch. vlakom, autom*; *vozy, autá chodia*; nás. **chodievat'**, -am, -ajú **1.** *chodívat* **2.** *jezdívat*

ísť, *idem, idú*; min. *išiel, išla, išlo* i *šiel, šla, šlo, id', chod'*! (obyč směrem pryč), *pod'*! (směrem sem); bud. *pôjdem, pôjdu*; zápor. *nejst', nejdem, nejdu*; min. *nešiel; nejdi!, neid', nechod'* nedok. (v některých významech a spojeních, zvláště v min. čase i dok.) **1. jít**: (*o lidech a živočiších vůbec*) *í. pešo* j. pěšky; *í. niekomu v päťách* ◇ *í. v šlapajach niekoho* j. v šlěpějích někoho; *í. (si) svojou cestou*; *í. s dobou, s duchom času*; *í. cez mŕtvolu*; *s tým na mňa nechod'*; *í. až na kraj sveta za niečím*; *idú za tým ako osy* jdou za tím jako vosy; hovor. *í. niekomu poruke* jít někomu na ruku; *í. ruku v ruke* (jít společně); hovor. žert. *í. kadeľahšie* zmizet; *í. k veci; kam, na čo, po čo* (jít za někým cílem) *í. do školy*; *í. na prechádzku*; *í. po vodu* jít pro vodu; *í. na jahody*; (o věcech) *sprievod ide* průvod jde ◇ *zvest' ide z úst do úst* zpráva jde od úst k ústům; *išla z ruky do ruky; roky idú*; *ide to s ním dolu kopcom* jde to s ním z kopce; *majetok išiel dolu vodou* majetek vzal čert; *všetko išlo dolu hrdlom* všechno prolil hrdlem; *ledva mu to ide dolu hrdlom* sotva mu to jde do krku (nechutná mu); *ide mi mráz po tele, po chrbte* jde mi mráz po těle, po zádech; (být v činnosti, fungovat) *hodiny idú presne* ◇ hovor. *ústa jej idú (ako namastené)*; (dařit se) *učenie mu nejde* ◇ *všetko ide naopak*; *robota mu ide od ruky* práce mu jde...; *to mu ide po srsti* to mu jde po vůli; *ide do tuhého, do živého*; (pronikat, dostávat se někam) *í. do hlbky*; (vejít se) hovor. *na kilo ide desať hrušiek* na kilo je deset hrušek ◇ hovor. *to mi nejde do hlavy*; (vycházet z něčeho) ◇ *to mu ide (nejde) od srdca, zo srdca*; (volit si povolání) *í. za učiteľa; í za svedka; í. do služby* ◇ *í. za niekoho* vzít si někoho; neos. *ide, išlo, pôjde* (týká se, běží) *o čo ide?*; *í. o dobré meno*; (vyjadřuje blízký začátek něčeho) *ide zima*; *ide mu na desiaty rok*; *ide naňho spánok*; hovor. (hodit se) *farby idú k sebe*, spolu barvy jdou dohromady; hovor. v rozk. *id', id'te, chod', chod'te* (vyjadřuje nedůvěru n. odmítnutí) *id'že ho v čerty!* jdi k čertu **2. jet**: *í. vlakom, autom*; *í. po mori* **3.** hovor. s inf. ve funkci pomocného slovesa být ve významu hodlat, chystat: *ideme spievať* teď budem zpívat; *idem sa ženit'* budu se ženit ◇ *ide mi hlava prasknúť* hlava mi může prasknout; *oči mu idú vyskočiť' od závisti* oči mu mohou vylézt závistí; *ide mu srdce puknúť' (od žiaľu)* srdce mu může (žalem) puknout; *ide sa rozpučiť' od smiechu* může prasknout smíchy; *ide si na tom oči vyočiť'* může na tom oči nechat

jachať, *-ám, -ajú* nedok. expr. jechat, spěchat, ujiždět: *auto jachá*

kázeň, *-zne*, 2. mn. *-zní ž.* **1.** kázání (řeč) **2.** (bez mn.) kázání, napominání: *držať niekomu k.* dělat někomu k.

Dvanáset' rokov po vydaní *Slovensko-českého slovníka* vyšiel v Bratislave akademický *Česko-slovenského slovníka* (1979), na ktorom sa pod vedením Gejzu Horáka podieľal kolektív autorov z Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV (Klára Buzásyová, František Kočiš, Marta Marsinová, Štefan Michalus, Štefan Peciar, Mária Pisárčiková, Eva Rísová, Viera Slivková a Mária Šalingová). Patrí, tak ako *Sloven-*

slo-český slovník Ž. Gašparikovej a A. Kamiša, medzi slovníky stredného typu, spracúva však rozsiahlejší súbor slovnej zásoby, má približne 60 000 hesiel. V koncepcii slovníka (samostatne publikovanej v r. 1969) sa vychádzalo zo zásady, že mieru príbuznosti češtiny a slovenčiny treba ukázať na relatívne celistvej slovnej zásobe, teda na slovách a výrazoch úplne zhodných, podobných (blízkyh) i celkom odlišných. Ako uvádza J. Kačala vo svojej recenzii: „Po prvý raz sa v ňom podáva v takom rozsahu konfrontácia slovnej zásoby súčasnej spisovnej češtiny a slovenčiny“ (1980, s. 188). Na rozdiel od autorského *Slovensko-českého slovníka* Ž. Gašparikovej a A. Kamiša, ku ktorému celkovým prístupom aj využitou metódou predstavuje *Česko-slovenský slovník* pendant, predstavovalo vypracovanie tohto kolektívneho diela úlohu slovenského akademického pracoviska, ktorej bola zo strany jeho vedenia venovaná „vážna a povzbudivá pozornosť“.³ Práca na slovníku prebiehala v spolupráci s Ústavom pro jazyk český ČSAV. Pri jeho príprave vznikli aj viaceré sprievodné štúdiá, ktoré sa v úvode slovníka spomínajú medzi prameňmi⁴. Z dvojязыčnej česko-slovenskej a slovensko-českej lexikografie sa medzi prameňmi uvádza len slovník Ž. Gašparikovej a A. Kamiša, okrem slovenských a českých výkladových slovníkov sa však spomínajú aj viaceré terminologické diela – terminológiu ako oblasť „citlivej z hľadiska jazykovej kultúry v česko-slovenských vzťahoch“ sa pri príprave slovníka venovala osobitná pozornosť. Časť publikácie Informácie pre používateľa prináša opis cieľa, obsahu a adresáta slovníka, výberu slov, opis stavby hesla a pramene slovníka. Slovník podáva, podľa slov v úvode, obraz súčasnej živej slovnej zásoby spisovnej češtiny v konfrontácii so súčasnou živou spisovnou slovenčinou, pričom sa osobitná pozornosť venuje frazeológii a terminológii. Do slovníka boli zaradené odborné slová pokrývajúce vedomostnú bázu stredných škôl. Autori sa pri koncipovaní diela opierali najmä o *Slovník spisovného jazyka českého* (1960 – 1971), ale aj o živú slovnú zásobu, ktorá sa neskôr stala súčasťou *Slovníka spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (1978). Do spracovania boli začlenené aj nespisovné slová obcej češtiny, slangové a nárečové slová, ako aj časť staršej a zastaranej lexiky využívanej v krásnej literatúre. Deklarovaným adresátom slovníka sú predovšetkým slovenskí používatelia (v tom najmä prekladatelia zo slovenčiny do češtiny), ale prirodzene aj širší okruh používateľov, pri formulovanom poslaní napomôcť lepšie vzájomné porozumenie a poznanie vzájomného vzťahu češtiny a slovenčiny v spoločnom štáte, kladne ovplyvniť jazykovú kultúru aj ďalší výskum v okruhu kontaktov slovnej zásoby oboch jazykov. Na záver publikácie je zaradená Krátka gramatika českého jazyka so zameraním na diferenčné javy češtiny a slovenčiny (s.

³ Ako prvoradú aktuálnu úlohu uvádzal v r. 1968, v čase po dokončení *Slovníka slovenského jazyka*, riaditeľ JÚLEŠ SAV J. Ružička popri krátkom normatívnom slovníku slovenčiny práve spracovanie česko-slovenského slovníka (Ružička, 1968, s. 169).

⁴ Uvádza sa konkrétne Slivková, 1970; Michalus, 1970; Pisárčiková, 1970; Smiešková, 1974; Horák a kol, 1969.

767 – 790), zahŕňajúca okrem morfológického opisu aj informácie z hláskoslovia a pravopisu, kontrastívny opis slovtvorby a stručné celkové porovnanie slovnej zásoby češtiny a slovenčiny.

Spôsob spracovania heslovej state zodpovedá modernému dvojjazyčnému slovníku. Za heslovým slovom (resp. variantmi heslového slova) je v prípade potreby uvedená výslovnosť, za ktorou nasledujú pri ohybných slovných druhoch oporné gramatické tvary, zachytávajú sa tvarové dublety: pri substantívach vždy G sg., pri adjektívach menné tvary aj nepravidelné tvary komparatívu. Pri zámenách a číslovkách sa uvádzajú tie tvary, ktoré sú odlišné od paralelných tvarov v slovenčine. Pri slovesách je prítomná informácia o tvare 1. os. sg. a 3. os. pl. Gramatické tvary sú uvádzané len pri spisovných slovesách, pri nespisovných slovách sa nesppracúvajú. Po gramatických tvaroch nasleduje informácia o príslušnosti k slovnému druhu, pri slovesách informácia o vide a skratka štylistického hodnotenia slova (štylistický kvalifikátor). Pri niektorých slovesách a adjektívach možno nájsť informáciu o valencii, odlišné väzby v porovnaní so slovenčinou sú uvádzané záväzne.

Heslová stať ďalej obsahuje ekvivalent v slovenskom jazyku, resp. výklad príslušnými rovnoznačnými výrazmi či synonymami, exemplifikáciu, ktorá sa využíva úsporne, v prípadoch, kde je potrebná na objasnenie významu alebo významového odtienka slova, a frazeológiu (pokiaľ heslové slovo vstupuje do frazeologických spojení – totožné frazeologické jednotky sa uvádzajú pri všetkých plnovýznamových heslách, ktoré frazéma obsahuje). V slovníku sa využíva niekoľko druhov sémantizácie: náhrada za ekvivalent v prípade, že reália nemá paralelu v slovenčine (*Krakonoš – česká rozprávková bytosť*), synonymá, opozitá alebo vysvetľujúce poznámky v zátvorke, latinské názvy pri botanických a zoológických heslách. Za istým druhom doplnujúcej informácie možno považovať aj skratky, ktoré heslové slovo začleňujú do príslušnej odbornej oblasti.

V *Česko-slovenskom slovníku* sa využíva metóda prekladového ekvivalentu, podľa ktorej „základným kritériom pri členení heslového slova je počet odlišných (nesynonymných) ekvivalentov v slovenčine, a nie jeho významová štruktúra v jeho východiskovom jazyku – v češtine“. Ako príklad spracovania heslovej state, kde českej lexéme zodpovedá jeden prekladový ekvivalent v slovenčine, možno uviesť heslá *mýt*, *sukýnka* (**mýt** myji myjí nedok. umývať: *m. nádobí* umývať riad; *jíst nemytýma rukama* jest' neumytými rukami • *ruka ruku myje* ruka ruku umýva / **sukýnka**, kniž. **sukénka** -y ž. zdob. suknička, sukienka), heslové state členené na viacero prekladových ekvivalentov predstavuje napr. spracovanie lexém *česat*, *čidlo*, *horní* (**česat** -šu/-sám -šou/-sají nedok. 1. česať (vlasy, srst', vlnu ap.): č. *si pěšinku* česať si cestičku 2. oberať (ovocie), zberať (chmeľ) / **čidlo** -a s. odb. 1. receptor (zakončenie nervu v zmyslovom ústroji) 2. tech. snímač / **horní** 2. st. i hořejší příd. 1. horný: *h. ret* horná pera; *h. tok řeky* horný tok rieky; *h. Itálie* horné Taliansko;

anat. *h. cesty dýchací* horné dýchacie cesty 2. vrchný: *nejhořejší část domu* najvrchnejšia časť domu 3. banský: *h. zákon* banský zákon • *h-ch deset tisíc* horných desať tisíc).

V hniezdových statiach sa hniezdujú (v úvode vymedzené) typy súvzťažných derivátov. Homonymné slová s odlišným významom sú v slovníku spracované ako samostatné heslá s príslušným číselným indexom, napr. **měsíční¹**, **měsíčný** príd. mesačný: *m. krajina* mesačná krajina; *m-á noc* mesačná noc / **měsíční²** príd. mesačný: *m. lhůta* mesačná lehota; *m. hlášení* mesačné hlásenie.

Heslové state spracúvajúce lexémy *chodit*, *jet*, *jít*, *jezdit* reprezentujú veľké, podrobné heslá Česko-slovenského slovníka s bohatou exemplifikáciou aj frazeológiou, oproti predchádzajúcim slovníkom sú podrobnejšie spracované aj slová *kázání* a *kázeň*:

chodit -ím -í nedok. chodiť (v rozlič. význ.): *ch. do kina* chodiť do kina; *ch. brzy spát* chodiť skoro spať, spávať; *ch. za děvčaty* chodiť za dievčencami, dievčatami; *chodí spolu už rok* chodia spolu už rok; *chodí nalehko* chodí naľahko (oblečným); *ch. bos* chodiť bosý, boso, bosky; *ch. o holi* chodiť o palici; *ch. o berlích* chodiť o barlách; *ch. po rukou* chodiť na rukách; *za týden bude zas ch.* o týždeň bude zasa na nohách; *ch. k vedoucímu o pomoc* chodiť za vedúcim o pomoc; *ch. pro mléko, pro pivo* chodiť po mlieko, po pivo • *ch. ode zdi ke zdi* skákať z jednej krajnosti do druhej; skákať z extrému do extrému; *ch. po zapovězených cestách* chodiť po zakázaných chodníčkoch; *ch. od ničeho k ničemu* chodiť a ruky si plekať; križom slamy nepreložiť; expr. *po kterých čertech chodíš?* kde v pekle trčíš? kade sa ponevieraš?; *ch. po svých* hovor. chodiť na vlastných (pedáloch), chodiť pešobusom; *ch. okolo něčeho jako kočka okolo horké kaše* chodiť okolo dačoho ako (mačka) okolo horúcej kaše; *ch. jako po špendlíkách, po jehlách* chodiť ako na trňoch, na ihlách, po ihlách; *ch. jako tělo bez duše* chodiť ako bez duše, ako vo snách; *nechod' mi na oči* nechod', neukazuj sa mi na oči; *ch. o žebřácké holi* chodiť po žobraní, po pýtaní; *kovářova kobyla chodí bosa* krajčír chodí otrhaný, šuster, obuvník bosý; ob. *ch. s outěžkem* chodiť s bruškom (byť ťarchavá); *ch. za školu* chodiť poza školu; hovor. *pořád na něho s něčím chodili* vždy sa naň s dačím obracali; *ch. po cizích lídech* otľkať cudzie prahy, po cudzích prahoch sa potľkať; *ch. si k někomu pro rozumy* ťahať od dakoho rozum(y); *pro příklad nemusíme daleko ch.* po príklad nemusíme ďaleko chodiť; *tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až se ucho utrhne* dovtedy sa chodí s krčahom, so džbánom po vodu, kým sa nerozbije; *ch. na cukroví* chodiť na cukrovinky, na sladkosti, (chodiť) kváriť cukrovinky, sladkosti (kradnúť); ob. *ch. s bubnem na vrabce* chodiť s bubnom na zajace; *ch. (lézt) někomu do zelí* chodiť, liezť dakomu do kapusty, do revíru; *ch. s rancem* chodiť po domoch obchodovať; *ch. v masce* mať, nosiť masku (na tvári) (pretvarovať sa); *ch. o jedné košili* chodiť v jednej košeli; *ch. v kalhotách* nosiť klobúk (o žene, ktorá rozhoduje namiesto muža); *ch. v sukni*

byť pod papučou (o mužovi); *umí v tom ch.* ten sa v tom vyzná; je v dačom doma; (neos.) *tak to chodí* tak to býva, tak to beží, je to tak (nie inak); *tak to na svete chodí* tak to na svete býva; tak tento svet beží; tak to vo svete beží; *už to nechodí, jak to chodívalo* už to nie je tak, ako to bývalo; *u nás to chodí pořád stejně* u nás je, beží, ide všetko po starom; *ví, jak to chodí s mladými lidmi* vie, ako to býva s mladými ľuďmi; *chodí po jeho* býva, je po jeho (vôli); *všechno chodí jako na drátkách* všetko ide ako po masle, ako hodinky, ako po šnúre, po šnúrke; *ch. s dítětem* nosiť dieťa pod srdcom, čakať dieťa; *s takovou na mě nechod'* ani reči nemôže byť, že by sme sa v tej (takej) veci dohovorili, dohodli

jet jedu jedou pojedu jel **1.** íst': *kolem jel kočár* okolo išiel kočiar; *vlak jede večer* vlak ide večer; *parník jel pomalu* parník išiel, plával pomaly; *auto jede* auto ide; *vozik jel vlastní tíhou* vozík bežal (išiel) vlastnou váhou; *jel po břiše dolů* šmýkal sa po bruchu dolu; **2.** íst', cestovať: *j. vlakem, tramvají* íst', cestovať vlakom, električkou; *j. na kole* íst' na bicykli; *j. s autem do opravny* íst' s autom do opravovne; *dlouho nejedou* dlho nechodia, neprichádzajú; šport. *j. (automobilový, cyklistický) závod* zúčastniť sa na (automobilových, cyklistických) pretekoch; *ten závod jsme jeli špatně* na tých pretekoch sa nám išlo zle; **3.** hovor. íst' (pracovať): *stroj jede* stroj ide; *továrna jede* továreň ide (pracuje); *jedeme!* ideme!, ide sa! (začíname); *jedeme dál* ideme ďalej; *poďme ďalej* **4.** ob. expr. upaľovať, uháňať: *jela od nás jako namazaná* upaľovala od nás ako strelená; *jedeš (pryč)!* ideš (het)!; *jed'te mi odtud!* pakujte sa odtiaľto!; *jed' k čertu!* strať sa, choď do čerta!; hrub. *už brzy pojedu* už skoro zgegne (umrie); *stačí, aby se nachladil, a jede* stačí, aby prechladol a pôjde; ... a skape (zomrie); **5.** prechádzať, prechodiť, íst': *j. očima, prstem po rádcích v knize* prechodiť, behať očami, prstom po riadkoch v knihe; *j. štětcem, përem po papíře* íst', čiarat' štetcom, perom po papieri **6.** hovor. chutiť; byť po chuti: *oběd mu nejel* obed mu nešiel dolu hrdlom (nechutil); *učení mu nejede* a) učenie mu nejde; b) učenie sa mu nepáči; učenie mu nie je po chuti • *kdo maže, ten jede* kto masť, ten ide; ... ten sa vezie; *j. po svých* íst', upaľovať na svojich (pedáloch, íst' perpedes); ob. expr. *pořád po mně jede* furt sa na mne vozí, rajtuje; hovor. *mozek mu jel na plné obrátky* mozog mu horúčkovo pracoval; zapol všetky motory (mozgu); mozog mu pracoval...; expr. *pusa, huba mu jede* papuľa, jazyk mu ide; melie jazykom; ústa mu idú; ústa sa mu nezavru, nezatvorí

jít jdu jdou půjdu = pôjdem; šel = šiel, išiel, *jdi!* id', choď! (smerom preč); *pojď!* pod'!(smerom sem); *jda* — idúc nedok. **1.** íst': *j. (v rozlič. význ.): j. do školy, do práce* íst' do školy, do roboty; *j. co noha nohu mine* kráčať z nohy na nohu; *pren. jde ode zdi ke zdi* ide od krajnosti do krajnosti; ide z extrému do extrému; hovor. *rohovník šel k zemi* boxer išiel na zem; *šel dům od domu* išiel z dom do domu (zdom

nadom); *j. se kúpať* ísť sa kúpať; *j. pro lékaře* ísť po lekára; *j. pro pivo* ísť po pivo; *j. po své práci* ísť za svojou prácou (robotou); *j. po míči* bežať, ísť za loptou; *j. po někom* slediť za dakým, sledovať niekoho; *j. k dráze* ísť k železnici; *j. k poště* ísť (pracovať) na poštu; *krev mu jde do hlavy* krv mu ide do hlavy; *jde kupředu* ide napred, vpred; *všetchno musí j. stranou* všetko musí ísť nabok; *o svátcích nejde pošta* cez sviatky poštu neroznášajú; *dveře jdou do zahrady* dvere idú, vedú do záhrady; *kabát mu jde až po kotníky* kabát mu je až po členky **2.** (o čase) blížiť sa, ísť, miňať sa: *tak šel den za dnem* tak išiel deň za dňom, deň čo deň; *jde do let* prichádza do rokov, veku; blíži sa k päťdesiatke **3.** nosiť sa; expr. bežať, letieť: hovor. *dlouhé účesy už nejdu* dlhé účesy už nebežia, neletia **4.** neos. *jde to* možno, dá sa; ide: *to by šlo* to by sa dalo; to by išlo; *tak to dál nepůjde* tak to ďalej nepôjde; (hovor. s neurč.) *dveře nejdu zavřít* dvere sa nedajú zavrieť, zatvoriť **5.** *jde* (oč, o koho) ide o: *o mne nejde* o mňa nejde **6.** (v platnosti cit.) *jdí, jděte* (vyjadruje odmietanie) ale choď, ale choďte: expr. *jdí k šípku!* choď do čerta, do frasa!; *jdí do háje* choď do kelu, do čerta, do hája; *jdí na kolo* choď do čerta!; *jdí k čertu!* choď do čerta!; *i jdi!, ale jděte!* ale čo!; ale ba!; čo to vravíš, vravíte?; hádam to len nie!?!; *jdí pryč!* Naozaj?! • *jaký šel, takovou našel* vrana k vrane si sadá, rovný rovného si hľadá; môžu si ruky podať; jeden ako druhý; *u nich jde jeden hot, a druhý čehý* jeden čihi, druhý hota; každý za druhý, iný koniec ľahá; *jít věci na kloub, na kořen věci* ísť na koreň veci; *jít někomu na ruku* ísť dakomu po ruke; hovor. *j. do hajan* ísť do spiša, do Spiša; *jde do sebe* vstupuje do seba; (kajú sa) sype si popol na hlavu; bije sa do pŕs; hovor. *j. někomu na nervy* ísť, liezť dakomu na nervy; *j. na něco dať* sa na dačo (nalákať); skočiť na dačo; *jde o něm jedna chvála* počuť o ňom samú chválu; *ze všeho jde najve, že...* zo všetkého vychádza najavo, že...; expr. *hlava mi jde (z toho) kolem* hlava sa mi (z toho) krúti; *jde mu to od (ze) srdce* ide mu to od srdca; robí to zo srdca; *nejde to z jeho kapsy* nejde to z jeho vrecka; *nejde mu to pod nos, pod fousy* nie je mu to po srsti; má z toho ťažkú hlavu; *nejde mu to na rozum* nejde mu to do hlavy; *to jde ruku v ruce* to ide ruka v ruke; *neštěstí jí šlo k srdci* nešťastie si pripúšťala k srdcu, ju chytalo za srdce; *mráz mi jde po zádech* mráz mi behá po chrbte; *jde mu to k duhu* ide mu to na úžitok, žiri mu to; ob. *nejde mu to do krámu* nehodí sa mu to do rozpočtu; nepasuje mu to do krámu; *jak jde kraj, tak se stroj* keď prídeš medzi vrany, musíš kvákať ako ony; *všetchny hlavy nejdu nikdy po jeden klobouk* koľko hláv, toľko rozumov (žart. ... toľko kapusty); čo hlava, to rozum; *práce mu jde od ruky* práca mu ide od ruky; *jde to jako po másle, po drátkách* ide to ako po masle, po šnúre, po šnúrke; ide to ako hodinky, ako stroj, ako mašina; *jde to s ním z kopce* ide to s ním dolu vodou, dolu kopcom; *zboží jde na dračku* tovar sa hneď rozchytá; tovar ide na dračku; *jde jím do úzkých* je im úzko, ťažko; dolieha to na nich; sú v závoze, v slepej uličke; *to ještě jde* to sa ešte dá; to by ušlo; to by ešte (i)šlo; *j. s dobou* kráčať s dobou, s časom; expr. *jít na někoho, něco chytře, od lesa* ísť na dakoho, na dačo

s Filipom, filipom, ... poza bučky; *jít z ruky do ruky* íst' (podávať si) z ruky do ruky; hovor. *jdem na věc, jdem na to* ide sa, ideme do toho; *připrieme sa do toho*; hovor. *už na něj jdu!* veď ja mu dám, ukážem!; už si to s ním vybavím; už si naň posvietim!; *jdi od toho* (za)nechaj to; *daj si s tým pokoj!*; *maj s tým pokoj!*; ruky preč od toho!; *jít po svém* hľadiet' si svojho; držať sa svojho; *jít proti proudu* íst' proti prúdu; *jít přes mrtvoly* íst' cez mŕtvolý; *jde na to chytře* vie robiť s rozumom, s filipom; *ví, do čeho jde* vie, do čoho ide; ..., na čo sa dáva, do čoho sa púšťa

jezdit -ím -í nedok. **1.** jazdiť: *j. na koni*; hovor. *j. na tramvaji* chodiť (s) električkou (byť vodičom al. sprievodcom); *j. autem, trolejbusem* chodiť (cestovať) autom, trolejbusom; *j. na bruslích, na lyžích* korčuľovať sa, lyžovať sa ; **2.** chodiť, íst', premávať: *vlak v neděli nejedí* vlak v nedeľu nechodí ; *vlak jezdí na páru* vlak je poháňaný parou ; *cyklisté jezdí Závod míru* bicyklisti jazdia na pretekoch mieru; *j. za hranice, do ciziny* chodiť, cestovať za hranice, do cudziny; *jezdí denně do práce* dochádza denne do roboty **3.** chodiť, íst', prechádzať: *j. prstem po mapě* chodiť prstom na mape (po mape); *j. si dlaní po hlavě* prechádzal (prechodil) si dlaňou po hlave; *j. po břiše* šmykať sa po bruchu; *j. po patách* chodiť po pätách, kĺzať sa • *j. ve vyježděných kolejiách* chodiť po vyšliapaných, vychodených chodníčkoch; ob. expr. *(udělám to), i kdyby čert na babě (koze) jezdil* (urobím to), aj keby malí čerti padali; (urobím to,), aj keby sekery padali; ..., čo by priam čerti lietali; *mravenci mu jezdí po těle* mravce mu chodia po tele; expr. *mráz mu jezdí po zádech* mráz mu behá po chrbte, po tele; zimomriavky mu behajú po chrbte; ob. expr. *zasedl si na něho a jezdil po něm* sadol si naň(ho) a rajtoval (vozil sa) na ňom, (po ňom); ob. expr. *j. po někom jazykem* obšívaať dakoho jazykom; otierať si jazyk o dakoho; vláčiť sa po dakom jazykom; *j. po maličkostech* rajtovať na maličkostiach; **jezdívaať** -ám -ajj opak. chodiť, jazdiť

kázání -í s. kázeň: *nedělní k.* nedeľná kázeň; expr. *dělat někomu k.* čítať, držať dakomu kázeň; **-íčko** -a s. zdrob. expr. káznička • *není kostelička, aby v něm nebylo kázáníčka* niet domu, kde by sa nedymilo z komína; to sa stáva aj v najlepších rodinách, aj medzi bratmi

kázeň -zně ž. disciplína: *porušíť pracovní k.* porušiť pracovnú disciplínu; **-ňský** príd. disciplinárny: *k. řád* disciplinárny poriadok

Česko-slovenský slovník bol prijatý s pozitívnym ohlasom ako veľké, priekopnícke lexikografické spracovanie češtiny a slovenčiny, s vyzdvihnutím jeho odborného, praktického a kultúrno-politického prínosu (porov. napr. Kačala, 1980; Ripka – Skladaná, 1980). Vznesené pripomienky sa vzťahovali na spracovanie konkrét-

nych lexém, ale aj na niektoré koncepčné otázky. V súvislosti s riešením ekvivalencie pri expresívnej, resp. nespisovnej, obecnočeskej lexike upozorňovali I. Ripka a J. Skladaná na funkčnú neadekvátnosť uplatňovania slovenských nárečových ekvivalentov, vedúceho k istej folklorizácii slovníka (porov. aj Ripka, 1984). Slovník charakterizuje istá miera prítomnosti delimitačného prístupu, ktorého uplatnenie možno vidieť v uprednostnení diferenčných slovenských ekvivalentov pred zhodnými lexikálnymi jednotkami (I. Ripka uvádza napr. heslo *pípat*, kde sa ekvivalent *pípat* uvádza až na poslednom mieste za slovesami *cievčať*, *ciepkať*, *čivčať*, *čivkať*, *čivikať*, Ripka, 1984, s. 258; príkladov by bolo možné uviesť viac).⁵ *Česko-slovenský slovník* ako dosiaľ najreprezentatívnejšie dielo česko-slovenskej (aj slovensko-českej) dvojjazyčnej lexikografie vyšiel vo viacerých vydaniach a možno v ňom stále nájsť množstvo relevantných informácií, vzhľadom na čas vydania (pri napredujúcom vývine slovnej zásoby) je však už dnes v mnohých ohľadoch (v celku aj v jednotlivostiach) podobne ako *Slovensko-český slovník* Ž. Gašparíkovej a A. Kamiša zastaraný.

V období od publikovania „nediferenčných“ jednosmerných slovníkov, v čase po rozdelení spoločného štátu vyšlo niekoľko slovníkov praktického zamerania. *Slovensko-český a česko-slovenský slovník rozdielných výrazov* (1997) Konštantína Horeckého, Kataríny Horeckej a Bohuslava Kortmana predstavuje podľa autorov príručku, ktorá má slúžiť na rýchlu a základnú orientáciu v slovenskej a českej slovnej zásobe. Danému cieľu zodpovedá aj podoba spracovania, ide o jednoduché priradenie ekvivalentov bez systematického uvádzania sprievodných gramatických informácií. „Na dôkladnejšie štúdium sú určené široko poňaté, rozsiahle prekladové slovníky“ (s. 3). Slovník obsahuje približne 10 000 lexikálnych jednotiek, zhruba po 5 000 v každom jazyku. Deklaruje sa spracovanie „terajšej bežnej zaužívanej a kodifikovanej“ slovnej zásoby, aj so zachytením „niektorých novotvarov, ktoré priniesla súčasnosť“. Do úvodu k slovníku zaradili autori poučenie o slovenskej a českej výslovnosti, ďalej pod názvom Zamieňate si aj vy tieto výrazy? stručný prehľad kontaktných javov – „priehrstie slov, ktoré sa navzájom zamieňajú alebo sa v nich robia chyby“ a diferenčné pomenovania mesiacov v češtine a slovenčine.

Heslové state obsahujú prevažne heslá, kde vedľa heslového slova stojí ekvivalent (resp. ekvivalenty) v druhom jazyku (**bodka** tečka / **cibriť** tříbit / **drichmať** chrnět, chrápat / **vyjazdený** vyjetý / **živica** pryskyřice // **lichva** úžera / **šidítko** cu-

⁵ Prítomnosť delimitačného postoja v záujme jazykovej kultúry pri zrode slovníka v dobovej atmosfére diskusií okolo *Slovníka slovenského jazyka* možno vidieť napr. vo výroku G. Horáka: „Tento slovník vo veľkej miere poopravuje i to, čo *Slovník slovenského jazyka* benevolentne alebo poslušne v zmysle pomýlenej zblížovacej teórie nepreosial“ (Horák, 1969b, 5 – 6).

meľ, cumlík / **teskný** clivý, otupný / **usnout** zaspat / **škudlit** žgrolšiť / **vevnitř** vnútri, dnu), v heslovej stati sa niekedy pomocou bodkočiarky (pri slovesách aj pomocou väzieb) naznačuje viacvýznamovosť, napr. **dozriet** dohlédnout (na niekoho); dozrát, uzrát // **vzteklý** besný; zlostný, zúrivý. Autori v úvode uvádzajú, že z úsporných dôvodov nespracúvajú „všetky ekvivalenty“, čo môže byť pozadím situácií, keď sa pri heslovom slove zachytáva ekvivalent len niektorého z jeho významov (**zodratý** udřený / **pokoj** izba). V slovníku sa často (aj v takýchto prípadoch) využíva sémantizácia v zátvorke, napr. **česat (ovoce)** oberať ovocie / **podnebie (v ústach)** patro // **spravit (boty)** opraviť (topánky) / **zrýt (rýčem)** zrýľovať. Osobitné typy hesiel predstavuje zachytenie heslových slov v typických kolokáciách **bravčový (rezeň)** vepřový (řízek) / **cestovný (poriadok)** jízni (řád); **c. lístok** jízdenka / **črta (tváře)** rys (obličej) // **skopová (pečeně)** pečená baranina. Sporadicky sa v slovníku využívajú štylistické kvalifikátory, frekventovanejšie sú len označenia odborov (**bundáš** hovor. pes, ovrák / **perohryz** hanl. pisálek / **dotyčnica** geom. tečna / **dvanáctník** anat. dvanáctník, dvanácterník / **pálka** šport. raketa / **zteč** voj. Seč).

Pri spracovaní ekvivalentov slov *chodiť*, *ísť* a *jet* sa v slovensko-českej časti využíva sémantizácia v zátvorke:

chodiť chodit; jezdit (vlakem atd.)
ísť jít, (**dopravným prostriedkom**) jet
kázeň kázání

Podobne sa s využitím sémantizácie spracúva ekvivalentácia aj v česko-slovenskej časti:

jet ísť (dopravným prostriedkom)
jezdit chodiť (vlakom); jazdit (na koni)
kázání kázeň
kázeň disciplína, poriadok

Slovník „na rýchle použitie“ sa v jazykovednej literatúre stretol s kritickým ohlasom, V. Patráš sa kriticky postavil k súpisu „zamienaných výrazov“ a ich podaniu v úvode slovníka, upozornil na náhodnosť využitia kvalifikátorov pri jednotlivých slovách a nevyváženosť v spracovaní lexiky tematických okruhov (nadbytok termínov z botaniky bez označenia kvalifikátorom) (Patráš, 1997, s. 138), S. Ondrejovič upozornil na nepresnosti v opise slovenskej a českej výslovnosti, v ekvivalentácii viacerých lexém a celkovo aj na fakt, že autori explicitne neuvádzajú nadväznosť na predchádzajúce dvojjazyčné slovníky, hoci je zo spracovania niektorých heslových statí zrejmé, a zhrnújúco na záver o slovníku konštatoval, že z hľadiska poznania slovenčiny a češtiny a ich vzájomných vzťahov ho „ťažko možno považovať za mimoriadne prínosný“ (Ondrejovič, 1998, s. 188).

V r. 2000 vyšlo prvé vydanie populárneho *Slovensko-českého a česko-slovenského slovníka na cesty* Magdalény Feifíčovej a Vladimíra Němca, obsahujúce 7 000 hesiel. Motívy a ciele prípravy slovníka predstavuje úvodné „slovo nakladateľa“ – v spoločenskej situácii, keď „nově vyrůstající generace už přestává slovenským rozdílným výrazům rozumět“ (s predpokladom podobného procesu na slovenskej strane), kladie si slovník za cieľ pomáhať odstraňovať jazykové nedorozumenia medzi Čechmi a Slovákmi a (skromne) prispievať k upevneniu priateľstva medzi obidvoma národmi. Ide o diferenčný slovník určený na využitie pri vzájomných kontaktoch, cestovaní a turistike, pričom je adresovaný používateľom, ktorí chcú „nic víc než pasivně porozumět“ druhému jazyku. Slovník vyšiel v dvoch ďalších vydaniach, do ktorých autori zapracovali aj pripomienky recenzentov. Vypredané tri vydania slovníka v praxi potvrdzujú slová slovenského recenzenta: „Po rozpade spoločného štátu Čechov a Slovákov potreba a užitočnosť takýchto slovníkov je zrejmá, ak už nechceme povedať, že sa znásobuje, lebo, či si to chceme priznať alebo nie, vzájomná zrozumiteľnosť našich dvoch jazykov klesá. Dôvody sú známe: čeština na Slovensku a najmä slovenčina v Čechách už prestávajú byť každodenne prítomné. Známe je, že „zabúdanie“ susedného jazyka sa týka skôr nášho suseda, ale proti takejto postupnej anamnéze nie je celkom imúnne ani slovenské obyvateľstvo“ (Ondrejovič, 2004, s. 297). Hodnotenie slovníka vyznieva priaznivo: „Domnievam sa, že ... autori ponúkli čitateľom prekladový slovníček, ktorý môže byť osožný používateľom na jednej i druhej strane Moravy“ (tamže, s. 299). Obe slovníkové časti predchádzajú informácie o predponách, abecede, uvedená je aj stručná gramatika a poučenie o tvorení slov v každom z jazykov, pred slovníkovou časťou sú zachytené aj použité skratky. Heslové slovo je zvýraznené tučným typom písma, za ním sa uvádza ekvivalent, viaceré ekvivalenty sú oddelené čiarkou, štylistická charakteristika je zachytená pomocou kvalifikátora hneď za heslovým slovom, napr. **akosi** nějak / **bajúz** *hovor.* knír / **čičíkat'** *expr.* konejšit, uspávat / **šťat'** *vulg.* chcát / **vinič** *bot.* réva // **arch** hárok / **biják** *hovor.* kino / **duťnout** *expr.* muknúť, škrknúť / **kopřivka** *lek.* žihlavka / **tuřín** *bot.* kvaka. Viaceré významy sú označené arabskými číslicami, sématizácia je uvádzaná zväčša v zátvorke menším typom písma v kurzíve, napr. **čápat'** **1.** plácať, žvanit **2.** padat (*nemotorně*) **3.** bít / **obchádzka** **1.** obchůzka **2.** objížďka / **vystískat'** **1.** poobjímat **2.** vymačkat // **mezek** **1.** *zool.* mulica **2.** *hanl.* somár. V slovníku sa v určitej miere využíva hniezdovanie s využitím spojovníka alebo tildy (~), napr. **kanva** konev; **-vica** konvice / **odbíjená** *šport.* volejbal; **-nkář** volejbalista / **hřeb** klinec **~ík** klinček / **log** *expr.* log, hlt; **~at'** lokat (prihniezdávajú sa takto aj slovesá). Slovník v istom rozsahu zachytáva frazeologické jednotky, lexikalizované spojenia aj iné typické spojenia uvádzané za znakom ♦, napr. **gazda** hospodár; **-iná** hospodyně; **-dovat'** hospodářit ♦ *kto počtuje, ten -duje* kdo šetří, má za tři / **lístok** lístek ♦ *cestovní* ~ jízdenka / **vržd'at'** vrzat ♦ *čizmy vrždia* // **kolo** koleso ♦ *jízdní* ~ bicykel / **smí-**

šený zmiešaný ♦ *-né zboží* rozličný tovar / **zapřená**: *iba v spojení* ♦ *na -nou* tajne, potajomky. Niekedy sa aj v príkladoch spojení a frazémach z úsporných dôvodov používa tilda, napr. **techtle**: *obyč. v spojení* ♦ *~ mechtle* *expr.* čachre-machle / **Matica** ♦ *~ slovenská* celonárodná kultúrna inštitúcia. Zvratné slovesá sa uvádzajú buď priamo v heslovom slove so zvratnými morfémi v zátvorke, napr. **zabárat' (sa)** bořit (se) / **zagebrit' (sa)** *expr.* upatlat (se), ubryndat (se) // **vydělat (si)** zarobiť (si) / **žhavit (se)** žeraviť (sa), alebo oddelené zvislou čiarou, napr. **nadájat'** kojit | *~ sa* *expr.* nalévat se (*mnoho pít*) / **vytrčat' 1.** vystrkovat **2.** trčet | *~ sa* vystavovat se // **střežit'** strážiť, striehnúť, striežť | *~ se* varovať sa / **štrachat** *expr.* teperiť | *~ se* redikať sa, terigať sa. Sporadicky sa uvádzajú slovesné väzby, napr. **fandit** (*komu*) *hovor.* drukovat' (*dakomu*) / **chovat** varovať, kolísať (*koho*) | *~ se* správať sa ♦ *neumí se* *~* *nevie sa* správať.

V slovníku sú v slovensko-českej časti spracované heslá *chodiť, ísť* a *kázeň*:

chodiť 1. chodit **2.** jezdit (*o vlacích, autech*)

ísť jít (*do školy*), jet (*vlakem*)

kázeň 1. napomenutí **2.** kázání

V česko-slovenskej časti sú heslá *jet, jezdit, kázeň*:

jet ísť (*vlakom*)

jezdit premávať (*vlak, autobus*) ♦ *~ na loďce* *hovor.* loďkovať sa

kázeň disciplína

Vydavateľstvo umožnilo prístupnenie tretieho doplneného vydania slovníka na webovej stránke e-slovensko.cz a na stránke somvprahe.sk⁶ (určenej Slovákom žijúcim v Prahe aj širšie v českom prostredí), kde je možné vyhľadávať osobitne v slovensko-českej aj česko-slovenskej časti slovníka. Komunita používateľov v diskusií⁷ rozširuje internetovú verziu slovníka o slová, ktoré sa v treťom vydaní tlačenej podoby slovníka nenachádzali.

Česko-slovenský a slovensko-český slovník autorov Táňa Balcová a Štefan Greňa (2004) je rozsahom väčší slovník, obsahuje približne 35 000 hesiel. Heslové slovo je zvýraznené tučným typom písma modrou farbou, za heslovým slovom nasledujú kurzívou označené tvary, ktoré by používateľovi mohli robiť problém, pri substantívach napr. G sg. a pl., a príslušnosť ku gramatickému rodu, napr. **bambule** *-e*, 1. mn. *-e*, 2. mn. *-í* ž. brmbolec / **pohl'adávk**a *-y*, 2. mn. *-vok* ž. pohľadávka. Autori používajú väčšie množstvo skratiek, ktorých zoznam uvádzajú na piatich stranách pred vlastným slovníkom. Okrem skratiek označujúcich príslušnosť k rozličným odborom, napr. *biol.*, *mat.*, *num.*, používajú aj štylistické a hodnotiace kvalifikátory,

⁶ Stránky <http://www.e-slovensko.cz/slovník/> a <http://www.somvprahe.sk/slovník>.

⁷ <http://www.somvprahe.sk/slovník-diskusia>

napr. expr., hovor., nespis., vulg. Za gramatickou informáciou nasleduje v heslovej stati ekvivalent v druhom jazyku a stručná exemplifikácia, napr. **atletika** -y ž. atletika, *těžká, lehká a. ťažká, ľahká* atletika / **podvod** -u m. podvod, *dopustiť sa p-u* dopustiť sa podvodu. Viaceré významy sú označené arabskými číslicami, napr. **ohreblo** -a s. **1.** hřeblo; **2.** pohrabáč / **granát** -u m. **1.** granát, *ruční g.* ručný granát; **2.** granát, *české g-y* české granáty, homonymné heslá sú uvádzané s horným číselným indexom, napr. **sucho**¹ -a s. sucho (suché miesto) • *háďže sa ako ryba na suchu* háže sebou jako ryba na suchu / **sucho**², 2. st. *suchšie* **1.** sucho, *je s.* je sucho; **2.** suše (strože), *s. konštatovať* suše konstatovať. Prechýlené substantíva sú prihniezdované, napr. **chatař** -e m. chatár; **-ka** chatárka / **labužník** -a, 1. mn. *-ci* m. labužník; **-níčka** -y 2. mn. *-čok* ž., rovnako aj zvrtné slovesá, napr. **chystat** -ám, *-aji* **1.** chystať, *ch. oběd* chystať, pripravovať obed; **2. ch. si věci** chystať si veci, pripravovať si veci; **3. ch. se** chystať sa, *ch. se na cestu* chystať sa na cestu, *ch-á se k spánku* chystá sa spať / **hegať** -ám, *-ajú expr.* kodrcat, drkotat, *voz hegá* vúz drkotá, *hegalo v ňom* lomcovalo v ňom; **h. sa** drkotat se, viklat se, *stól sa hegá* stúl se viklá. Prihniezdované sú aj príslovky pri prídavných menách, napr. **jakostní** akostný, *j. rozdíl* akostný rozdiel; **-e** akostne, variantné tvary prísloviak sú zachytené cez lomku, napr. **citový** citový; **-ve/-vo** citovĕ. Desubstantívne adjektíva hniezdované nie sú, napr. **obdělník** -a, 6. mn. *-cích* m. obdĺžnik / **obdělníkový** obdĺžnikový / **obdělný** pozdĺžny / **pravek** -u m. pravěk / **pravěký** pravěký, *p-y člověk* pravěký človek. Frazologické jednotky sú uvádzané za znakom •, napr. **šťáva** -y, 2. mn. *šťav* ž. šťáva, *žalúdkové š-y* žaludeční šťavy, *mäso vo vlastnej š-e* maso ve vlastní šťávĕ • *dušit' sa vo vlastnej š-e* dusiť se ve vlastní šťávĕ / **led** -u m. ľad • *prolomit ledy* prelomiť ľady.

V porovnaní s inými slovníkmi tohto obdobia možno pri heslách *chodit, jet, jezdit, jít, kázeň, kázání* vidieť väčšiu podrobnosť spracovania. V česko-slovenskej časti slovníka sú zachytené lexémy *chodit, chodívat* (ktoré v česko-slovenskom smere diferenčné slovníky vzhľadom na významový paralelizmus, dokumentovaný aj v tomto spracovaní, zväčša nespracúvajú), *jet, jezdit, jít, kázeň, kázání*:

chodit -ím, -í nedok. **1.** chodiť, *dítě už chodí* dieťa už chodí, *ch. pěšky* chodiť pešo; **2. ch. do kina, do práce, na zábavy, pro mléko, na ryby, na pivo, po světě,** chodiť do kina, do práce, na zábavy, po mlieko, na ryby, na pivo, po svete; **3. ch. si ch. si pro peníze** chodiť si po peniaze; **4. ch. s kým už dva roky** chodiť s niekým už dva roky, *tak to na světě chodí* tak to na svete chodí, tak to na svete býva, *umí v tom ch. vie v tom chodiť, ch. za školu chodit' poza školu;* **chodívat** -ám, -ají nedok. chodievať

jet jedu, jedou nedok. **1.** ísť, *auto, vlak jede* auto, vlak ide, *j. autem, vlakem, tramvají* ísť autom, vlakom, električkou, *j. na koni, na kole, na lyžích* ísť na koni, na bicykli, na lyžiach, *j. pro lékaře* ísť po lekára; **2.** ísť, cestovať, *j. do Prahy na výlet*

ísť, cestovať do Prahy na výlet; **3.** *mozek mu jel na plné obrátky* mozog mu horúčkovo pracoval, *pusa mu porád jede* ústa mu stále idú; **jezdit -ím, -í** nedok.. jazdiť

jezdit -ím, -í 1. jazdiť, *j. na koni, autem* jazdiť na koni, autom; **2.** chodiť, premávať, *vlak jezdi jen v pondělí* vlak chodí iba v pondelok, *j. do ciziny* jazdiť, cestovať do cudziny; **3.** chodiť, ísť, *j. po břiše šmýkať* sa po bruchu, *j. po vyježděných kolejiách* chodiť po vyšliapaných chodníčkoch

jít jdu, jdou, rozkaz. jdi!, **1.** ísť, *j. pro lékaře* ísť po lekára, *j. do práce* ísť do roboty, *jít po své práci* ísť za svojou prácou, *dveře jdou na ulici* dvere idú, vedú na ulicu; **2.** *hovor.* nosiť sa, *úzké kalhoty už nejdou* úzké nohavice sa už nenosia; **3.** *jde o tebe* ide o teba, *jít někomu na ruku* ísť komu po ruke, *nejde mu to na rozum* nejde mu to do hlavy, *mráz mi jde po zádech* mráz mi behá po chrbte, *jít po svém* hľadiet si svojho

kázeň -zně m. disciplína *pracovní, školní* k. pracovná, školská disciplína

kázání - í s. kázeň, *dělat komu k. držat* komu kázeň

V slovensko-českej časti sú spracované lexémy *chodiť, ísť* a *kázeň*, pri slovese *ísť* sa samostatne vyčleňuje aj jeho využitie v limitnom význame:

chodiť -ím, -ia 1. chodit, **2.** jezdit, *ch. vlakom, autom* jezdit vlakem, autem

ísť *idem, idú;* min. *išiel, išla, išlo i šiel, šla, šlo, id'!* *chod'!*; bud. *pôjdem, pôjdu;* zápor., *nejst', nejdem, nejdú;* min. *nešiel; nejdi!, neid'!, nechod'!* **1.** jít, *í. pešo* jít pěšky • *ide mi mráz po tele* jde mi mráz po těle, *farby idú k sebe*, spolu barvy jdou dohromady; **2.** jet, *í. vlakom, autom* jet vlakem, autem; **3.** být (ve významu hodlat, chystat), *idem sa ženit'* budu se ženit, *ide mu srdce puknúť (od žial'u)* srdce mu může (žalem) puknout, *ide sa rozpučiť od smiechu* může prasknout smíchy

kázeň -zne, 2. mn. -zní ž. kázání

Posledné roky priniesli aj viaceré typy netradičných slovníkov, medzi ktorými osobitné miesto zaujímajú knihy adresované deťom. Originálny polyfunkčný typ slovníka predstavuje kniha Barbory Škovierovej a výtvarníčky Tatiany Dragošekovej-Pajonkovej, ktorá vyšla v roku 2009 pod názvom *Pozri, ako je dnes pekne!* s podnázvom *Prvý slovensko-český slovník pre deti / Podívej, jak je dnes hezky! První česko-slovenský slovník pro děti*. Kniha je obojstranná, z jednej strany sa uvádzajú diferenčné lexémy ako *april/duben, bábätko/miminko, ceruzka/tužka*

smerom od slovenčiny, z druhej strany od češtiny napr. *akát/agát, bačkory/papuče, čáp/bocian, drak/šarkan*. V krátkych textoch, ktoré diferencne lexémy sprevádzajú, vystupuje Agátka, ktorá je na úvodnej strane (v textoch obsahujúcich už bežnú diferencnú lexiku) predstavená ako dieťa z česko-slovenskej bilingválnej rodiny: *Ahoj! Toto je Agátka. Agátkina mamička je Slovenka. Hovorí po slovensky. Agátkin otecko je Čech. Hovorí po česky. Každý hovorí svojim jazykom, a predsa si rozumejú. Agátke sa to páči. S mamou sa rozpráva po slovensky, s oteckom po česky. / Ahoj! Tohle je Agátka. Agátčina maminka je Slovenka. Mluví slovensky. Agátčin tatínek je Čech. Mluví česky. Každý mluví svým jazykem, a přece si rozumějí. Agátce se to líbí. S mámou mluví slovensky, s tatínkem česky* (na českej strane sú úvodné texty v obrátenom poradí). Pri využití ilustrácií plní kniha súčasne aj funkciu obrázkového slovníka.

Spracovanie diferencných lexém sa podáva na samostatných stranách – na vrchu stránky sú pri jednotlivých písmenách abecedy uvedené jednoducho priradené diferencne lexémy (*F fúrik/kolečko, G gombík/knoflík, H hojdačka/houpačka // R rampouch/cencúľ, S snídaně/raňajky, Š šeřík/orgován*) sprevádzané paralelným dvojjazyčným textom s ich využitím (texty zachytávajú aj ďalšie diferencne lexémy a kniha tak vlastne prináša širší záber rozdielnej slovenskej a českej lexiky, než len „heslové slová“). V slovenskej časti sú spracované slová *april/duben, bábätko/miminko, ceruzka/tužka, čučoriedka/borůvka, dážďovka/žížala, d'atelina/jetel, električka/tramvaj, fúrik/kolečko, gombík/knoflík, hojdačka/houpačka, chrobák/brouk, ih-risko/hřište, jeseň/podzim, korytnačka/želva, lienka/beruška, ľúbit/mít rád, mačička/kočička, nohavice/kalhoty, olovrant/svačina, palička/hůlka, rozprávka/pohádka, slimák/snek, šmykl'avka/skluzavka, topánka/bota, ťava/velbloud, ujo/strýc, vedierko/kýblik, zemiak/brambora*; v českej časti knižky slová *akát/agát, bačkory/papuče, culík/copík, čáp/bocian, drak/šarkan, flétna/flauta, hezký/pekný, chrastítko/hrkálka, italský/taliansky, Jitřenka/Zornička, kolo/bicykel, legrace/zábava, mlsat/maškrtit', nudle/sliže, ocásek/chvostík, ptáček/vtáček, řasy/mihalnice, rampouch/cencúľ, snídaně/raňajky, šeřík/orgován, těsto/cesto, uklízet/upratať, vesnice/dedina, zelňačka/kapustnica, židle/stolička*.

Na „prvý dvojjazyčný slovník pre deti“ nadviazala B. Škovierová druhou dvojjazyčnou publikáciou *Pyžamový týden / Pyžamový týždeň* (2012), v ktorej sa do pozornosti detského čitateľa ponúkajú frazeologické diferencie – rozdielne slovenské a české frazémy sú v pokračovaní príbehov o Agátke využité už ako názvy kapitol (*Ako Agátku a Lucku žrali mrle – Jak měly Agátka a Lucka roupy / Ako deti robili z komára somára – Jak děti dělaly z komára velblouda / Ako si Agátka zbalila svojich sedem slivák – Jak si Agátka sbalila svých pět švestek* a pod.).

Deťom je určená aj netradičná knižka Márie Neradovej *Jak velbloud potkal ťavu. Česko-slovenský obrázkový slovník zákeřných slov pro děti*, ktorá vyšla v roku

2014. V paralelnom texte na obale knihy sa predstavuje slovami: „Jestlipak víte, jak vypadá řava? Ne? V tom případě je tahle knížka právě pro vás. Spousta veselých obrázků vám pomůže vyznat se v těch největších česko-slovenských jazykových zákeřnostech. Dozvíte se, jestli jste maškrtní, zůstávají po vás omrvinky, jak chutná kaleráb, a spoustu dalších užitečných věcí! / Víete vy, ako vyzerá veľbloud? Nie? V tom prípade je táto knižka práve pre vás. Množstvo veselých obrázkov vám pomôže vyznať sa v tých najväčších česko-slovenských zákernostiach. Dozvíte sa, či ste mlsní, zostávajú po vás drobečky, ako chutí kedluben, a mnoho ďalších užitočných vecí!“ V knihe sa v jednoduchom priradení pri obrázkoch zachytáva 370 dvojíc rozdielnych slov, ktoré sú rozdelené do deviatich tematických skupín: *hračky, jedlo, ihrisko, mesiace, mix slovíčok, rastliny a zvieratá, časti tela a choroby, činnosti a vlastnosti, čo nosíme a čo robíme*. Keďže ide o česko-slovenský slovník, uvádzajú sa české lexémy a ich slovenské ekvivalenty – daný smer je zrejmy najmä pri registri slov, ktorý sa nachádza na konci knihy, resp. pri čiastkových registroch uvedených v závere každej konkrétnej časti. Vo výseku spracovanej diferencnej lexiky sa takto podávajú jednotlivé „zákerné slová“ (*bodka – tečka, dělník – robotník, kozačky – čizmy, nádobí – riad, popojít, podjet – podíst, povlečení – obliečky, prádlo – bielizeň, slušet – pristat, stydět se – hanbit se, sudý – párný, zedník – murár*), ale aj lexikalizované spojenia (*houpací koník – hojdací koník, játrové knedlíčky – pečeňové halušky, smažený sýr – vyprážený sýr, smirkový papír – šmirgl'ový papier*) či situácie, kde oproti jednoslovnému pomenovaniu v češtine stojí v slovenčine ustálené spojenie (*babička – stará mama, děda – starý otec, prarodiče – starí rodičia*).⁸ Hravému/hrovému osvojovaniu si diferencnej lexiky môže pomáhať aj do knihy vložené „veselé pexeso“, v ktorom sú na dvojiciach rovnakých obrázkov uvedené rozdielne slovenské a české slová.

V roku 2014 vyšla aj detská kniha Josefa Majčáka *Šla Nanyňka do kapusty. Slovníček z básniček. Slovensko-český. Česko-slovenský*. Kniha obsahuje 56 básničiek, v ktorých „malí prekladatelia řeší záludnosti češtiny a slovenštiny a hledají vzájemné porozumění“, 28 básničiek je v slovenčine, 28 básničiek je v češtine. Na konci knihy je k dispozícii slovníček z oboch jazykov. Ľahšiemu zapamätaniu ekvivalentov z druhého jazyka pomáhajú aj pekné detské ilustrácie, ktoré sa nachádzajú okolo konkrétnej básničky.

Slovníky B. Škovierovej (2009, 2012), M. Nerádovej (2014) a J. Majčáka (2014), ktoré sú novým prvkom v spracovaní lexikálnych diferencií slovenčiny a češtiny, predstavujú aj pri existujúcich nedostatkoch významný príspevok k lexicografickému spracovaniu rozdielnej slovnej zásoby s osobitným zacielením. V situácii oslabenia kontaktu (predovšetkým českých) detí s druhým jazykom, ktoré si

⁸ Keďže v celom slovníku ide o priradenie len jedného ekvivalentu, viaceré existujúce synonymné ekvivalenty sa (podobne ako ani v slovníku B. Škovierovej) neuvádzajú.

autori uvedomujú, možno pri týchto slovníkových publikáciách počítať aj s potenciálnym pozitívnym dosahom na ďalší vývin česko-slovenského a slovensko-českého receptívneho bilingvizmu.

Iným špecifickým typom slovníka je *Kuriatko v kastrútku. Česko-slovenský, slovensko-česko (občas aj výkladový) slovník gastronómie* (2012) Sone Hudecovej-Podhornej. Cieľom knihy spracúvajúcej tematický výsek diferenčnej slovnej zásoby je ponúknuť českým aj slovenským odborníkom pracujúcim v oblasti gastronómie publikáciu, ktorá by pomáhala pri identifikácii a správnom používaní čiastočne či úplne odlišných slov v tejto oblasti. Obojstranný slovník, v ktorom sú v stĺpcoch vedľa seba zachytené slová a slovné spojenia (niekedy aj synonymá) vo východiskovom jazyku a ekvivalenty v druhom jazyku, spracúva pomenovania surovín, ingrediencií, jedál, prípravy, podávania a predávania jedál (*drť – triešť, drvina / jáhly – pšeno / kořalka – pálenka / košťál – hlúb / míchaná vajíčka – praženica / patoky – splašky / svařák – varené víno / točené (pivo) – čapované (pivo) / tuzér – všimné, prepitné // desiata – přesnídávka, gáblík / hrianka – topinka / lekvár – povidla / lievík – trychtýř / pálenka – kořalka, pálenka / pokrievka – poklice / prehřtat’ – polykat / potuchnutý – žluklý / rozdrobit’ – rozmělnit / špik – morek / tovar – zboží a pod.*). Nejde pritom o diferenčný slovník v úzkom zmysle, zachytené sú aj formálne zhodné a blízke ekvivalenty (*kotleta – kotleta / roláda – roláda / pohánka – pohanka / kôš – koš*), medzi zvukovo zhodnými slovami špecifickú skupinu predstavujú pravopisne odlišné ekvivalenty (*aníz – anýz*) s prípadnými gramatickými diferenciami (*artičok – artyčoka*). Mnohé heslá v stĺpci východiskového jazyka sprevádzajú užitočné, zaujímavé aj vtipne podané informácie o príslušnom slove/slovnom spojení v širšom jazykovom, národopisnom, kultúrnohistorickom či inom kontexte (**hluchec** – *dobrota zo západných Čiech sa podobá zemiakovej babe, ale je zmiešaná s kysnutým cestom a varenou údenou slaninou – / jíška – v juhozápadných Čechách aj praženka, na Morave zasmažka zápražka / míza – na Slovensku však chlapi stredného veku „nechytajú druhú miazgu“, ale vždy iba „druhú mladost“* **miazga // hriatô** – *tento tradičný stredoslovenský nápoj sa v Čechách (okrem Valašska, kde pijú vařonku) nepripravuje; med alebo skaramelizovaný cukor treba zaliat’ husacou masťou, pridať pálenku, nasypať opraženú slaninku a servírovať k husacine s lokšami alebo pri prechladnutí – / mutovník* – *nádoba na mútenie masla; ľud ju volal aj maslenica, dbánka, bodenka, zbuška, zbušek, mutelnica, kiernička* **máselnice / pahreba** – *pečenie v pahrebe – kedysi nedokonalá nutnosť a dnes vrcholný kulinársky zážitok: z pahreby totiž všetko chťi inak a obyčajné zemiaky v šupe sa menia na lahôdku à la Hilton; v pahrebe by sa mala pripravovať aj slovenská živánska (rezeň z bravčového mäsa obložený plátkami zemiakov, cibule a slaninky / popelišťe*. V slovníku sa využívajú aj piktogramy zaraďujúce konkrétne heslo do príslušnej tematickej oblasti. Hoci slovník obsahuje aj isté nepresnosti či nekonzistentne spracované heslá (napr. pri českom hesle *mejdan* sú synonymné ekvivalenty *večierok, žúr,*

ktoré sú takto spolu spracované aj v jednom slovenskom hesle *večierok*, *žúr* s českými ekvivalentmi *večirek*, *mejdan*, no samostatné slovenské heslo *žúr* už v slovníku uvedené nie je; podobne je to so slovom *točka* a i.), netradičné zachytenie viac ako 5 000 pomenovaní spätých so sférou gastronómie predstavuje obohatenie porovnávacieho obrazu slovenskej a českej slovnej zásoby v jej špecifickom výseku, komunikačne frekventovanom nielen v odbornej sfére, ale aj pri bežných kontaktoch Čechov a Slovákov.

Okrem uvedených slovensko-českých a česko-slovenských slovníkov vyšli v priebehu desaťročí mnohé terminologické dvojjazyčné slovensko-české a česko-slovenské slovníky, príp. viacjazyčné slovníky, v ktorých je terminologická slovná zásoba slovenčiny a češtiny konkrétnej oblasti spracovaná spolu s lexikou ďalších jazykov. Ide o terminologické slovníky z oblasti botaniky, práva, ekonómie, informatiky, medicíny, lesníctva, chovateľstva a pod., ktoré boli vydané na Slovensku, v Česku alebo inde v zahraničí (prehľadný súpis týchto slovníkov uvádzame osobitne v prílohe za zoznamom literatúry).

Okrem knižne vydaných slovníkov sa u používateľov počítačov tešia obľube aj elektronické slovníky, ktoré sú praktické najmä z hľadiska rýchleho vyhľadávania heslových slov, dnes už vo viacerých nástrojoch priamo s prepojením v písanom texte. K elektronickým prekladovým slovníkom patrí *Slovensko-český a česko-slovenský univerzálny slovník* vydavateľstva Krenčey v Bratislave, v súčasnosti dostupný už v treťom rozšírenom vydaní. Existuje v troch odlišných verziách, ktoré sa líšia počtom hesiel. V základnej verzii – BASIC – má používateľ k dispozícii 50 tisíc hesiel, verzia FORTE obsahuje 100 tisíc hesiel a verzia PROFI až 150 tisíc hesiel.⁹ V ľavej časti okna na monitore sa zobrazuje zoznam slov (heslár), po kliknutí na konkrétne slovo z heslára sa v pravej časti okna ukáže ekvivalent slova v cieľovom jazyku. Ďalšie informácie (gramatické, dokladový materiál a pod.) slovník neobsahuje. Súčasťou heslára sú aj vybrané odborné termíny. Niektoré heslá obsahujú v prekladovej časti viaceré jednoducho priradené ekvivalenty (napr. *abstraktný* – *abstraktní*, *odtažitý*; *lízanka* – *liz*, *lízatko*, *lízátko*; *slanisko* – *solisko*, *solník* // *sepjatý* – *spätý*, *zopnutý*; *vyprahlost* – *vycivenost*, *vyprahnutost* a pod.), zväčša však ide o preklad 1:1 (*vyprávějící* – *rozprávající*). Výhodou elektronického slovníka je možnosť rozširovať obsah slovníka – používateľ si môže do databázy slovníka vkladať slová, a tak rozširovať svoju vlastnú databázu slovníka, s ktorou pracuje.

Podobným typom elektronického slovníka, ktorý si používateľ inštaluje priamo do počítača, je *Česko-slovenský vreckový slovník* od spoločnosti LANGMaster¹⁰. Slov-

⁹ Dostupný je vo vydavateľstve CCJ-Centrum cudzích jazykov pod názvom CD-ROM Univerzálny slovensko-český česko-slovenský slovník pre prekladateľov.

¹⁰ <http://www.langmaster.com/lmcom/com/web/sk-sk/pages/products/linge/cesko-slovensky-vreckovy-slovn%C3%ADk.aspx>

ník obsahuje 15 000 lematizovaných hesiel, vyhľadávači systém dokáže pracovať s konkrétnymi tvarmi slova a identifikuje, k akému heslu príslušný tvar patrí.

Viac ako 19 rokov je na trhu k dispozícii elektronický slovník *PC Translator*¹¹ od spoločnosti LangSoft, ktorý ponúka okrem iného aj obojstranný česko-slovenský a slovensko-český slovník. Slovník obsahuje 215 000 významových dvojíc. Všetky tri spomenuté slovníky sú k dispozícii len pre operačný systém Windows.

U širokej verejnosti sú v súčasnosti populárne slovníky internetové, tzv. online slovníky. Databáza takéhoto slovníka je prístupná na konkrétnom serveri a môže byť neustále dopĺňaná, pričom používatelia môžu pracovať vždy s najaktuálnejšou verziou slovníka. Medzi najznámejšie prekladové slovníky slovenčiny a češtiny patria *Česko-slovenský slovník* a *Slovensko-český slovník* spoločnosti Lingea, dostupné na internete na stránkach spoločnosti¹². Voľne prístupná verzia Advance obsahuje v *Česko-slovenskom slovníku* 26 000 hesiel, v *Slovensko-českom slovníku* 24 900 hesiel. Pri vizuálnom členení hesiel sa využívajú viaceré veľkosti aj farby rozličných štruktúrnych zložiek heslových statí. Pri heslách v *Česko-slovenskom slovníku* a *Slovensko-českom slovníku* sa niektoré uvádzané informácie odlišujú, pričom podoba spracovania implikuje českého používateľa slovníkov – *Slovensko-český slovník* obsahuje zápis výslovnosti heslového slova, v *Česko-slovenskom slovníku* sa uvádza informácia o slovnodruhovej príslušnosti aj pri ekvivalentoch v prekladovej časti hesla. V oboch slovníkoch sa pri heslovom slove uvádza slovnodruhové zaradenie, štylistické kvalifikátory a ekvivalent, resp. ekvivalenty v cieľovom jazyku. Pri výklade sa niekedy využíva v zátvorkách uvádzaná sémantizácia a mnohé heslá v exemplifikácii zachytávajú kolokácie rozličného druhu: **krajina** [krajina] *f* 1. **země** (stát) 2. **krajina** *phr* krajina *f* tretieho sveta země třetího světa / **závet** [za:vet] *m* (práv.) **závěť**, **testament** // **jednání** *n* 1. (počinání si) **správání** *n* 2. (nakládání ap.) *s kým* **zaoobchádzanie** *n s kým* 3. (vyjednávaní ap.) **rokovanie** *n* 4. (činnost) **konanie** *n phr* (soudní) **jednání** pojednávání *n.* / **závěť** *f* (práv.) **závet** *m*.

Existuje viacero internetových stránok, na ktorých sú voľne prístupné ďalšie väčšie i menšie prekladové slovníky s ponukou ekvivalentov medzi češtinou a slovenčinou / slovenčinou a češtinou. Žiaľ, dokumentácia k ich obsahu, rozsahu či tvorbe vo väčšine prípadov chýba. Výnimku predstavuje už spomínané internetové zverejnenie pôvodnej knižnej publikácie *Slovensko-český a česko-slovenský slovník na cesty* M. Feifíčovej a V. Němca (Gajdošová, 2015)¹³. Na dokreslenie obrazu o do-

¹¹ <http://www.teos.sk/translate.htm#>

¹² <http://slovníky.lingea.sk/cesko-slovensky> a <http://slovníky.lingea.cz/Slovensko-cesky>; slovníky spoločnosti Lingea sú dostupné aj na stránkach <http://dict.com> a <http://slovníky.seznam.cz>.

¹³ Čiastočnú výnimku v tomto smere predstavuje už spomínané internetové zverejnenie pôvodnej knižnej publikácie *Slovensko-český a česko-slovenský slovník na cesty* M. Feifíčovej a V. Němca (na stránke www.e-slovensko.cz/slovník/ sa odkazuje na 2., nezmenené vydanie slovníka, na stránke www.somvprahe.sk/slovník sa uvádza opora o 3., doplnené vydanie). Iný prípad predstavujú slovníky na

stupnosti a podobe uvádzaných informácií uvádzame aspoň názvy slovníkov aj s odkazmi na jednotlivé webové stránky: *Česko-slovenský a Slovensko-český slovníček.sk*¹⁴; *SLOVNÍK – Česko slovenský SLOVNÍK – slovensko český slovník*¹⁵; *Česko-slovenský a Slovensko-český slovník*¹⁶; *Česko-slovenský slovník vybraných druhů ptáků*¹⁷.

Iný typ ponuky na internete predstavujú automatizované prekladače, poskytujúce automatický preklad textov. Hoci nejde o slovníky v pravom zmysle slova, slovníky, resp. priradenia lexikálnych ekvivalentov, sú súčasťou týchto systémov, a preto ich v prehľade nemôžeme vynechať. Prvé kroky v českom prostredí urobil v tomto smere Jan Hajič, V. Kuboň a J. Hric s projektom Česilko¹⁸. Azda najznámejším a v súčasnosti široko využívaným automatizovaným prekladačom s ponukou prekladu medzi veľkým počtom jazykov, v tom aj medzi slovenčinou a češtinou¹⁹ a češtinou a slovenčinou²⁰, je prekladač spoločnosti Google. Možno ho využiť aj ako jednoduchý on-line prekladový slovník, pravda, podobne ako textový preklad, zatiaľ nie celkom spoľahlivý. Okrem neho sú dnes na internete dostupné viaceré ďalšie viac alebo menej úspešné strojové prekladače medzi slovenčinou a češtinou a češtinou a slovenčinou: *Mojslovník.sk*²¹; *Česko-slovenský prekladač viet*²²; *Slovníček.cz*²³; *Prekladač textov online*²⁴; *Prekladač online*²⁵, *ONLINE PREKLADATEL*²⁶ (k dispozícii je na stránke aj prekladač viet a textov²⁷ a preklad webových stránok²⁸).

Konfrontácii slovenčiny a češtiny a príprave publikácií a príručiek rozličného druhu sa, ako vidno, venuje pozornosť v rozličných sférach. Vznikajú na základe osobného autorského alebo vydavateľského záujmu vyplývajúceho z vnímania aktuálnych česko-slovenských vzťahov a potrieb používateľov obidvoch jazykov z hľadiska stránky www.slovnicek.sk/, kde sa uvádza, že ide o projekt tvorený dobrovoľníkmi a v tomto zmysle sa aj prosí o toleranciu v prípade nenájdenia hľadaného slova.

¹⁴ <http://www.slovnicek.sk/cs-sk/košťál>

¹⁵ <http://slovník.vyhladajsi.sk/cesky-slovník.php>

¹⁶ <http://slovník.czin.eu/slovensky/?slovo=stezka>

¹⁷ <http://www.birdlife.cz/index.php?ID=139>

¹⁸ Nástroj na strojový preklad Česilko vznikol v Ústave formálnej a aplikovanej lingvistiky Matematicko-fyzikálnej fakulty Karlovej univerzity v Prahe v roku 1998 so zameraním vytvoriť jednotný prekladací nástroj medzi viacerými navzájom príbuznými jazykmi. Najviac rozvinutý je vzájomný preklad medzi a češtinou a slovenčinou. Viac informácií o projekte Česilko je možné nájsť na stránke <http://lindat.mff.cuni.cz/services/cesilko/>, kde je k dispozícii aj demo verzia nástroja – preklad z češtiny do slovenčiny, podrobnejšie informácie o nástroji, napr. v článku J. Hajiča, V. Kuboňa a J. Hrica (2000).

¹⁹ <https://translate.google.sk/#sk/cs/>

²⁰ <https://translate.google.sk/#cs/sk/>

²¹ <http://www.mojslovník.sk/preklad-textu/>

²² <http://prekladacviet.sk/cesko-slovensky/>

²³ <https://www.slovnicek.cz/cesko-slovensky-slovník>

²⁴ <http://prekladacextov.sk/cesko-slovensky-prekladac-textov/>

²⁵ <http://www.prekladaonline.sk>

²⁶ <http://onlineprekladatel.cz>

²⁷ <http://www.onlineprekladatel.cz/prekladac-vet-a-textu.html>

²⁸ <http://www.onlineprekladatel.cz/preklad-webovych-stranek.html>

diska bezproblémovej vzájomnej komunikácie alebo vzájomného prekladu. Ako už bolo naznačené v úvode, pokračuje aj konfrontačný výskum slovenčiny a češtiny na akademických pracoviskách. V rámci grantového projektu VEGA Konfrontačný výskum slovnej zásoby slovenčiny a češtiny a jazyková kultúra sa v Jazykovednom ústave L. Štúra SAV pod vedením I. Hrubaničovej pripravuje *Veľký česko-slovenský slovník*. Kolektív autorov reflektuje potrebu „pripraviť nový slovník, ktorý by konfrontoval nielen súčasnú najpoužívanejšiu spisovnú zásobu oboch jazykov, češtiny a slovenčiny, ale aj ďalších útvarov národného jazyka“ (Považaj, 2010, s. 21). V slovníku bude podľa zverejnenej koncepcie zachytená súčasná živá slovná zásoba spisovnej češtiny, neologizmy, ktoré vznikli od politických zmien v roku 1989, ale aj tie, ktoré sa dostali do češtiny z iných jazykov, napr. angličtiny. Časť slovníka budú tvoriť aj slová z obcej češtiny a slangov. Autori predpokladajú rozsah asi 75 000 slov. V českom prostredí získal Ústav pro jazyk český AV ČR v roku 2011 štvorročný grant Konfrontační popis současného slovenského a českého lexika (systémové vzťahy a komunikační koexistence). Súčasťou projektu pod vedením M. Nábělkovej je okrem iného tvorba slovensko-českej elektronickej databázy²⁹, ktorá vzniká zo štruktúrovaných hesiel editovaných priamo na internete. Celá databáza bude po dokončení prístupná verejnosti, pričom elektronické spracovanie hesiel umožní jej ďalšie rozširovanie aj prípadné knižné výstupy.

Záver

Slovensko-české a česko-slovenské dvojjazyčné lexikografické diela, dávnejšie aj súčasné, predstavujú dôležitú súčasť spracovania slovnej zásoby oboch jazykov z hľadiska praktických potrieb ich používateľov aj z hľadiska smerovania k celostnému porovnávaciemu obrazu lexiky. Prehľad vývinu tejto lexikografickej línie ukazuje, ako sa cielené porovnanie lexiky slovenčiny a češtiny rozvíjalo osobitne od začiatku 19. storočia v rozdielnych rámcoch nazerania na vzťahy oboch jazykov. Za vznikom konkrétnych lexikografických diel možno vidieť popri vedomí praktickej potreby aj úsilie zachytiť a predstaviť česko-slovenské a slovensko-české lexikálne zhody a rozdiely ako súčasť (v dnešnom pojmosloví) špecifického jazykového obrazu sveta. Hoci mnohé z dvojjazyčných lexikografických diel sú z dnešného pohľadu metodologicky zastarané a (aj v súvislosti s tým) často nepodávajú o význame a vzájomných vzťahoch slov v oboch jazykoch dostatočné a spoľahlivé informácie, predstavujú cenné pamiatky z hľadiska sledovania vývinu reflexie vzťahu češtiny a slovenčiny v oblasti slovnej zásoby. Ich kultúrohistorická aj lingvistic-

²⁹ Príprava dvojjazyčnej lexikálnej databázy predstavuje jednu z úloh projektu, ktorého výstupom by mala byť aj monografia prinášajúca konfrontačný pohľad na slovenskú a českú slovnú zásobu a komunikačné aspekty kontaktu jazykov predovšetkým v českom prostredí. Čiastkovú úlohu projektu predstavuje priebežne dopĺňané zachytenie bibliografie k výskumu vzťahov slovenčiny a češtiny (<https://gacr311.ujc.cas.cz/web/BIBLIOGRAFIE>).

ká hodnota je veľká. Jedným z cieľov nášho príspevku bolo priblížiť v základných črtách túto vývinovú lexikografickú líniu, ktorá by si ako dôležitá a zaujímavá téma zaslúžila aj sústredenejšiu výskumnú pozornosť. Príťažlivosť tejto lexikografickej sféry je aktualizovaná aj prípravou nových dvojjazyčných česko-slovenských a slovensko-českých slovníkov.

Literatúra

- BALCOVÁ, Táňa – GREŇA, Štefan: Česko-slovenský, slovensko-český slovník. Bratislava: Kniha – spoločnosť 2004. 1031 s.
- BLANÁR, Vincent: Problematika dvojjazyčných slovníkov na Slovensku. (Lexikografia v dejinách slovenskej jazykovedy; dnešný stav; úlohy a nová organizácia.) In: Lexikografický zborník. Materiály z porady o prekladových slovníkoch, ktorá bola 13. – 16. októbra 1957 v Piešťanoch. Red. V. Blanár. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1961, s. 6 – 17.
- BRADÁČ, Josef: Malý slovensko-český slovníček. Praha: Tiskem „Unie“ 1919. 44 s.
- CZAMBEL, Samuel: Rukoväť spisovnej reči slovenskej. Turč. Sv. Martin 1892. 330 s.
- CZAMBEL, Samuel: Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov. V Turčianskom Sv. Martine: Nákladom vlastným 1906. 624 s.
- CZAMBEL, Samuel: Slovenský pravopis. Historicko-kritický nákres. Budapešť 1890.
- DOBROVSKÝ, Josef: Deutsch-Böhmisches Wörterbuch. Praha 1802, 1821.
- DUDOK, Miroslav: Zásluhy Pavla Jozefa Šafárika na regulovaní právno-politickej terminológie v slovanských jazykoch. In: Slovensko-české vzťahy a súvislosti. Red. J. Hvišč. Bratislava: Katedra slovenskej filológie Filozofickej fakulty UK 2000, s. 179 – 188.
- ERTL, Václav: Stručná mluvnice česko-slovenská. Nákladem Ustředního nakl. a knihkupectví učitelstva československého 1919. 128 s.
- FEIFIČOVÁ, Magdaléna – NĚMEC, Vladimír: Slovensko-český a česko-slovenský slovník na cesty. Dobříchovice: Kava-Pech 2000. 192 s.
- FRÝDECKÝ, Frídrih – KOMPIŠ, Peter: Příručný slovník česko-slovenský a slovensko-český. Praha: Bursík & Kohout 1919. 355 s.
- FRÝDECKÝ, Frídrih: Slovníček slovensko-český a česko-slovenský. Praha: Bačkovský 1920. 158 s.
- GAJDOŠOVÁ, Katarína: Slovensko-česká a česko-slovenská dvojjazyčná lexikografia. Vývinový prehľad od 19. storočia po súčasnosť I. In: Slovenská reč, 2014, roč. 79, č. 5 – 6, s. 274 – 303.
- GARAJ, Ján: Příručný slovník diferenciálny a synonymický. Martin: Matica slovenská 1937. 251 s.
- GAŠPARIKOVÁ, Želmíra – KAMIŠ, Adolf: Slovensko-český slovník. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1967. 812 s.
- Rec.
- SLIVKOVÁ, Viera: Gašpariková, Želmíra – Kamiš, Adolf: Slovensko-český slovník. In: Slovenská reč, 1969, roč. 34, č. 2, s. 108 – 112.
- SYROVÁTKOVÁ, Jarmila: Nový Slovensko-český slovník. In: Naše reč, 1968, roč. 51, č. 2, s. 109 – 111.
- GREGOR, Alois: O diferenčním slovníku slovensko-českém. In: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1958, s. 119 – 122.
- HAJIČ, Jan – KUBOŇ, Vladislav – HRIC, Jan: Česílko – an MT system for closely related languages. In: ACL2000, Tutorial Abstracts and Demonstration Notes, ACL2000, Tutorial Abstracts and Demonstration Notes, s. 7 – 8.
- HATTALA, Martin: Mluvnice jazyka slovenského. V Banskej Bystrici: Nákladom Matice slovenskej 1865. 156 s.

- HAYEKOVÁ, Matilda: Dejiny slovenských slovníkov do roku 1945. Bratislava: Univerzita Komenského 1979. 256 s.
- HLADKÁ, Zdeňka – MARTINCOVÁ, Olga: Tradice a současnost české lexikografie. In: Теория и история славянской лексикографии. Ed. Маргарита Чернышева. Научные материалы к XIV съезду славистов. Москва 2008, с. 261 – 286.
- HLADKÁ, Zdeňka: České slovníkářství na cestě k jednojazyčnému výkladovému slovníku. In: Naše řeč, 2005, roč. 88, č. 3, s. 140 – 159.
- HORÁK, Gejza – BUZÁSSYOVÁ, Klára – KOČIŠ, František – MARSINOVÁ, Marta – MICHALUS, Štefan – PECIAR, Štefan – PISÁRČIKOVÁ, Mária – RÍSOVÁ, Eva – SLIVKOVÁ, Viera – ŠALINGOVÁ, Mária: Česko-slovenský slovník. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1979. 790 s.
Rec.
- HORÁK, Gejza: Budeme mať česko-slovenský slovník. In: Kultúra slova, 1969a, roč. 3, č. 10, s. 321 – 324.
- HORÁK, Gejza a kol.: Koncepcia česko-slovenského slovníka. In: Slovenská reč, 1969, roč. 34, č. 6, s. 339 – 345.
- MICHALUS, Štefan: Poznámky k výberu slov v chystanom česko-slovenskom slovníku. In: Kultúra slova, 1970, roč. 34, č. 4, s. 105 – 107.
- ONDREJOVIČ, Slavomír: Významný príspevok. Vyšiel Česko-slovenský slovník. In: Práca, 9. 2. 1980, s. 5 (rozhovor S. Ondrejoviča s G. Horákom, hlavným redaktorom Česko-slovenského slovníka).
- PISÁRČIKOVÁ, Mária: Z osobitných problémov pripravovaného česko-slovenského slovníka. In: Kultúra slova, 1970, roč. 4, č. 8, s. 266 – 269.
- SLIVKOVÁ, Viera: Ekvivalent v chystanom česko-slovenskom slovníku. In: Kultúra slova, 1970, roč. 4, č. 1, s. 11 – 13.
- SMIEŠKOVÁ, Elena: Frazeológia v Česko-slovenskom slovníku. In: Kultúra slova, 1974, roč. 8, č. 4, s. 97 – 102.
- RIPKA, Ivor – SKLADANÁ, Jana: Česko-slovenský slovník. Veda, Vydavateľstvo SAV, Bratislava 1979, 792 s. In: Slovenská reč, 1980, roč. 45, č. 6, s. 364 – 372.
- JACKO, J.: Česko-slovenský slovník. In: Východoslovenské noviny, 28. 3. 1980, príl., s. 2.
- KAČALA, Ján: Víťame Česko-slovenský slovník. In: Kultúra slova, 1980, roč. 14, č. 5, s. 186 – 188.
- FILÍPEK, Josef: Česko-slovenský slovník. In: Jazykovedný časopis, 1981, roč. 32, č. 1, s. 85 – 90.
- POKORNÁ, Eva: Vlastní jména v Česko-slovenském slovníku. In: Naše řeč, 1981, roč. 64, č. 2, s. 101 – 104.
- HORÁK, Gejza: Ako ďalej? In: Kultúra slova, 1969b, roč. 3, č. 1, s. 3 – 6.
- HORECKÝ, Konštantín – HORECKÁ, Katarína – KORTMAN, Bohuslav: Slovensko-český, česko-slovenský slovník rozdielných výrazov. Žilina: Knižné centrum 1997. 96 s.
- HUDECOVÁ-PODHORNÁ, Soňa: Kuriatko v kastrútku. Česko-slovenský a slovensko-český (občas aj výkladový) slovník gastronómie. Bratislava: KONTAKT 2012. 192 s.
- ISAČENKO, Alexander Vasiljevič: Slovensko-ruský prekladový slovník. Druhý diel P – Ž. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení 1957. 822 s.
- ISAČENKO, Alexander Vasiljevič: Slovensko-ruský prekladový slovník. Prvý diel A – O. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení 1950. 591 s.
- JAROŠOVÁ, Alexandra: Poznámky k lexikografickej koncepcii Petra Tvrdeho. In: Peter Tvrдый. Zborník zo seminára k 150. výročiu narodenia. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2001, s. 27 – 34.
- JÓNA, Eugen: Prehľad slovenskej a českej lexikografie. In: Slovenská reč, 1950-51, roč. XVI, č. 9 – 10, s. 270 – 284.
- JÓNA, Eugen: Profesor Juraj Palkovič a jeho slovník. In: Slovenská reč, 1970, roč. 35, č. 6, s. 321 – 331.
- JUNGMANN, Josef: Slownik česko-německý. 1834 – 1839.

- KÁLAL, Karel – SALVA, Karel: Slovník slovenskočeský a československý. V Lipt. Ružomberku: Tiskem a nákladem Karla Salvy 1896. 290 s.
- KÁLAL, Karol – KÁLAL, Miroslav: Slovenský slovník z literatúry aj nárečí (slovensko-česky diferenciálny) V Banskej Bystrici: Tlačou Slovenskej grafie 1923. 1125 s.
- KOTT, František Štěpán: Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický 1 – 5. Praha: J. Kolář 1878 – 1893.
- KRENČEYOVÁ, Michaela – KRENČEYOVÁ, Anna: Univerzálny slovensko-český, česko-slovenský slovník: forte. Bratislava: Vydavateľstvo Krenčey 2006. CD-ROM. 100 000 hesiel
- KRENČEYOVÁ, Michaela – KRENČEYOVÁ, Anna: Univerzálny slovník slovensko-český: verzia profi. Bratislava: Vydavateľstvo Krenčey 2006, CD-ROM. 120 000 hesiel
- KRENČEYOVÁ, Michaela – KRENČEYOVÁ, Anna: Univerzálny slovník slovensko-český: verzia basic. Bratislava: Vydavateľstvo Krenčey 2007, CD-ROM. 50 000 hesiel
- KUBÍN, Josef Štěfán: Slovník slovenskočeský (diferenciální). Praha: Česká grafická unie 1920. 146 s.
- LAMBL, Dušan Wilém: Slovníček Slovenský. In: Časopis Českého musea, 22, 1848.
- LIPERTOVÁ, Edita: Česko-slovenský vojenský slovník. Bratislava: Vojenská informačná a tlačová agentúra 1995. 807 s.
- Liptovský česko-slovenský slovníček. In: Belopotockého kalendár. 1839/1840.
- LOOS, József: A magyar, német és tót nyelv szótára. I. Magyar-német-tót rész. Pest: Werlag von Wilhelm Lauffer 1869. 790 s.
- LOOS, József: A német, magyar és tót nyelv szótára. II. Német-magyar-tót rész. Pest: Werlag von Wilhelm Lauffer 1870. 650 s.
- LOOS, József: A tót, magyar és német nyelv szótára. III. Tót-magyar-németrész. Pest: Werlag von Wilhelm Lauffer 1871. 652 s.
- MAJČÁK, Josef: Šla Nanynka do kapusty. Slovníček z básniček. Slovensko-český, česko-slovenský. Brno: Edika 2014. 64 s.
- MAJTÁNOVÁ, Marie: Slovo kázeň v slovnej zásobe staršej slovenčiny. In: Slovenská reč, 1973, roč. 38, č. 1, s. 28 – 31.
- MIČÁTEK, L. A.: Diferenciálny slovensko-ruský slovník. Turčiansky Sv. Martin: Kníhtlačiarstvo-účastinársky spolok 1900. 446 s.
- MIDRIAKOVÁ, Elena: Ľudovít Vladimír Rizner – František Augustín Urbánek. Riznerov zástoj na rozvoji československej vzájomnosti. In: Ľudovít Vladimír Rizner. 1849 – 1913. Jubilejný zborník zo seminára k 140. výročiu Riznerovho narodenia. Bošáca – Zemianske Podhradie, 16. – 17. 3. 1989. Zost. M. Kovačka. Martin: Matica slovenská v spolupráci s Obecným úradom v Zemianskom Podhradí 1993, s. 123 – 131.
- NEČAS, Jaroslav – KOPECKÝ, Miloslav: Slovensko-český, česko-slovenský slovník rozdílných výrazů. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1964. 512 s.
Rec.
- MICHALUS, Štefan: Jaroslav Nečas – Miloslav Kopecký, Slovensko-český a česko-slovenský slovník rozdílných výrazů. In: Československá terminológia, 1964, č. 4, s. 248 – 250.
- RIPKA, Ivor: Jaroslav Nečas – Miloslav Kopecký, Slovensko-český a česko-slovenský slovník rozdílných výrazů. In: Slovenská reč, 1964, roč. 29, č. 4, s. 244 – 246.
- NEČAS, Jaroslav: Slovenské knihy českým čtenářům (bibliografie + slovníček). 1961. 91 s.
- NEČAS, Jaroslav: Slovensko-český slovníček: Na pomoc čtenářům slovenských knih. Praha: KNIHA, N.P STŘEDOČESKÉHO KNV 1962?. 101 s.
- NEČAS, Jaroslav – KOPECKÝ, Miloslav: Slovensko-český, česko-slovenský slovník rozdílných výrazů. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1989. 336 s.
Rec.
- RIPKA, Ivor: Jaroslav Nečas – Miloslav Kopecký, Slovensko-český a česko-slovenský slovník rozdílných výrazů. 2. (prepracované) vydanie. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1989. 336 s. In: Slovenská reč, 1990, roč. 55, č. 6, s. 365 – 368.

- NĚMCOVÁ, Božena: Dílo Boženy Němcové. XIII. Putování po Slovensku. 2. Praha: Kvasnička a Hampl 1930. 375 s.
- NERÁDOVÁ, Marie: Jak velbloud potkal řavu. Česko-slovenský obrázkový slovník zákeřných slov pro děti. Praha: Albatros 2014. 96 s.
- NOVÁK, Ludovít: Omyl v československé lexikografii školské. In: Slovo a slovesnost, 1938, roč. 4, č. 1, s. 61 – 63.
- ONDREJOVIČ, Slavomír: FEIFIČOVÁ, M. – NĚMEC, V.: Slovensko-český a česko-slovenský slovník na cesty. 2. vyd. Dobřichovice: Kava-Pech 2003. 192 s. In: Kultura slova, 2004, roč. 38, č. 5, s. 297 – 299.
- ONDREJOVIČ, Slavomír: Nový slovensko-český a česko-slovenský slovníček zo Žiliny. [Horecký, K. – Horecká, K. – Kortman, B.: Slovensko-český a česko-slovenský slovník rozdielnych výrazov. Žilina 1997.] In: Kultura slova, 1998, roč. 32, č. 3. s. 184 – 188.
- PALKOVIČ, Juraj: Böhmisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch: mit Beyfügung der den Slowaken und Mähren eigenen Ausdrücke und Redensarten. Praha: In der Fürsterzbischöflichen Buchdruckerey 1820 – 1821.
- PALKOVIČ, Konštantín: Česko-slovenský slovníček Branislava Zocha. In: Jazykovedné štúdie. 9. Dejiny a dialektológia. Red. E. Pauliny. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1966, s. 136 – 147.
- PALKOVIČ, Konštantín: Liptovský česko-slovenský slovníček z prvej polovice 19. storočia. In: Jazykovedný časopis, 1963, roč. 14, č. 2, s. 146 – 155.
- PALKOVIČ, Konštantín: Z predbernoľákovských slovníkov. In: Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 14. Red. E. Pauliny. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1962, s. 103 – 120.
- PATRÁŠ, Vladimír: V čom spočíva (ne)praktickosť príručky. K. Horecký – K. Horecká – B. Kortman: Slovensko-český, Česko-slovenský slovník rozdielnych výrazov. Žilina: Knižné centrum 1997. 192 [96 + 96] s. In: Jazykovedný časopis, 1999, roč. 50, č. 2, s. 136 – 139.
- PECHÁNY, Adolf: Slovník slovenský a maďarský. Budapešť: Révai 1907. 408 s.
- Peter Tvrdý: Zborník zo seminára k 150. výročiu narodenia. Ed. S. Ondrejovič – K. Fircáková – D. Lechner. Bratislava: Univerzitná knižnica 2001. 155 s.
- PITRÁK, F.: Nový rádce gramatický. Praha: Nový kalendář učitelství 1892. 120 s.
- POVAŽAJ, Matej: Konceptia Veľkého česko-slovenského slovníka. In: Kultura slova, 2011, roč. 45, č. 1, s. 20 – 31.
- Pravidlá slovenského pravopisu. Bratislava: Slovenská akadémia vied 1957. 425 s.
- RIPKA, Ivor: Konfrontačný výskum českej a slovenskej lexiky. In: Obsah a forma v slovnej zásobe. Materiály z vedeckej konferencie o výskume a opise slovnej zásoby slovenčiny (Smolenice 1. – 4. marca 1983). Red. J. Kačala. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1984, s. 256 – 259.
- SEKANINOVÁ, Ella: Šest'zväzkový veľký Slovensko-ruský slovník ako prototyp konfrontačného lexikografického diela. In: Jazykovedný časopis, 1996, roč. 47, č. 2, s. 118 – 124.
- Slovenská príslovia, porekadla a úslovia. Sepsal Adolf Peter Zátarecký. V Praze: Tiskl Alois Wiesner 1896. 390 s.
- Slovník slovenského jazyka. I. diel. A – K. Hl. red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1959. 813 s.
- Slovník slovenského jazyka. II. diel. L – O. Hl. red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1960. 647 s.
- Slovník slovenského jazyka. III. diel. P – R. Hl. red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1963. 911 s.
- Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. Praha: Academia 1978. 800 s.
- Slovník spisovného jazyka českého. 4 sv. Praha: Nakladatelství ČSAV 1960 – 1971.
- STRÝČKO SLAVOŠ (Ľudovít Vladimír Rizner): Kytka z Tatier: československej mládeži z rôznych kvietkov uvil Slavoš Strýčko: so slovníčkom slovensko-českým. V Prahe: Fr. A. Urbánek 1885. 8 s.

- STRÝČKO SLAVOŠ (Ľudovít Vladimír Rizner): Zo slovenskej chalúčky. Povesti, ktoré česko-slovenskej mládeži z rozličných kvietkov vybral a podáva Strýčko Slavoš. So slovníkom slovensko-českým. V Prahe: Fr. A. Urbánek 1886.
- SUCHÝ, Kamil: Slovenská mluvnice. V Praha: Bursík & Kohout 1919. 189 s.
- ŠAFÁRIK, Pavel Jozef a kol.: Juridisch-politische Terminologie für die slawischen Sprachen Österreichs. 1850.
- ŠEDIVÝ, Vladimír: Diferenciálny slovník česko-slovenský. Praha – Prešov: Československá grafická unie 1937. 75 s.
- ŠKOVIEROVÁ, Barbora: Podívej, jak je dnes hezky! První Česko-slovenský slovník pro děti = Pozri, ako je dnes pekne! Prvý slovensko-český slovník pre deti. Prvý slovensko-český slovník pre deti. Praha – Bratislava: Slovenský literárny klub v ČR – Kontakt 2009. 41/39 s.
- ŠKOVIEROVÁ, Barbora: Pyžamový týden / Pyžamový týždeň. Praha – Bratislava: Slovenský literárny klub v ČR – Kontakt 2012. 79 s.
- TVRDOŇ, Emil: Prvý Palkovičov slovník z r. 1800. In: Slovenská reč, 1978, roč. 43, č. 2, s. 81 – 87.
- TVRDÝ, Peter: Česko-slovenský diferenciální slovník. Trnava: Lev 1922. 160 s.
Rec.
ŠKULTÉTY, Jozef: Česko-slovenský diferenciální slovník. In: Jazykoveda. Ed. J. Chovan. Martin: Matica Slovenská 1992, s. 189 – 191.
- HORECKÝ, Ján: Výročie Petra Tvrdého. In: Kultúra slova, 1970, roč. 3, č. 8, s. 257 – 258.
- JÓNA, Eugen: Slovenský slovníkár Peter Tvrdý. In: Slovenská reč, 1961, roč. 26, č. 1, s. 18 – 31.
- ŠKULTÉTY, Jozef: Česko-slovenský diferenciální slovník. In: Slovenské pohľady, 1926, roč. 42, č. 3, s. 178 – 180.
- TVRDÝ, Peter: Doplnok k Česko-slovenskému diferenciálnemu slovníku. Ružomberok: Lev 1923. 276 s.
- TVRDÝ, Peter: Slovenský frazeologický slovník. Nákl. Československej graphickej unie 1933. 843 s.
- TVRDÝ, Peter: Slovník inojazyčný. Bratislava: Comenius 1921. 126 s.
- TVRDÝ, Peter: Slovník latinsko-slovenský. Lev 1923. 331 s.
- WEINGART, Miloš: Příspěvky k studiu slovenštiny. Sborník Filosofické fakulty, roč. 1, č. 17. Bratislava: Filosofická fakulta University Komenského 1923. 138 s.
- ZOCH, Ivan Branislav: Česko-slovenský slovníček. 1850. 32 s.
- ZUBATÝ, Josef: Čítanie študujúcej mládeže slovenskej. In: Naše řeč, 1922, roč. 6, č. 10, s. 314 – 317.
- ZUBATÝ, Josef: Slovenský slovník z literatury aj nářečí. In: Naše řeč, 1925, roč. 9, č. 1, s. 15 – 20.

Príloha

Česko-slovenské a slovensko-české terminologické slovníky

Československý vojenský slovník. Praha: Ministerstvo národní obrany 1962. 350 s.

Rec.

JÓNA, Eugen: Česko-slovenský vojenský slovník, Praha 1962. In: Slovenská reč, 1963, roč. 28, č. 4, 251 – 253.

ULIČNÝ, Oldřich: Česko-slovenský vojenský slovník. In: Československý terminologický časopis, 1963, roč. II, č. 6, s. 367 – 369.

DADO, Michal: Slovník politickej ekonomie; terminologický, synonymický a náučný, s českými ekvivalentmi odborných názvov. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966. 1051 s.

East Europe, reference aid: abbreviations and acronyms used in the Czech and Slovak press. Washington, DC: Foreign Broadcast Information Service 1996. 64 s.

HALAGA, R. Ondrej: Východoslovenský slovník: historicky dokumentovaný (921 – 1918), paralely české, slovenské ekvivalenty. 1. diel. A – O, 2. diel. P – Ž. Košice – Prešov: Universum 2002. 1393 s.

JASIČ, Ján: Entomologický náučný slovník. Bratislava: Príroda 1984. 674 s.

KUBÁT, Jaroslav: Receptář léčivých čajů. 2. dodatek: dalších 75 předpisů, česko-slovenský slovník léčivých rostlin. Ostrava: Jaroslav Kubá : Hobby servis 1993?. 24 s.

- MACHEK, Václav: České a slovenské jména rostlin. Praha: Československá akademie věd 1954. 366 s.
- OSWALD, G. Joseph – RUSNAK John: Czech and Slovak military terminology. Fort Bragg, N. C., 1952. 56 s.
- PETROVSKÝ, Alexander: Dopravný slovník. Bratislava: Alfa 1983. 938 s.
- ŠIMOVÁ, Viera – NÁLEVKOVÁ, Marta: Slovensko-český terminologický slovník z informatiky. Bratislava: Slovenská technická knižnica 1975. 553 s.
- ŠVARC, František a kol.: Česko-slovenský vojenský slovník. Praha: Naše vojsko 1976. 807 s.
- VEDRAL, Jiří: Česko-slovenský slovník jmen ptáků. Praha: VJV 2013. 112 s.
- VEDRAL, Jiří: Česko-slovenský slovník jmen zvířat, rostlin, hub a lišejníků. Praha: VJV 2010. 190 s.
- VEDRAL, Jiří: Slovensko-český biologický slovník. Praha: JTP 2003. 40 s.
- VEDRAL, Jiří: Slovensko-český lékařský slovník. Praha: VJV 2010. 120 s.

Česko-slovenské a slovensko-české terminologické slovníky s inojazyčnými ekvivalenty

- BLÁHA, Karel a kol.: Český a slovenský terminologický slovník: zevnějšek velkých hospodářských zvířat včetně ovcí a koz s německými a ruskými ekvivalenty. Praha: Československá akademie zemědělská – Ústav vědeckotechnických informací 1973. 242 s.
- BOJŇANSKÝ, Vít: Česko-slovenský terminologický slovník z fytopatologie a ochrany rostlin virologie s ruskými, německými, anglickými, francouzskými, a španělskými ekvivalenty. Praha: Ústav vědeckotechnických informací 1971. 311 s.
- Česko-slovensko-terminologický slovník chov prasat s německo-anglicko-rusko-latinskými ekvivalenty. Praha: Ústav zemědělských a potravinářských informací 1993. 252 s.
- Česko-slovensko-terminologický slovník chov skotu s rusko-německo-anglickými ekvivalenty. Ústav vědeckotechnických informací 1976. 242 s.
- Česko-slovensko-terminologický slovník klasifikace a terminologie nemocí prstů skotu. Československá akademie zemědělská – Ústav vědeckotechnických informací pro zemědělství 1981. 69 s.
- Česko-slovensko-terminologický slovník rostlinná výroba s německo-anglicko-ruskými ekvivalenty. Praha: Ústav vědeckotechnických informací pro zemědělství 1991. 152 s.
- Česko-slovensko-terminologický slovník veterinární lékařství s latinsko-německými ekvivalenty. Praha: Ústav zemědělských a potravinářských informací 1990. 374 s.
- Česko-slovensko-terminologický slovník. Hrazení bystřín s rusko-německo-anglickými ekvivalenty. Ústav zemědělských a potravinářských informací 1984. 147 s.
- Česko-slovensko-terminologický slovník. Chov drůbeže 1 s anglicko-rusko-německými ekvivalenty. Československá akademie zemědělská 1983. 234 s.
- Česko-slovensko-terminologický slovník. Chov drůbeže 2 s rusko-německo-anglickými ekvivalenty. Československá akademie zemědělská – Ústav vědeckotechnických informací pro zemědělství 1983. 286 s.
- Český a slovenský terminologický slovník s ruskými, německými a anglickými ekvivalenty. Hrazení bystřín. Praha: Československá akademie zemědělská – Ústav vědeckotechnických informací pro zemědělství 1984. 147 s.
- Česko-slovenský terminologický slovník z chovu koní: s německými ekvivalenty. Praha: Československá akademie zemědělská – Ústav vědeckotechnických informací 1970. 208 s.
- Rec.
- PALKOVIČ, Konštantín: Nový terminologický slovník. In: Kultura slova, 1972, roč. 6, č. 9, s. 316 – 318.
- HRNČÍŘOVÁ, Daniela – LAFFERS, Anton: Český a slovenský terminologický slovník s ruskými, německými a anglickými ekvivalenty. Lesnictví: výběr základních termínů s ruskými, německými a anglickými ekvivalenty. Praha: Ústav vědeckotechnických informací pro zemědělství 1986. 237 s.
- MACHÁLEK, Emil a kol.: Český a slovenský terminologický slovník: výběr základních termínů s ruskými, německými a anglickými ekvivalenty. Praha: Ústav vědeckotechnických informací pro zemědělství 1987. 263 s.

SVATOŇ, Miloš: Česko-německý a slovensko-německý odborný slovník z oboru papíru a celulózy. Praha: Výskumný ústav papírenský 1972 – 1973. 174 s.

Viacjazyčné slovníky s částou českou a slovenskou

ARTBAUEROVÁ, Gizela a kol.: Maďarsko-slovensko-český slovník. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1957. 651 s.

BAJGER, Kryštof: Šestijazyčný slovník vulgarismů. Vydavatelství: Impex 2001. 71 s.

BURAVCEVA, N. R. – LEBEDEVA, I. A.: Karmannyj rusko-češko-slovackij slovar. Moskva: Gosudarstvennoje izdatel'stvo inostrannyh i nacional'nyh slovaraj 1961. 597 s.

CORBEIL, Jean Claude – ARCHAMBAULT, Ariane a kol.: Obrazový slovník: čeština, slovenština, angličtina, němčina, francouzština. Praha: Euromedia Group – Knižní klub 2003. 1074 s.

Česko-slovenský-Anglicko-francouzsko-německo-ruský slovník bezpečnosti práce. Brno: Institut výchovy bezpečnosti práce 1974. 180 s.

FRIEDMAN, Mikuláš: Maďarsko-česko-slovenský a slovensko-česko-maďarský slovník. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo technickej literatúry 1964. 883 s.

GOLONOVÁ, Hana: Vulgarizmy v devíti jazycích. Praha: Ottovo nakladatelství 2006. 136 s.

LEWANSKI, Richard Casimir: A bibliography of Slavic dictionaries. 2. Belorussian, Bulgarian, Czech, Kashubian, Lusatian, Old Church Slavic, Macedonian, Polabian, Serbocroatian, Slovak, Slovenian, Ukrainian. Bologna: Compositori 1973. 352 s.

MUDRA, Stanislav: Anglicko-český-slovenský zemědělský slovník. Praha: Ústav vědeckotechnických informací 1973. 48 s.

NEWERKLA, Stefan Michael: Sprachkontakte Deutsch, Tschechisch, Slowakisch: Wörterbuch der deutschen Lehnwörter im Tschechischen und Slowakischen: historische Entwicklung, Beleglage, bisherige und neue Deutungen. Frankfurt am Main – New York: P. Lang 2004. 780 s.

PIPICS, Zoltán: Dictionarium bibliothecarii practicum: ad usum internationalem. Pullach 1974. 385 s.

SVATOŇ, Miloš – PASKEROVÁ, Jelena – PASKER, Bedřich: Malý odborný rusko-český slovník z oboru papíru a celulózy s některými slovenskými ekvivalenty. Praha: Výskumný ústav papírenský 1964. 336 s.

ŠIMÁČKOVÁ, Cecilie: Sedmijazyčný slovník vulgarismů. Praha: Plot 2009. 118 s.

WILLIAMS, Gareth – HUNYADI, Károly: Dictionary of weeds of eastern Europe: their common names and importance in Latin, Albanian, Bulgarian, Czech, German, English, Greek, Hungarian, Polish, Romanian, Russian, Serbo-Croat, and Slovak. Amsterdam – New York: Elsevier 1987. 479 s.

Viacjazyčné terminologické slovníky s částou českou a slovenskou

ANDRIK, Pavel: Překladový stomatologický slovník slovensko-česko-rusko-anglicko-německý. Martin: Osveta 1991. 326 s.

CORBEIL, Jean-Claude – ARCHAMBAULTOVÁ, Ariane: Velký obrázkový tematický slovník: Česko-slovenský-anglicko-německý. Praha: Columbus 1999. 957 s.

DVOŘÁKOVÁ, Danica a kol.: POŽIARNÁ OCHRANA. Výkladový slovník slovensko-česko-anglicko-německo-francúzsko-ruský. Zvolen: Technická univerzita vo Zvolene – Ústav cudzích jazykov 2000. 371 s.

FERDA, Jaroslav: Rašelinářský slovník česko-slovensko-anglicko-německo-ruský. Praha: Výzkumný ústav meliorací a ochrany půdy 2004. 245 s.

FERJENTSÍK, Koloman: Myslivecký slovník česko-slovenský-anglicko-francouzsko-německo-maďarský s latinským názvoslovím zvěře. Praha: Hubertlov Bohemia 1999. 387 s.

FINKA, Maroš a kol.: Slovensko-česko-německá příručka územnoplánovacej terminologie. Hannover: Akademie für Raumforschung und Landesplanung 1997. 544 s.

CHOMA, Dimitrij: Slovník zemědělské ekonomiky rusko-česko-polsko-slovenský. Praha: Ústav vědeckotechnických informací 1971. 175 s.

- International Cartographic Association: Multilingual dictionary of technical terms in cartography. Wiesbaden: Steiner 1973. 573 s.
- KOSÍK, Václav – VÁVROVÁ, Taisie: Česko-slovensko-latinsko-anglicko-německo-ruský slovník plevelů. Praha: Ústav vědeckotechnických informací 1975. 149 s.
- KOSÍK, Václav: Slovník plevelů česko-slovensko-latinsko-anglicko-německo-ruský. Praha: Ústav vědeckotechnických informací 1975. 149 s.
- KROUZA, Václav a kol.: Strojnický slovník německo-český-slovenský. Všeobecné strojírenství. 2. sv. Česká matice technická; 1948. 650 s.
- KROUZA, Václav a kol.: Strojnický slovník německo-český-slovenský. Všeobecné strojírenství. Praha: Česká matice technická 1935.
- KROUZA, Václav a kol.: Strojnický slovník německo-český-slovenský. Všeobecné strojírenství. Praha: Česká matice technická 1941.
- MENAC, Antica – SESAR, Dubravka – KUCHAR, Renata: Hrvatskosrpsko-češko-slovački frazeološki rječnik. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 1986. 157 s.
- MRHAČOVÁ, Eva – BALOWSKI, Mieczysław a kol.: Západoslovenské paremiologické dědictví. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě 2010. 227 s.
- MUDRA, Stanislav: Anglicko-česko-slovenský slovník rostlinné výroby; English-Czech-Slovak dictionary of plant production. Praha: Ústav vědeckotechnických informací 1972. 159 s.
- MUDRA, Stanislav: Anglicko-česko-slovenský zemědělský slovník „minimum“. V Praze: Ústav vědeckotechnických informací 1973. 283 s.
- MUDRA, Stanislav: Slovník plevelů rusko-český-slovenský-latinský. Praha: Ústav vědeckotechnických informací 1966.
- PETROVÁ, Eva – KASPAROVÁ, Hana: Vícejazyčný slovníček názvů květin. Latinsko-česko-slovensko-anglicko-německo-francouzsko-holandsko-ruský. Praha: VÚOZ Průhonice 1995. 24 s.
- PROCHÁZKA, Ivan: Česko-latinsko-slovenský slovníček chorob pro agronomy: extramanuál. České Budějovice: Orin 2005. 48 s.
- RAMBOUSEK, Antonín – PEŠEK, Antonín: Polygrafický šestijazyčný slovník. Praha: Nakladatelství technické literatury 1967. 519 s.
- Slovník půdoznalecký česko-slovensko-rusko-anglicko-francouzsko-německý. Praha: Ústav vědeckotechnických informací 1962. 205 s.
- Stručný slovensko-rusko-německo-anglicko-francouzský slovník obchodních termínů. Praha: Svěpomoc 1980. 332 s.
- SVATOŇ, Miloš: Německo-český odborný slovník z oboru papíru a celulózy s některými slovenskými ekvivalenty. Praha: Výskumný ústav papírenský 1971. 103 s.
- VARGA, J. – MUCHYOVÁ, M. – LESYKOVÁ, E. – MIHALEJE, M.: Slovensko-maďarsko-český textilní slovník. Bratislava: Alfa 1980. 714 s.
- Výkladový slovník požární ochrana česko-slovensko-anglicko-maďarský. Česká asociace hasičů 1997.
- ZITNAN, Ladislav – POSPÍŠILOVÁ, Dorota – HUNAK, Jan: Odborný slovník vinohradnicko-vinařský, slovensko-česko-rusko-francouzsko-německo-maďarský. Praha: Ústav vědeckotechnických informací Ministerstva zemědělství, lesního a vodního hospodářství 1962. 451 s.

NEJEDNOZNAČNOSŤ PRI PÍSANÍ NIEKTORÝCH TYPOV VLASTNÝCH MIEN

Andrej Závodný

*Katedra slovenského jazyka a literatúry, Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave
Priemyselná 4, 918 43 Trnava, e-mail: sv.andrej.pervozvanmyj@gmail.com*

ZÁVODNÝ, A.: Ambiguity in Writing of Some Types of Proper Names. *Slovak Speech*, 2015, vol. 80, no. 1-2, p. 73-94.

Abstract: When writing certain types of proper names, some ambiguities that can be caused by several linguistic or non-linguistic factors occur in linguistic practice. Ambiguity can appear in the words and phrases, in which the boundaries between proper names and appellatives blur, and without the mastery of general knowledge about the object it is impossible to reliably determine whether it refers to a proper name or an object in general. Similarly, it is not always clear, whether the phenomenon is to be treated as a special event, or a general event, and whether descriptive names are proper names or not. In our language, however, it is likely to encounter with such proper names, the form of which is currently orthographically difficult to be rationalized. In addition to the above-mentioned issues, orthographic ambiguity, however, may also cause perceiving of some words in the language as proper names while other words in lexical stock with an analogous function are perceived as appellatives.

Key words: proper name, appellative, name, denotat, orthography, ambiguity, object

1. ÚVOD

Vlastné mená (propríá) sú osobitnou súčasťou lexikálnej zásoby. Predstavujú binárny lexikálnosémantický protiklad k druhej skupine slov v lexikálnej zásobe – apelatívam. Apelatívum sa vyznačuje svojím sémantickým komponentom všeobecnosti (apelatívnosti), čo znamená, že pomenúva substanciu, jav, dej alebo činnosť ako objekt, ktorý je len jedným z mnohých totožných, resp. podobných denotátov.

Vzájomnými vzťahmi a interakciami apelatív a propríá sa v slovenskej, ale aj zahraničnej jazykovede zaoberali viacerí jazykovedci; uvedme si aspoň niektorých: L. Dvonč (1987), M. Semjanová (1980), M. Šimková (1994), J. Krško (1999), M. Beláková (2010), L. Garančovská (2012), I. Valentová (2014b); v českej jazykovede napr. M. Dokulil (1977), M. Harvalík (2007); v Poľsku napr. M. Rutkowski (2007) a i. Problematike prostriedkov identifikácie ako stále aktuálnemu problému pri rozlišovaní onymickej designácie a referencie vo vzťahu objekt – názov sa venoval M. Majtán (2011) a otázkam ortografickej nejednoznačnosti písania niektorých typov vlastných mien, ktorá z týchto vzájomných apelatívno-propríálnych vzťahov vyplýva, sa prednávam vo svojom konferenčnom príspevku na 19. slovenskej onomastickej konferencii (2014) s názvom

„Soták – apelatívum, či proprium? Alebo o onymickej stránke skupinových názvov“ venoval aj J. Krško či v odbornom článku „Ako písať horná Nitra alebo Horná Nitra?“ I. Valentová (2014a).

Propriá majú identifikačnú, individualizačnú a zároveň diferenciacnú funkciu (porov. Blanár, 1996, s. 33 – 37, 50). Identifikačnú a zároveň diferenciacnú funkciu vlastné meno plní tak, že prostredníctvom neho môžeme nositeľa (objekt) tohto vlastného mena spoľahlivo identifikovať medzi podobnými objektmi (v komunikácii teda vieme, o koho alebo o čo ide) a zároveň ho touto identifikáciou dokážeme aj od ostatných podobných objektov spoľahlivo diferencovať. Individualizačná funkcia spočíva v tom, že vlastným menom pomenujeme individuálny, špecifický, výnimočný, neopakovateľný objekt. Jedinečnosť objektov, pomenovaných v jazyku vlastnými menami, sa explicitne zvyrazňuje formálnou odlišnosťou (veľké začiatkové písmeno) vlastného mena od apelatívneho pomenovania a táto odlišnosť je aj kodifikačne ukotvená v slovenskej ortografii. Písanie slova s veľkým písmenom však nemusí byť vždy znakom propriálnosti, ale v niektorých prípadoch je len záležitosťou konsenzu (napr. vyjadrenie posesívnej príslušnosti určitého objektu inému objektu, pomenovanému antroponymom: *Katkina sukňa*, *Jurajov stôl* a pod.).

2. VZNIK A PREJAVY NEJEDNOZNAČNOSTI

Jazyková prax ukazuje, že nejednoznačnosť môže vzniknúť pri slovách a slovných spojeniach, pri ktorých nemožno bez ovládania všeobecných poznatkov spoľahlivo určiť, či ide o vlastné meno, alebo o označenie objektu vo všeobecnosti, či k dajakému javu pristupovať ako k výnimočnej udalosti, alebo k všeobecnej udalosti, príp. sa v našom jazyku nachádzajú aj také vlastné mená, ktorých forma je v súčasnosti ortograficky ťažko odôvodniteľná. V prvom prípade môže ísť o názvy alebo všeobecné označenia vrchov, pohorí, dolín, riek, potokov, ale aj iných objektov (kaštiele, hrady, zámky, inštitúcie, časopisy a pod.). Ťažko sa bez všeobecných poznatkov rozhodnúť, najmä pokiaľ ide o objekty, ktoré sa nachádzajú v iných krajinách, či slovo, ktoré označuje určitý objekt, možno vnímať ako vlastné meno alebo len všeobecné meno. Bez univerzálnych poznatkov je na spoľahlivé rozlíšenie v takýchto prípadoch potrebný minimálny kontext¹: *Vysoké hory* (názov konkrétneho orografického celku)/*vysoké hory* (hory s veľkým výškovým rozdielom); *Oponický kaštieľ* (názov kaštieľa)/*oponický kaštieľ*² (jeden z kaštieľov v Oponiciach); *Jazyko-*

¹ Porov. napr. *u háje/U háje*.^[4]

² V obci Oponice sa nachádzajú dva kaštiele, ktoré domáci rozlišujú názvami Veľký (renesančný) kaštieľ a Malý (renesančný) kaštieľ. Ak by sme teda tvar *Oponický kaštieľ* mali vnímať ako vlastné meno jedného z oponických kaštieľov, takýto názov by spoľahlivo objekt neidentifikoval a neodlíšil od iného, podobného objektu.^[1] Rovnako neprehľadná situácia je aj v niektorých ďalších obciach s dvoma či viacerými rovnakými objektmi (napríklad v obci Trstín v okrese Tnava) a pokiaľ niekto situáciu v obci nepozná, nedokáže rozhodnúť, či ide o vlastné meno, alebo apelatívum.

vedný časopis (názov jedinečného časopisu)/*jazykovedný časopis* (časopis o jazykovednej problematike), *Západosibírska nížina* (názov konkrétnej nížiny)/*západosibírska nížina* (nížina v západnej časti Sibíri). Niekedy však nie je postačujúci ani minimálny kontext, pretože mnohé z objektov, ktoré nemajú ustálený napr. historický názov, sa v komunikácii vnímajú funkčne aj formálne raz ako vlastné meno, inokedy zasa ako meno všeobecné (napr. *jablonický kaštieľ*/*Jablonický kaštieľ* oproti napr. názvu kaštieľa *Betliar*), hoci ak ide iba o jeden objekt v obci, z hľadiska onymickej identifikácie a ortografickej normy by sa označenie takéhoto objektu malo vnímať ako vlastné meno.

V druhom prípade sa pravopisnou nejednoznačnosťou môžu vyznačovať aj označenia mnohých (významných) dejinných udalostí. Práve ich významnosť zohráva často úlohu v tom, či ide o názvy špecifických, individuálnych udalostí, alebo len o názov udalosti vo všeobecnosti. Pri slovných spojeniach prvá svetová vojna, druhá svetová vojna, tridsaťročná vojna nejde iba o jednu významnú akciu, ale dlhodobé boje, no na druhej strane zasa ide o jednu významnú historickú udalosť. Rovnako dvojako možno pristupovať aj k slovným spojeniam *Nežná revolúcia*/*nežná revolúcia*, *Arabská jar*/*arabská jar*, *Oranžová revolúcia*/*oranžová revolúcia*, *Vitazný február*/*vitazný február*, *Pražská jar*/*pražská jar*. I. Hrubaničová (2012, s. 15) uvádza, že k forme s malým alebo veľkým začiatočným písmenom mohlo viesť rozličné chápanie a hodnotenie pomenovanej skutočnosti: písanie slovného spojenia s malým začiatočným písmenom mohol spôsobiť fakt, že sa nevníma ako jedna udalosť, ale ako viacero po sebe nasledujúcich udalostí vo viacerých krajinách, táto forma slovného spojenia môže mať pôvod aj v ideologickom váhaní, či skutočne možno revolučnú vlnu považovať za udalosť dejinného významu, prípadne že ide o pomenovanie akoby zvonka, nezaujato. Avšak posledným argumentom sa dá rovnako dobre zdôvodniť aj jedinečnosť udalosti a forma takéhoto slovného spojenia s veľkým začiatočným písmenom, pretože je bežné, že aj v minulosti nedávali vlastné mená rôznym objektom len domáci, „zaujati“ obyvatelia, ale predovšetkým „cudzí“, vychádzajúc často z expresívnych príznakov (napr. prezývkové obyvateľské názvy). Propriálne vnímanie môže mať svoje zdôvodnenie aj honorifikovaním významnej dejinnej udalosti pre určitý národ. Pri vysvetľovaní ortografickej normy písania takýchto typov názvov I. Hrubaničová (tamže) uvádza: „Miera neurčitosti vzniká všade, kde sú uplatniteľné viaceré prístupy (jazykovosystémové, hodnotové, ideologické, psychologické, citové), kde možno použiť viac argumentov, pričom spoločenstvo nedosiahne prirodzenú potrebu akceptovať a formálne dávať najavo iba jeden argument. Toto je hlbšie v nás ako akékoľvek zhora dané argumenty, ktoré musíme či už postupným sebaapresvedčaním a pochopením, alebo vynútením prijať“. Hoci s uvedenou citáciou musíme súhlasiť, na druhej strane takúto propriálnu neurčitosť nemožno zovšeobecňovať, pretože v mnohých iných prípadoch sa ortografická nor-

ma spoľahlivo aplikovať dá a pri nich sú pravidlá propriálnosti a apelatívnosti jednoznačné a nespochybniteľné.

Istou mierou nejednoznačnosti bez poznania objektov sa vyznačujú aj vlastné mená, ktoré majú časť viacslovného názvu desémantizovanú. V takýchto prípadoch je však ortografická norma ustálená, no nejednoznačnosť tu vzniká pri rozlišovaní, či ide o vlastné meno, alebo apelatívum a spôsobuje ju nedostatok informácií o objekte. Nejde tu totiž o zložené názvy ani o sídelné názvy, no napriek tomu sa všetky slová v názve píše s veľkým začiatočným písmenom. Tieto názvy sú podobné takým dvojslovným názvom, v ktorých druhá časť označuje apelatívne označenie druhu objektu, no v týchto názvoch sa apelatívna časť desémantizovala a v základnom význame lexikálny význam tohto slova vôbec nesúvisí s pomenúvaným objektom: *Krásna Hôrka* – ide o názov hradu, ale druhé slovo v názve neoznačuje druh objektu, ale skôr lokalizáciu (hrad nachádzajúci sa na vrchu, hore, prípadne vznikol transonymizáciou z iného vlastného mena; existuje však aj názov *Krásna hôrka*, ktorý je pomerne častý a skutočne sémanticky súvisí s označovaným denotátom (napríklad názov lesa v Bratislave-Vinohradoch, názov vrchu v obci Kraskovo pri Rimavskej Sobote). V týchto prípadoch už však apelatívum *hôrka* (*hora*) sémanticky súvisí s objektmi les a vrch, ktoré pomenúva, preto sa píše s malým začiatočným písmenom (porov. KSSJ, s. 193; SSSJ, s. 143, 144). Rovnako možno rozlíšiť názov *Červený Kameň*, ktorý pomenúva hrad, no slovo *kameň* v názve sémanticky nesúvisí s hradom. V názve vrchu *Červený kameň* však už apelatívum *kameň* sémanticky s apelatívom *vrch* súvisí, preto sa píše s malým začiatočným písmenom. V týchto uvedených príkladoch a pri skupine osadných názvov sa rovnako ukazuje ortografická norma zápisu proprií ako záležitosť konsenzu, pretože sa narúša pomer: 1 individuálny objekt = 1 meno/názov.³

Špecifickou skupinou vlastných mien je skupina toponymických perifrastických názvov, ku ktorým je možný dvojaký prístup. Na jednej strane takéto typy názvov v komunikácii zastupujú jedinečné denotáty, takže sú plnohodnotným komunikačným zástupcom oficiálneho a štandardizovaného vlastného mena, podobne ako pri obrazných antroponymách (antroponomázii) [napr. *Ludovít XIV. – Kráľ Slnko*, *Richard I. – Richard Levie srdce*, *J. Hollý – Slovenský Homér*⁴]. Prirodzene, pri

³ V súlade s ortografickou normou sa vo viacslovných osadných názvoch píše všetky plnovýznamové slová s veľkým začiatočným písmenom, no pomenúvame len jeden denotát (porov. však osadný názov *Závada pod Čiernym vrchom*).

⁴ Donedávna bolo pomerne neustálené aj písanie kresťanských prívlastkov významných svätcov či božských osôb. Keďže prívlastok niekedy zastupuje jeho nositeľa – jeden denotát (podobne ako pri ustálených perifrastických názvoch štátov), pri spoľahlivom stotožnení prívlastku so svätcom či božskou osobou, by sa mal aj prívlastok považovať za vlastné meno a mal by sa písať s veľkým začiatočným písmenom (napr. *Svätý Jozef Pestún* alebo len *Pestún*, *Svätá Mária Orodovnica/Bohorodička/Pomocnica* alebo len *Orodovnica/Bohorodička/Pomocnica*, *Ježiš Spasiteľ/Vykupiteľ* alebo len *Spasiteľ/Vykupiteľ*, podobne *Učiteľ*, *Mesiáš*, *Jozef Robočník*, *Maxim Význavač*); porov. Masár – Ondica – Považaj – Sitárová – Škvarnová, 2009, s. 37 – 44.

rôznych neustálených opisných pomenovaniach musí byť z kontextu jednoznačné, že sa perifrastický názov vzťahuje výhradne na konkrétny jedinečný denotát pomenovaný vlastným menom. Nazdávame sa teda, že názvy ako *Krajina tisícich jazier* (Fínsko), *Krajina gejírov* (Island), *Krajina helvétskeho kríža* (Švajčiarsko), *Krajina fjordov* (Nórsko), *Krajina galského kohúta* (Francúzsko) a pod. možno vzhľadom na predchádzajúce vysvetlenie vnímať ako vlastné mená, čo možno podprieť aj tvrdením: „Vlastným menom sa stáva akékoľvek všeobecné pomenovanie (jednoslovné alebo viacslovné) použité na označenie jedinečného predmetu...“ (PSP, s. 51). Na druhej strane mnohé z vlastných mien s bližšie nešpecifikovaným významom či okazionálnych vlastných mien tohto typu nedokážu svojho nositeľa spoľahlivo identifikovať, čo môže spôsobiť komunikačnú nejasnosť, čím sa zasa potláča základná funkcia vlastného mena. Takýto typ vlastných mien má komunikačnú platnosť obmedzenú regionálnym kultúrnym kontextom, respektíve regionálnym vedomím (napr. *Mesto na Dunaji* [podobne *Krásavica na Dunaji* alebo názov s negatívnym významom *Bradavica na Dunaji*): používa sa často na označenie Bratislavy, no v európskom kontexte sa môžu rovnako dobre takto opisne pomenúvať aj iné veľké mestá ako Budapešť, Belehrad; *Mesto na sopke* – v istom časovom období pomenovanie mesta Leopoldov v tlačí²⁾). Na identifikáciu, resp. správne dekódovanie vlastného mena tu používateľovi chýba poznanie motivácie, „príbehu“ takéhoto perifrastického názvu, jeho ustálenosť, rozšírenie v komunikácii a pod. Podobná nejednoznačná situácia vzniká aj pri špecifickej skupine perifrastických skupinových antroponým, ktoré sa často používajú v rôznych oblastiach žurnalistickej praxe (napr. spravodajská, športová). Hoci z pohľadu plnenia základných funkcií vlastného mena je nazeranie na skupinové antroponymá rôzne (porov. napr. Blanár, 2009, s. 17), tejto skupine vlastných mien venujeme na tomto mieste pozornosť najmä z dôvodu, že aj pri niektorých z nich môže dochádzať k funkčnej a ortografickej nejednoznačnosti, pri ktorej je treba rozlišovať medzi apelatívnym a propriálnym vnímaním takýchto pomenovaní. Ide najmä o prípady, keď sa namiesto názvu mesta v športovej praxi použije ich obrazný prívlastok. Ak tento prívlastok v plnej miere zastupuje vlastné meno a v komunikácii by mohlo prísť z dôvodu totožnej formy k zámene s apelatívom, bolo by vhodné vnímať tieto prívlastky ako vlastné mená a písať ich s veľkým začiatočným písmenom (napr. hokejové mužstvo NHL z mesta Saint Louis má prívlastok *Blues* [*blues* „americká černošská ľudová pieseň alebo typ džezovej hudby“; porov. KSSJ, s. 70] a v médiách sa často na označenie členov tohto tímu používa prívlastok *Bluesmani*; podobne *New Jersey Devils* → *Diabli*, *Dallas Stars* → *Hviezdy*; v NBA napríklad *Utah Jazz* → *Džezmeni* a pod.).⁵ Hoci pravopisné pra-

⁵ Všetky takéto prívlastky majú zväčša v lexikálnej zásobe apelatívne pendanty: *bluesmani*, *diabli*, *hviezdy*, *džezmeni* (*jazzmani*). Iným prípadom sú však skupinové označenia osôb (napr. *slovanista*, *matičiar* a pod.), ktoré sa vnímajú ako apelatíva a ich pravopis je jednoznačne kodifikovaný v PSP (2000, s. 56).

vidlá musia byť pre používateľov spisovného jazyka jednoznačné a presné, pri pravopisných princípoch, pri ktorých môže vzniknúť istá forma nejednoznačnosti na osi propriálnosť – apelatívnosť, by mala byť ponechaná určitá miera voľnosti a vlastnej interpretácie, avšak logicky a pravopisne argumentovateľná.

3. ZOPÁR ĎALŠÍCH POZNÁMOK K ORTOGRAFICKEJ NORME UVÁDZANIA NIEKTORÝCH VLASTNÝCH MIEN

• *Organizácia Spojených národov*

Po prvej svetovej vojne so zámerom ochraňovať svetový mier založili víťazné mocnosti Spoločnosť národov. Termín Spojené národy použil v roku 1942 americký prezident F. D. Roosevelt. Krátko pred koncom druhej svetovej vojny sa uskutočnila konferencia Spojených národov a v tom istom roku bola založená *Organizácia Spojených národov*, ktorá v podstate nahradila jej predchodkyňu – *Spoločnosť národov*.^[5] Dá sa povedať, že pri tomto názve nejde o typický zložený názov, v ktorom by boli obsiahnuté dva názvy dvoch samostatných objektov, ale ide iba o jeden objekt s jedným názvom. Týmto sa teda porušuje ortografická norma, keď sa v jednom, hoci viacslovnom, zato však jednoduchom názve, označujúcom jednu inštitúciu, píše dve veľké začiatkové písmená, pretože paralelne s Organizáciou Spojených národov už samostatná organizácia Spojené národy neexistuje, pretože zanikla práve vznikom Organizácie Spojených národov. V názve sa však azda zvyrazňuje honorifikácia pôvodnej organizácie. Berúc do úvahy skutočnosť, že z povedomia používateľov jazyka sa táto história vzniku organizácie a aj názvu vytratila, azda by sa teda mal názov písať ako zložený, zato však jeden denotát pomenúvajúci názov – Organizácia spojených národov. Na porovnanie, v českom jazyku sa v názve Organizace spojených národů už slovné spojenie Spojené národy nevníma ako vlastné meno, resp. na časový a motivačný posun už český pravopis zareagoval ortografickou úpravou S > s^[3]; porov. napr. v Anglicku *United Nations Organisation* alebo vo Francúzsku *Organisation des Nations Unies*.^[5]

• *Neslovák – Exslovák – tiežslovák – hejslovák*

Slová *tiežslovák* a *hejslovák* sú formy označenia príslušníkov slovenského národa (po zámene časti, ktorá označuje národnosť, však môže, prirodzene, označovať akúkoľvek národnosť) s expresívnym, ironickým alebo pejoratívnym príznakom. Slovo *hejslovák* má ironizovať zisťný či zdanlivý nacionalizmus, v prípade slova *tiežslovák* ide o dehonestujúce označenie občana slovenskej národnosti, ktorý sa za svoj pôvod hanbí a nepriznáva sa k nemu. V týchto pomenovaniach nejde o označenie konkrétnej národnosti, absentuje tu nocionalnosť, preto dochádza k zániku propriálneho, identifikačného, príznaku a slovo sa aj formálne vníma ako apelatívum. Forma *Neslovák* pomenúva inú národnosť ako slovenskú. Takúto ortografickú normu kodifikoval už S. Czambel vo svojej Rukoväti spisovnej reči slovenskej (1902,

s. 274). Práve bližšie určenie národa je v takýchto slovách nie celkom presné. Slovo sa síce vníma ako proprium, no dochádza tu k disproporcii, pretože vlastné meno Neslovák nepomenúva konkrétneho príslušníka určitého národa, ale pomenúva príslušníka nekonkrétneho, akéhokoľvek národa okrem slovenského (predpona *ne-*nám príslušnosť k národnosti neguje), čo sa vymyká základnej funkcii vlastného mena identifikovať denotát. Pri vlastnom mene *Exslovák* je funkcia vlastného mena zachovaná, pretože predpona *ex-* len naznačuje, že vlastné meno pomenúva bývalého príslušníka konkrétneho národa („bývalý Slovák“). Iba na tento typ vlastného mena by sme mohli aplikovať aj ono Czambelovo zdôvodnenie, že ide o pomenovanie príslušníka konkrétneho národa, hoci v tomto prípade už bývalého. Nazdávame sa, že ako vlastné mená by sa teda mohli hodnotiť iba vlastné mená národností so zachovanou identifikačnou funkciou (*Slovák, Čech, Maďar, Poliak*) a bývalí príslušníci konkrétnych národov (*Exslovák, Exrakúšan, Exčech, Exmaďar, Expoliak* a pod.). Stálo by teda za diskusiu, či by sa vlastné mená, ktoré nedokážu spoľahlivo identifikovať etnickú príslušnosť, nemali vnímať ako apelatíva a nemali by sa písať s malým začiatočným písmenom (*neslovák, nemaďar, nepoliak, tiežslovák, hejslovák*).

• *Mart'an a pozemšťan*

Rovnako problematické môže byť aj písanie vlastných mien reálnych alebo fiktívnych obyvateľov vesmírnych planét. Všetky takéto mená by sa mali dôsledne vnímať ako propriá nielen pri iných planétach slnečnej sústavy, ale aj pri pomenovaní obyvateľov našej planéty, keďže ide o jednoznačné pomenovanie ľudí ako obyvateľov planéty Zem. Slovo *Mart'an* („obyvateľ planéty Mars“) sa vníma ako proprium, no slovo *pozemšťan* („obyvateľ Zeme“; KSSJ, s. 541) sa vníma ako apelatívum, hoci ide rovnako o pomenovanie obyvateľa planéty. Nazdávame sa, že v záujme dôslednosti a systémovosti by sa mohlo aj slovo *Pozemšťan* vnímať ako proprium a písať sa s veľkým začiatočným písmenom.

• *Mart'an a pozemšťan*

Neustálenosť ortografickej normy si možno všimnúť aj pri písaní niektorých zložených vlastných mien. V textoch preto dochádza k rôznym formám ich zápisu, čo odporuje systémovosti ortografických pravidiel slovenského jazyka. Do istej miery diskutabilné je písanie názvov rôznych podujatí, ktoré ako súčasť názvu obsahujú radovú číslovku určitého ročníka. Písanie takýchto názvov je v jazykovej praxi pomerne neustálené:

VIII. kolokvium mladých jazykovedcov, 13. Medzinárodná výstava mačiek v Banskej Bystrici (názov je doložený aj s tvarom medzinárodná), *8. Medzinárodná konferencia MARS, 8. konferencia Slovenskej terminologickej siete, IV. Celoslovenská konferencia o štatistike v zdravotníctve MedStat 2013, 7. Medzinárodná konferencia podnikateľských subjektov a ICC, 33. celoslovenská konferencia Sekcie sociálnych sestier a sociálnych pracovníkov Slovenskej lekárskej spoločnosti, 4. medzinárodná výstava chovateľských potrieb* a pod.^{[6],[7]}

V uvedených príkladoch si možno všimnúť, že názvy sa vyznačujú ortografickou neustálenosťou v časti, ktorá nasleduje za radovou číslovkou. Nazdávame sa, že v týchto prípadoch nejde o jednoduché, ale o zložené názvy, v ktorých radová číslovka pomenúva jeden denotát – názov jedného konkrétneho ročníka istého stabilného podujatia konaného v tom roku (jedinečná udalosť), a druhý názov pomenúva druhý objekt – názov samostatne existujúceho jedinečného a tradičného podujatia bez ročníkovej špecifikácie (*VIII. Kolokvium mladých jazykovedcov* – názov konkrétneho ročníka určitého podujatia a súčasne názov jedinečného periodického podujatia – *Kolokvium mladých jazykovedcov*). Ide teda o dva názvy, preto by sa jedinečnosť mohla viazať aj na názov podujatia, ktoré v komunikácii funguje samostatne, bez radovej číslovky, čo nám dokáže aj úprava formy názvu, keď doň doplníme substantívum *ročník*: *VIII. ročník Kolokvia mladých jazykovedcov* (*Ôsmy ročník Kolokvia mladých jazykovedcov*). Správna forma zápisu vlastného mena by teda azda mohla byť *VIII. Kolokvium mladých jazykovedcov*. Podobne by sa teda dalo pristupovať aj k iným analogickým názvom, pomenúvajúcich na jednej strane jedinečnú udalosť vyjadrenú ročníkom a na druhej strane cyklické podujatie: *8. Konferencia Slovenskej terminologickej siete* (ide tu až o tri názvy: názov konkrétneho ročníka, názov periodického podujatia a názov fóra pre odbornú terminológiu v slovenčine), *7. Medzinárodná konferencia podnikateľských subjektov a ICC, 33. Celoslovenská konferencia Sekcie sociálnych sestier a sociálnych pracovníkov Slovenskej lekárskej spoločnosti, 4. Medzinárodná výstava chovateľských potrieb, 13. medzinárodná výstava mačiek v Banskej Bystrici*. treba však osobitne zdôrazniť, že časti týchto viacslovných názvov ako *konferencia, medzinárodná konferencia, celoslovenská konferencia, medzinárodná výstava (mačiek)* a pod. možno vnímať aj ako druhotné označenia, ktoré síce sú súčasťou onymického obsahu, ale majú k propriu iba referenčný vzťah (porov. Blanár, 1996, s. 32; Valentová, 2014, s. 122, Majtán, 2011, s. 16). Názvy takýchto podujatí, ktoré sa skladajú z apelatívnych komponentov, možno zaradiť k tzv. ambimodálnym vlastným menám (porov. Dokulil, 1977^[4]).

Iná norma písania veľkých písmen by sa azda pripúšťala pri takých typoch názvov, keď po poradovom pomenovaní ročníka konferencie nemusí bezprostredne nasledovať názov podujatia alebo je cyklické podujatie pomenované osobitným vlastným menom, napr. *8. medzinárodná konferencia Schola 2007, 8. Medzinárodná konferencia MARS, IV. Celoslovenská konferencia o štatistike v zdravotníctve MedStat 2013*, kde sa periodické podujatia pomenávajú až vlastnými menami *Schola 2007, MARS, MedStat 2013*.

4. ZÁVER

V prípade objektov, ktoré nemajú ustálený napr. historický názov (napr. *Jablonický kaštieľ*) a ide iba o jeden objekt v obci či meste, z hľadiska onymickej identi-

fikácie a ortografickej normy by sa označenie takéhoto objektu malo vnímať ako vlastné meno a písať sa s veľkým začiatočným písmenom. Pri zápise názvov, pri ktorých môže vznikať istá forma nejednoznačnosti na osi propriálnosť – apelatív-nosť (*Nežná revolúcia/nežná revolúcia, Arabská jar/arabská jar, Oranžová revolúcia/oranžová revolúcia* atď.) alebo pri perifrastických názvoch s regionálnou platnosťou (*Mesto na sopke/mesto na sopke, Mesto na Dunaji/mesto na Dunaji*), by sme odporúčali ponechať určitú mieru voľnosti a vlastnej kontextovej interpretácie, avšak logicky a pravopisne argumentovateľnej. Ustálené perifrastické názvy a prívlastky, spoľahlivo stotožniteľné s jedným konkrétnym objektom, by sme odporúčali písať s veľkým začiatočným písmenom (napr. *Krajina tisícich jazier, Krajina gejzírov, New Jersey Devils* → *Diabli, Panna Mária/Orodovnica, Ježiš/Spasiteľ* a pod.). Predmetom diskusie by azda mohlo byť aj ortografické prehodnotenie formy slov ako *Organizácia Spojených národov* na *Organizácia spojených národov, Neslovák, Nemaďar* na *neslovák, nemaďar, pozemšťan* na *Pozemšťan* či zložených názvov rôznych udalostí, pomenúvajúcich jedinečné a zároveň aj cyklické podujatie (onymická designácia alebo referencia?).

Aj napriek ustálenej a kodifikovanej hranici propria pri rôznych viac-slovných názvoch (názvy ulíc, námestí a pod.) v Pravidlách slovenského pravopisu (2000) možno vidieť ešte aj v súčasnosti pri ich písanej forme rozkolísanosť. Na rozdiel od predchádzajúcich prípadov však táto rozkolísanosť nie je spôsobená funkčnou a pravopisnou nejednoznačnosťou, ale zväčša nedôslednosťou samospráv v používaní takýchto viac-slovných názvov na úradných tabuliach a pod. Bežne sa môžeme stretnúť s názvami ako: *ulica Červenej armády, ulica Slobody, ulica Slovenského národného povstania, ulica Ľudovíta Štúra, ulica Padlých hrdinov* a pod. Typy viac-slovných názvov, v ktorých sa samotný názov začína genitívnou formou, sú, na rozdiel od názvov v iných pádoch, do istej miery problematické, pretože genitív je partitívny pád a nedokáže v plnej miere pomenúvať a bez aspoň jedného slova v nominatíve by sa takýto názov vyznačoval sémantickou neúplnosťou. Názov *Ulica Ľudovíta Štúra* by sa mala vnímať ako názov aj s apelatívnou časťou v nominatíve, označujúcou druh objektu, pretože samotný názov v genitíve je s ňou bezprostredne spätý a bez neho je názov sémanticky a gramaticky neúplný (napr. (ulica) Ľudovíta Štúra, ale „aký objekt, čo“ Ľudovíta Štúra?). Pri takýchto typoch viac-slovných genitívnych názvov funguje spoľahlivé logické pravidlo, že viac-slovný názov by sa mal začínať vždy slovom v páde, ktorý priamo pomenúva objekt, teda v nominatíve, pretože ide o základný, nepríznakový a priamy pád, ktorý má základnú nominatívnu, teda pomenúvaciu funkciu. Názvy s nezhodným prívlastkom, prípadne viacerými nezhodnými prívlastkami preto nemožno začínať genitívnou formou, pretože nám abscentuje priame pomenovanie objektu. Prirodzene, v niektorých prípadoch ide o zložené názvy, preto sa v nich musia rešpektovať všetky osobitné názvy s veľkým

začiatočným písmenom. Napr. názov *Ulica Červenej armády* pomenúva ulicu, ale zároveň aj metaforicky pomenúva sovietsku armádu – *Červená armáda*, *Ulica Slovenského národného povstania* obsahuje názov ulice a významnej dejinnej udalosti – *Slovenského národného povstania* (často aj v skratke SNP). Pravopis ostatných názvov sa riadi rovnakým princípom: *Ulica slobody*, *Ulica Ľudovíta Štúra*, *Ulica padlých hrdinov* a pod. Názvy v ostatných nepriamych pádoch (napr. v lokáli) dokážu objekty pomenúvať a sú sémanticky úplné, preto sa nimi viacslovný názov začínať môže a apelatívum v nominatíve do názvu nevstupuje (napr. (ulica) *Pri pomníku*, (ulica) *K rybníku* a pod.).

Literatúra

- BELÁKOVÁ, Mária: Vlastné meno ako príbeh a hra. Didaktika vlastného mena. Trnava: Typi Univerzity Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a Vedy, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied 2010. 131 s.
- BLANÁR, Vincent: Teória vlastného mena: Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 1996. 250 s.
- BLANÁR, Vincent: Vlastné meno vo svetle teoretickej onomastiky. Martin: Matica slovenská 2009. 159 s.
- CZAMBEL, Samuel.: Rukoväť spisovnej reči slovenskej. Turčiansky Svätý Martin: Kníhkupecko-nakladateľský spolok 1902. 375 s.
- Databáza geografických názvov SR. Úrad geodézie, kartografie a katastra SR.
- DVONČ, Ladislav: Apelativizácia a proprializácia. In: IX. slovenská onomastická konferencia (Nitra 26. – 28. júna 1985). Zborník referátov. Zost. M. Majtán. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1987, s. 106 – 112.
- GARANČOVSKÁ, Lenka: Status pragmatoným – chaos alebo systém? In: Jednotlivé a všeobecné v onomastike. 18. slovenská onomastická konferencia. Ed. M. Ološtiak. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove 2012, s. 280 – 289.
- HARVALÍK, Milan: K prechodům mezi apelativní a propriální sférou jazyka. In: Súradnice súčasnej onomastiky. Zborník materiálov zo 16. slovenskej onomastickej konferencie. Zost. M. Považaj, P. Žigo. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2007, s. 49 – 54.
- HLADKÝ, Juraj – MACULÁK, Jozef – RENDÁR, Ľubomír – VESELSKÁ, Eva: Pravopisno-gramatická príručka s cvičebnicou. Žilina – Trnava : DUGAPRINT, 2008. 177 s.
- HRUBANIČOVÁ, Ingrid: Miera neurčitosti v jazyku. In: SME, Publicistika, Od slova do slova, 2012. s. 15.
- KRŠKO, Jaromír: Hranica medzi apelatívami a propriami a písanie predložkových terénnych názvov. In: Varia VIII. Zborník materiálov z VIII. kolokvia mladých jazykovedcov (Modra-Piesok, 25. – 27. november 1998). Zost. M. Nábělková a L. Králik. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV 1999, s. 302 – 308.
- KRŠKO, Jaromír: Soták – apelatívum, či proprium? Alebo o onymickej stránke skupinových názvov. Príspevok na 19. slovenskej onomastickej konferencii v Bratislave venovanej významnému životnému jubileu PhDr. M. Majtána, DrSc. (28. – 30. apríla 2014). V tlači.
- KSSJ – Krátky slovník slovenského jazyka. Tretie (doplnené a prepracované vydanie). Red. J. Kačala, M. Pisárčiková, M. Považaj. Bratislava: Veda 1997. 948 s.
- MAJTÁN, Milan: Prostriedky identifikácie. In: Jazykovedné štúdie XXIX. Život medzi apelatívami a propriami. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2011, s. 15 – 19.
- MASÁR, Ivan – ONDICA, Slavomír – POVAŽAJ, Matej – SITÁROVÁ, Eva – ŠKVARNOVÁ, Otilia: Písanie veľkých písmen v náboženskej terminológii. In: Z problematiky náboženských výrazov

- v spisovnej slovenčine. Zborník z vedeckého seminára Diachrónne aspekty slovenskej náboženskej terminológie a súčasnej jazykovej prax. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV – Katedra slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty TU v Trnave 2009, s. 37 – 44.
- PSP – Pravidlá slovenského pravopisu. Tretie, upravené a doplnené vydanie. Vedúci autorského kolektívu S. Ondrejovič. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2000. 592 s.
- RUTKOWSKI, Mariusz: O apelatywizacji nazw własnych. In: Súradnice súčasnej onomastiky. Zborník materiálov zo 16. slovenskej onomastickej konferencie. Zost. M. Považaj, P. Žigo. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2007, s. 67 – 73.
- SEMJANOVÁ, Miloslava: O mieste etnonyma a obyvateľského mena na rovine apelatívum – proprium. In: Spoločenské fungovanie vlastných mien. VII. slovenská onomastická konferencia (Zemplínska šírava 20. – 24. septembra 1976). Zborník materiálov. Zost. M. Majtán. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 1980, s. 249 – 253.
- SSSJ – Slovník súčasného slovenského jazyka (H – L). Red.: J. Bosák, A. Jarošová, K. Buzássyová. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV 2011. 1087 s.
- ŠIMKOVÁ, Mária: Biblické vlastné mená v súčasnej slovenčine. In: Jazyková a mimojazyková stránka vlastných mien. 11. slovenská onomastická konferencia (Nitra 19. – 20. máj 1994). Zborník referátov. Zost. E. Krošláková. Bratislava – Nitra: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV – Vysoká škola pedagogická 1994, s. 52 – 56.
- VALENTOVÁ, Iveta: Ako písať horná Nitra alebo Horná Nitra? In: Slovenská reč, 2014a, roč. 79, č. 1 – 2, s. 121 – 124.
- VALENTOVÁ, Iveta: Apelatívny člen, apelatívny komponent propria a informácia o propriu v podobe apelatíva. In: Vlastní jména v tectech a kontextech. Eds. E. Minařová – D. Sochorová – J. Zítková. Brno: Masarykova univerzita 2014b, s. 40 – 46.
- ZÁVODNÝ, Andrej: Ortografická a onymická neurčitost' vlastných mien (na toponymii Žitného ostrova). In: Aktuální problémy filologie a překladověnavstava.: Zbirnyk naukovych prac. Časťina 1, Vypusk 6. Ed. M. E. Skyba. Chmeľnyckyj: Ministerstvo osvity i nauky Ukrajiny – Chmeľnickyj nacional'nyj universytet, 2013. s. 292 – 308.

Internetové zdroje

- [1] Obec Oponice. História: <http://www.oponice.sk/historia/> [cit. 16. 7. 2014]
- [2] História mesta Leopoldov: <http://www.leopoldov.sk/historia-a-pamiatky-mesta.phtml?id3=100512> [cit. 16. 7. 2014]
- [3] Slovník spisovného jazyka českého: <http://ssjc.ujc.cas.cz/> [cit. 16. 7. 2014]
- [4] DOKULIL, Miloš: Status tzv. vlastních názvů. In: Slovo a slovesnost, 1977, roč. 38, č. 4, s. 311 – 319: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=2486>
- [5] Organizácia Spojených národov: http://sk.wikipedia.org/wiki/Organiz%C3%A1cia_Spojen%C3%BD-ch_n%C3%A1rodov
- [6] <https://www.google.sk/> [cit. 16. 7. 2014]
- [7] <http://korpus.juls.savba.sk> [cit. 16. 7. 2014]

SPRÁVA O ČINNOSTI JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU ĽUDOVÍTA ŠTÚRA SAV ZA ROK 2014¹

Bronislava Chocholová

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Panská 26, 813 64 Bratislava, e-mail: bronah@juls.savba.sk

I. V roku 2014 vedenie Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV (ďalej JÚĽŠ SAV) pracovalo v zložení: prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc., riaditeľ, funkciu zástupkyne riaditeľa vykonávala Mgr. Nicol Janočková, PhD., a vo funkcii vedeckej tajomníčky ústavu pôsobila PhDr. Sibyla Mislovičová. K dátumu 31. 5. 2014 sa skončilo funkčné obdobie riaditeľa prof. PhDr. Pavla Žiga, CSc., a keďže do konkurzu na obsadenie funkcie riaditeľa sa nikto neprihlásil, vedením ústavu bola na šesť mesiacov poverená Mgr. Nicol Janočková, PhD. Od 1. 12. 2014 sa po úspešnom absolvovaní konkurzného konania stal riaditeľom prof. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc. Zástupkyňou riaditeľa je od 1. 6. 2014 Mgr. Bronislava Chocholová, PhD., vedec-kou tajomníčkou je naďalej PhDr. Sibyla Mislovičová.

Zmeny nastali aj vo vedení Vedeckej rady JÚĽŠ SAV (ďalej VR). Jej predsedom bol do 30. 11. 2014 prof. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc. Od 1. 12. 2014 Vedeckú radu dočasne viedol prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc., na svojom prvom tohoročnom zasadnutí si VR zvolila nového predsedu, PhDr. Ľubora Králiku, CSc.

Ústav ostal naďalej rozčlenený na sedem oddelení:

1. oddelenie súčasnej lexikológie a lexikografie (vedúca Mgr. Bronislava Chocholová, PhD.),
2. oddelenie súčasného jazyka (vedúci prof. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc.),
3. oddelenie jazykovej kultúry a terminológie (vedúca PhDr. Sibyla Mislovičová),
4. oddelenie dejín slovenčiny, onomastiky a etymológie (vedúca Mgr. Iveta Valentová, PhD.),
5. dialektologické oddelenie (vedúca Mgr. Katarína Balleková, PhD.),
6. oddelenie Slovenského národného korpusu (vedúca PhDr. Mária Šimková),
7. oddelenie lingvistických dát (vedúci RNDr. Gabriel Gaži, M. P. H.).

Napriek tomu, že počet oddelení sa zachoval, niektorí členovia oddelenia jazykovej kultúry a terminológie, nárečového oddelenia, oddelenia dejín slovenčiny, onomastiky a etymológie a oddelenia súčasného jazyka sa polovicou svojej pracovnej kapacity presunuli (od polovice júla 2014 na 2 roky) do oddelenia súčasnej lexi-

¹ Pripravené z podkladov Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra. Viac na http://www.juls.savba.sk/attachments/vyrocnna_sprava/2014.pdf.

kológie a lexicografie, aby vytvorili paralelný 10-členný kolektív zapojený do prípravy Slovníka súčasného slovenského jazyka.

Bola zriadená nová Atestačná komisia JÚLŠ SAV (schválená Predsedníctvom SAV 4. septembra 2014) v zložení: predseda prof. PhDr. S. Ondrejovič, DrSc., interní členovia: Mgr. A. Jarošová, CSc., PhDr. E. Králik, CSc., PaedDr. M. Považaj, CSc., Mgr. K. Balleková, PhD. (tajomníčka); externí členovia: prof. PhDr. P. Ďurčo, CSc., a prof. PhDr. M. Dudok, DrSc.

Koncom roka 2014 pracovalo v JÚLŠ SAV 20 vedeckých pracovníkov (dvaja s hodnosťou DrSc., 18 s hodnosťou CSc., resp. PhD., z toho dvaja s vedecko-pedagogickou hodnosťou profesora), 28 odborných pracovníkov s vysokoškolským vzdelaním a päť pracovníkov so stredoškolským vzdelaním.

II. Ťažiskom vedeckej činnosti JÚLŠ SAV bol výskum v rámci grantových úloh VEGA:

- a) *Slovník súčasného slovenského jazyka – 5. etapa* (Koncipovanie a redigovanie slovníkových hesiel a s tým spojený lexikologicko-lexikografický výskum, zodpovedná riešiteľka Mgr. N. Janočková, PhD.),
- b) *Jazyková situácia a jazyková politika na Slovensku v medzinárodnom kontexte* (zodpovedný riešiteľ prof. PhDr. S. Ondrejovič, DrSc.),
- c) *Cudzosť v slovenskom jazykovo-kultúrnom prostredí* (zodpovedný riešiteľ prof. PhDr. J. Dolník, DrSc.),
- d) *Výskum lexiky slovenských terénnych názvov* (zodpovedná riešiteľka Mgr. I. Valentová, PhD.),
- e) *Etymologický výskum slovenskej lexiky – 3. etapa* (zodpovedný riešiteľ PhDr. E. Králik, CSc.),
- f) *Slovník slovenských nárečí* (zodpovedný riešiteľ PaedDr. M. Smatana, CSc.),
- g) *Slovanský jazykový atlas – odraz prirodzeného vývinu jazyka* (zodpovedná riešiteľka prom. fil. A. Ferenčíková, CSc.),
- h) *Analýza nových smerovaní vo vývine súčasnej slovenčiny s dôrazom na používateľské hľadisko* (zodpovedná riešiteľka PhDr. I. Hrubaničová, CSc.).

K projektom riešeným v rámci štátnych programov vedy a výskumu a štátnych objednávok patrí *Budovanie Slovenského národného korpusu a elektronizácia jazykovedného výskumu na Slovensku* (3. etapa, zodpovedná riešiteľka PhDr. M. Šimková) a projekt *Slovenčina v kontexte viacjazyčných spoločností na Slovensku* (zodpovedný riešiteľ prof. PhDr. J. Dolník, DrSc.).

K medzinárodným projektom v rámci Medziakademickej dohody patria:

- a) *Slovanský jazykový atlas* – zodpovedná riešiteľka prom. fil. A. Ferenčíková, CSc., spoluriešitelia z: Bulharska, Bosny a Hercegoviny, Bieloruska, Čiech, Nemecka, Chorvátska, Macedónska, Poľska, Ruska, Srbska, Slovinska, Ukrajiny;

- b) *Optimalizácia gramatických údajov v slovníkoch/databázach výkladového typu* – koordinátorka za JÚLŠ SAV Mgr. B. Chocholová, PhD., spoluriešiteľka z Česka;
- c) *Kontakty maďarskej a slovenskej lingvistiky (zamerané na vybudovanie maďarsko-slovenského paralelného korpusu)* – zodpovedná riešiteľka PhDr. M. Šimková, spoluriešiteľka z Maďarska;
- d) *Počítačová podpora lexikografie pri tvorbe slovenských a bulharských slovníkov a referenčné zdroje* – zodpovedná riešiteľka PhDr. M. Šimková, spoluriešiteľka z Bulharska;
- e) *Špecifiká lexiky a slovotvorby slovanských jazykov v 21. storočí* – riešiteľka Mgr. J. Wachtarczyková, PhD., hlavný riešiteľ z Poľska;
- f) *Dohoda o spolupráci medzi Jazykovedným ústavom L. Štúra Slovenskej akadémie vied a Výskumným centrom areálovej lingvistiky Macedónskej akadémie vied v Skopje* – zodpovedný riešiteľ prof. PhDr. P. Žigo, CSc., spoluriešiteľka z Macedónska;
- g) *Dohoda o spolupráci medzi Jazykovedným ústavom L. Štúra Slovenskej akadémie vied a Výskumným ústavom Slovákov v Maďarsku* – koordinátor Jazykovedný ústav L. Štúra, zodpovedný riešiteľ prof. PhDr. S. Ondrejovič, DrSc.

V rámci programu COST (*European Cooperation in Science and Technology*) je Jazykovedný ústav L. Štúra zastúpený v nasledujúcich projektoch:

- a) Európska sieť elektronickej lexikografie (*European Network of e-Lexicography (ENel)*) – zodpovedný riešiteľ Ing. V. Benko, koordinátor z Holandska;
- b) *Parsovania a viacslovné výrazy. Zefektívnenie lingvistického a počítačového spracovania jazykal (Parsing and Multi-word Expressions. Towards Linguistic Precision and Computational Efficiency in NLP)* – zodpovedná riešiteľka PhDr. M. Šimková.

K ďalším medzinárodným projektom, na ktorých riešení sa Jazykovedný ústav L. Štúra podieľa, patria:

- a) Európska sieť slovotvorby, interdisciplinárny prístup k chápaniu tvorby slov v európskych jazykoch – Európska sieť slovotvorby (NetWordS) (*The European Network on Word Structure. Cross-disciplinary approaches to understanding word structure in the languages of Europe*), zodpovedný riešiteľ RNDr. R. Garabík, spoluriešitelia z Rakúska, Belgicka, Nemecka, Dánska, Španielska, Fínska, Francúzska, Chorvátska, Maďarska, Švajčiarska, Írska, Talianska, Nórska, Slovenska, Švédsko;
- b) *lingvo.info (lingvo.info)* – zodpovedný riešiteľ RNDr. R. Garabík, spoluriešitelia z Belgicka, Nemecka, Dánska, Litvy, Poľska, Slovenska, Slovenska;
- c) *www.slovak.eu* – Rozširovanie ponuky elektronickej výučby slovenčiny (*www.slovak.eu – Extending the offer of the e-learning platform for the Slovak language*) – zodpovedný riešiteľ RNDr. R. Garabík, spoluriešitelia z Nemecka, Francúzska, Chorvátska, Maďarska, Litvy, Poľska.

III. V rámci *edičnej činnosti* vydal JÚLŠ SAV v roku 2014 tieto knižné publikácie a zborníky:

- SOKOLOVÁ, Miloslava – ŽIGO, Pavol: *Verbálne kategórie aspekt a tempus v slovenčine*. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV – Veda, vydavateľstvo SAV 2014. 320 s. ISBN 978-80-224-1374-9.
 - JANOČKOVÁ, Nicol: *Sloveso a zmysly – slovotvorba a vidotvorba*. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV – VEDA, vydavateľstvo SAV 2014. 248 s. ISBN 978-80-224-1383-1.
 - MAJTÁN, Milan: *Naše priezviská*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV 2014. 196 s. ISBN 978-80-224-1357-2.
 - *Štefan Peciar a moderná lexikografia*. Zborník k 100. výročiu narodenia Š. Peciara. Ed.: S. Ondrejovič – L. Satinská – J. Vrábl'ová. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV 2014. ISBN 978-80-224-1416-6.
 - *Zo studnice rodnej reči 2*. Zost. K. Balleková – M. Smatana. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV 2014. 440 s. ISBN 978-80-224-1359-6.
 - *Spisy Slovenskej jazykovednej spoločnosti I. Slovenská jazykovedná spoločnosť. Minulosť a prítomnosť stavovskej organizácie slovenských jazykovedcov*. Ed. B. Chocholová – S. Ondrejovič. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri JÚLŠ SAV – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV – VEDA, vydavateľstvo SAV 2014. 172 s. ISBN 978-80-971690-0-8.
- V rámci interdisciplinárnej spolupráce vyšla publikácia:
- ČERVENĚ, Ivan – DOBROČKA, Edmund – FEJDI, Pavel – VANČOVÁ, Iveta: *Slovenská kryštalografická terminológia*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2014. 208 s. ISBN 978-80-224-1361-9.

Okrem toho vo vedeckých zborníkoch a časopisoch (domácich i zahraničných) pracovníci ústavu publikovali 77 štúdií, vedeckých a odborných článkov a 73 recenzií vedeckých prác (odborné práce v domácich nekarentovaných časopisoch neimpaktovaných, odborné práce v domácich nerekonzovaných zborníkoch [konferenčných aj nekonferenčných], prehľadové práce, odborné preklady v časopisoch a zborníkoch, práce zverejnené na internete, recenzie v časopisoch a zborníkoch).

Pracovníci ústavu významne prispievajú k popularizácii jazykovedy na Slovensku aj tým, že prednášajú pre rozličné inštitúcie a organizácie (v roku 2014 to bolo 88 prednášok a školení), píšú popularizačné príspevky nielen do odborných lingvistických časopisov, ale aj autorsky a redakčne zabezpečujú jazykové rubriky v tlači. S. Duchková autorsky a redakčne zabezpečovala jazykovú rubriku *V trinástej komnate slovenčiny* v časopise *Fórum*, mesačníku Slovenského syndikátu novinárov (4 príspevky), M. Považaj autorsky prispieval do jazykovej rubriky v mesačníku *Quark* (12 príspevkov), ako aj v časopise *Poistné rozhľady* (1 príspevok). I. Hrubaničová má

pravidelnú autorskú týždennú rubriku *Od slova do slova* v denníku *SME* (11 príspevkov). Pracovníci ústavu spolupracujú s niektorými médiami, ale najmä vystupujú v médiách v pravidelných reláciách o slovenčine. S. Mislovičová vystupuje každý pracovný deň v relácii Slovenského rozhlasu *Slovenčina na slovíčko* – spolu 250 relácií (odpovede sú dostupné aj na internetovej stránke RTVS) a účinkovala v 17-dielnej televíznej relácii (RTVS) *Nebojme sa slovenčiny* (ktorá sa vysielala od septembra 2014). Okrem toho pracovníci ústavu odpovedajú na otázky médií na aktuálne témy o jazyku, zúčastňujú sa na besedách a diskusiách a poskytujú rozhovory do médií.

Pracovníci ústavu boli aj hlavnými a výkonnými redaktormi a členmi redakčných rád jazykovedných a iných časopisov – *Jazykovedný časopis*, *Kultúra slova*, *Slovenská reč*, *Czech and Slovak Linguistics Review* (Olomouc), *Filologická revue*, *Slavica Nitriensia*, *Slovo a slovesnosť*, *Philologia*, *Slavica Slovaca*, *Slovenčinár*, časopis Slovenskej asociácie učiteľov slovenčiny, *Korpus – Gramatika – Axiologie*. *Časopis pro korpusový výzkum a hodnocení jazyka*, *Studie z aplikované lingvistiky/ Studies in Applied Linguistics*, *Topics in Linguistics*, *Eslavística Complutense* (Madrid), *Nyelvör* (Budapešť), *Philologica*.

IV. Jazykovedný ústav aj v roku 2014 organizoval, resp. spoluorganizoval viaceré vedecké podujatia:

- a) *19. slovenská onomastická konferencia*. Bratislava 28. – 30. 4. 2014. Cieľom medzinárodnej vedeckej konferencie bolo pripomenúť si životné jubileum PhDr. Milana Majtána, DrSc., a venovať sa otázkam, ktoré súvisia s výskumným záberom jubilanta, a to najmä z oblasti onomastiky.
- b) *Jazyk v politických, ideologických a interkultúrnych vzťahoch*. Bratislava 20. – 21. 5. 2014. Medzinárodná vedecká konferencia bola orientovaná na tieto výskumné oblasti: metajazykový diskurz a interkultúrna komunikácia v Európskej únii a na Slovensku, jazyk, ideológia a moc, jazykové práva ako súčasť ľudských práv, jazyková legislatíva na Slovensku a v Európe, jazyková globalizácia, jazykový purizmus.
- c) *Aktuálne otázky terminológie marketingu*. Bratislava 16. 10. 2014. Cieľom konferencie, ktorú organizovalo oddelenie Slovenského národného korpusu Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, bolo prezentovať výsledky projektu VEGA *Spracovanie obchodnovednej terminológie pre potreby Slovenskej terminologickej databázy s dôrazom na analýzu terminologických neologizmov* a zároveň ponúknuť priestor na výmenu názorov pre všetkých zainteresovaných v oblasti tvorby a používania terminológie marketingu. Seminár nadväzoval na podujatie *Neologizmy v terminológii marketingu*.

V. K 31. decembru 2014 mal ústav sedem interných doktorandov (A. Gál, E. Györiová Baková, M. Kajanová, D. Petrakovičová, L. Satinská, J. Vrábľová,

T. Lakatoš) a dvoch externých doktorandov (V. Benko, D. Majchráková). S vedec-kou činnosťou ústavu bola skordinovaná aj vedecká príprava doktorandov (aj post-doktorandov), ktorí boli začlenení do základných výskumných a grantových vý-skumných úloh. S výskumnou činnosťou a bádateľskou stratégiou ústavu bola spätá aj tematika doktorandských teoreticko-metodologických seminárov.

VI. Pracovníci ústavu pôsobili ako školitelia doktorandov, oponovali dizertač-né práce, pôsobili ako členovia komisií pre obhajoby doktorandských dizertačných prác a boli členmi komisií a oponentmi v habilitačnom a inauguračnom konaní na vysokých školách.

Mnohí pracujú v spoločných odborových komisiách študijných programov doktorandského štúdia ako členovia alebo predsedovia (K. Buzássyová a G. Múcs-ková v odbore slovenský jazyk a literatúra, J. Dolník v odboroch slovenský jazyk a literatúra, neslovanské jazyky a literatúry a všeobecná jazykoveda, Ľ. Králik v od-bore slovanské jazyky a literatúra, S. Ondrejovič v odboroch slovenský jazyk, neslo-vanské jazyky a literatúry, orientálne jazyky a literatúry, cudzie jazyky a literatúry a všeobecná jazykoveda, P. Žigo v odboroch slovenský jazyk a literatúra, slovanské jazyky a literatúra a všeobecná jazykoveda).

Ďalší pracovníci ústavu pôsobili ako členovia vedeckých rád fakúlt a univerzít, konkrétne na Filozofickej fakulte UK v Bratislave (P. Žigo, J. Dolník, S. Ondrejo-vič), Filozofickej fakulte Univerzity Palackého v Olomouci (J. Dolník), Filozofickej fakulte UPJŠ v Košiciach (J. Dolník, S. Ondrejovič, P. Žigo), na Filozofickej fakulte PU a Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici (S. Ondrejovič), či významných vedeckých inštitúcií (S. Ondrejovič je členom Rady Ústavu pro jazyk český AV ČR a V. Benko členom Vedeckej rady Českého národného korpusu).

VII. Viacerí pracovníci ústavu sa zapojili aj do pedagogickej činnosti na slo-venských univerzitách (Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Divadelná fakulta VŠMU v Bratislave, Paneurópska vysoká škola v Bratislave, Pe-dagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Farmaceutická fakulta Uni-verzity Komenského v Bratislave). Ich prednášky a semináre sa týkali jazyka a kul-túry, sémantiky, všeobecnej a teoretickej jazykovedy (J. Dolník), slovenčiny v sú-časnej komunikácii (S. Mislovičová), štylistiky (I. Hrubaničová, S. Mislovičová, M. Šimková), súčasného spisovného jazyka a moderných lingvistických teórií (M. Šimková), ako aj latinského jazyka (M. Kajanová). Spolu pracovníci ústavu od-prednášali na univerzitách vyše 260 hodín prednášok a uskutočnili viac ako 210 hodín seminárov.

Niektorí zamestnanci ústavu (A. Ferenčíková, N. Janočková, A. Jarošová, Ľ. Králik, S. Ondrejovič, I. Valentová a P. Žigo) pracovali aj ako členovia medziná-rodných komisií, najmä pri Medzinárodnom komitáte slavistov a zúčastňovali sa na

ich zasadnutiach. Okrem toho L. Králik bol tiež členom Slovenského komitétu slavistov, G. Múcsková bola členkou Slavic Linguistic Society, S. Ondrejovič a doktorandky L. Satinská a J. Vrábl'ová boli členmi Societas Linguistica Europea. S. Ondrejovič bol tiež členom Medzinárodnej sociolingvistickej spoločnosti (Insolico) v Sofii, Medzinárodnej spoločnosti fonetických vied v Prahe a Slovak Studies Association (USA). I. Valentová je členkou aj Medzinárodného komitétu onomastických vied. S. Ondrejovič a doktorandka J. Vrábl'ová zastupovali Slovensko aj v Európskej federácii národných jazykových inštitúcií (EFNIL).

Viaceri pracovníci ústavu (K. Balleková, V. Benko, K. Gajdošová, R. Garabík, I. Hrubaničová, B. Chocholová, A. Jarošová, M. Kajanová, A. Karčová, M. Kopecká, J. Levická, D. Majchráková, G. Múcsková, R. Ondrejková, S. Ondrejovič, A. Ramšáková, L. Satinská, M. Šimková, I. Valentová, J. Vrábl'ová, J. Wachtarzyková) sa zúčastnili na vedeckých podujatiach a na pracovných pobytoch v zahraničí (v Česku, Dánsku, Holandsku, Chorvátsku, Litve, Luxembursku, Macedónsku, Maďarsku, Nemecku, Poľsku, Rakúsku, Rumunsku, Slovinsku, Taliansku, USA) a v rámci medziakademických dohôd ústav navštívilo niekoľko vedeckých pracovníkov z Česka, Bulharska, Chorvátska a Japonska.

VIII. K významným činnostiam Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV patrí aj poradenská činnosť, spolupráca na príprave legislatívnych dokumentov (jazyková úprava zákonov a iných legislatívnych dokumentov), kontakt s používateľmi jazyka v oblasti jazykového poradenstva (telefonická, listová, e-mailová jazyková poradňa, najmä gestorstvo pri realizácii automatizovanej webovej jazykovej poradne s portálom sme.sk), spolupráca s ústavmi SAV (Etnologický ústav SAV – rekognoskácia prameňov a excerpčia slovníkového materiálu pre pripravovaný tematický slovník lanárstva/povrazníctva – K. Balleková), s odbornými terminologickými komisiami, vydavateľstvami, redakciami a autormi pri budovaní nárečového korpusu. Pracovníci ústavu, predovšetkým oddelenia jazykovej kultúry a terminológie, poskytovali odborné konzultácie v otázkach slovenského jazyka a jazykovej kultúry. V r. 2014 vypracovali asi 4 000 písomných odpovedí a v rámci telefonической jazykovej poradne poskytli vyše 3 000 odpovedí. Niektoré odpovede konzultovali s pracovníkmi iných oddelení ústavu.

Významnou činnosťou ústavu v r. 2014 bola aj spolupráca s orgánmi európskeho významu v Luxemburgu – prednášky pracovníkov ústavu M. Šimkovej a R. Garabíka. Osobitný význam mala spolupráca s Výskumným ústavom Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku (bývalý Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku) v rámci podpory našich národnostných menšín v zahraničí a s pracoviskami jednotlivých akadémií vied – najmä v Česku, Srbsku a v Macedónsku. Formou spolupráce bola najmä recipročná účasť na vedeckých projektoch, podujatiach a výmenné výskumné pobyty v rámci MAD.

IX. V rámci SASPRO, projektu 7. rámcového programu EÚ Márie Curie CO-FUND, získal dr. Siniša Habijanec (na obdobie rokov 2015 – 2018) štipendium na projekt historickej fonológie slovenčiny a prípravy dizertačnej práce I. Kotuliča *Historické hláskoslovie a tvaroslovie východoslovenských nárečí* do tlače, ktorý bude realizovať v JÚLŠ SAV.

X. Pracovníci JÚLŠ sa aktívne zúčastňujú na akciách podporujúcich kladný vzťah k materinskému jazyku a vzdelávanie v tejto oblasti. A. Ferenčíková, A. Ramšáková a D. Šimunová boli aj v roku 2014 členkami hodnotiacej poroty 22. ročníka súťaže žiakov základných a stredných škôl s medzinárodnou účasťou *Prečo mám rád slovenčinu, prečo mám rád Slovensko*, ktorej organizátormi sú Ministerstvo kultúry SR, Matica slovenská, Spolok slovenských spisovateľov, Mladé letá a Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV (Miestny odbor Matice slovenskej v Nových Zámkoch, jún 2013), a posúdili a vyhodnotili 186 súťažných prác. S. Mislovičová a A. Šebesťová boli členkami poroty súťaže *Prekladateľská univerziáda*, ktorú organizujú Literárny fond, Filozofická fakulta, Slovenská spoločnosť prekladateľov odbornej literatúry a Slovenská spoločnosť prekladateľov umeleckej literatúry (14. 5. 2014).

V oddelení Slovenského národného korpusu sa konalo 18 praktických seminárov o možnostiach a spôsoboch využívania korpusových dát, ďalších 9 seminárov spojených s celkovou prezentáciou korpusu sa realizovalo v školách a na slovakistických pracoviskách v Nitre, Žiline, Spišskej Novej Vsi, Prešove, Košiciach, Bratislave, Trnave. Členovia oddelenia Slovenského národného korpusu prezentovali pracovisko na *Európskom dni jazykov* (26. 9. 2014). K. Gajdošová a M. Šimková sa opäť zúčastnili aj na podujatí *Noc výskumníka 2014* (26. 9. 2014, Avion Shopping Park, 9.00 – 24.00). V rámci *Týždňa vedy a techniky* sa 13. 11. 2014 konal *Deň otvorených dverí* v Slovenskom národnom korpuse, na ktorom odznelo viacero prednášok a prezentácií pre verejnosť, a to po celý týždeň trvania akcie.

XI. V roku 2014 sa inovovala webová stránka ústavu do používateľsky prístupnejšej podoby. Okrem grafického stvárnenia sa zmenila najmä jej štruktúra s cieľom uľahčiť a sprehľadniť používateľom prístup k informáciám a vyhľadávanie v slovníkoch, príručkách a iných výstupoch. Nová stránka má informačnú časť, kde si verejnosť nájde podrobné informácie o JÚLŠ SAV, o jej pracovníkoch, projektoch, publikáciách (ktorých výrazná časť je sprístupnená celotextovo) atď., a tzv. vyhľadávaciu časť, na ktorej sprístupňuje verejnosti všetky, najmä lexikografické diela, ktoré potrebuje na získanie informácií o používaní jazyka a v ktorých môže pohodlne vyhľadávať. Okrem už sprístupnených slovníkových príručiek pribudla na stránke aj pracovná verzia 3. zväzku *Slovníka súčasného slovenského jazyka m – n*. Treba konštatovať, že sprístupnenie vyhľadávania v takom počte lexikografických diel (od súčas-

ných po historické) je i vzhľadom na zahraničie ojedinelé a treba to pokladať za významnú službu verejnosti. Dôkazom jedinečnosti tejto služby je vysoká návštevnosť stránky.

Používatelia stránky majú prístup k webovej jazykovej poradni (k databáze odpovedí; v polovici roka sa ukončila možnosť priameho zadávania otázok prostredníctvom webového formulára pre nezvládnuteľný záujem o odpovede, databáza odpovedí sa však priebežne dopĺňa), ku kompletnému archívu všetkých ročníkov časopisov z produkcie ústavu (*Jazykovedný časopis, Slovenská reč a Kultúra slova*), ako aj k výstupom Slovenského národného korpusu (SNK) i k samotnému korpusu textov (829 mil. tokenov). V priebehu roka 2014 bol sprístupnený korpus textov z Wikipédie a Neczyklopédie. Medzi paralelné korpusy pribudol ako nový slovensko-nemecký paralelný korpus a nové verzie slovensko-anglického, slovensko-českého, slovensko-latinského a slovensko-ruského paralelného korpusu. K prvým dvom novým verziám pribudli do slovníkového rozhrania aj nové verzie frázových prekladových tabuliek. Používatelia dostali k dispozícii nástroje na automatické dopĺňanie diakritiky a na vizualizáciu kolokácií. Pre potreby terminologickej práce boli vytvorené a sprístupnené špecializované korpusy ekonomických textov a náboženských textov. Pre potreby koncipovania *Slovníka súčasného slovenského jazyka* bol vytvorený nový, interný podkorpus slovenskej umeleckej literatúry (prim-6.2-sss-jimg-sk). Z textov zhromaždených v Zlatom fonde Sme boli vytvorené časovo vymedzené korpusy textov r. 863 až 1843 a r. 1843 až 1954 v štandardnom alebo staršom pravopise. Sprístupnila sa tiež nová verzia Historického korpusu slovenčiny, do ktorej boli doplnené pôvodné texty z diel H. Gavloviča, J. I. Bajzu a niekoľko menších pramenných dokumentov predpisovnej slovenčiny. Vytvorená a sprístupnená bola aj prvá verzia Korpusu nárečí SNK na základe už publikovaných textov. V rámci osobitnej spolupráce s vysokoškolskými dialektologickými pracoviskami boli v SNK zhromaždené a digitalizované nárečové záznamy z celého územia Slovenska z rôznych období posledných desaťročí.

Z pracovníkov JÚLŠ SAV bol v r. 2014 ocenený PhDr. Milan Majtán, DrSc. Cenou SAV za popularizáciu vedy. Prof. Jurajovi Dolníkovi, DrSc. v roku 2014 udelila Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici titul doctor honoris causa a Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu mu udelilo Medailu Sv. Gorazda.

NOC LITERATÚRY PRVÝKRÁT AJ NA PANSKEJ 26

Gabriel Gaži – Anna Ramšáková – Jana Wachtarczyková

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Panská 23, 811 01 Bratislava
e-mail: gabriel.gazi@gmail.com, annar@juls.savba.sk, wachtarczyk@gmail.com*

Niet pochýb, že meno Ľudovíta Štúra je na Slovensku a predovšetkým v „jeho roku“ skloňované omnoho častejšie ako inokedy. Dvesté výročie jeho narodenia si rozličnými akciami pripomínajú mnohé organizácie a inštitúcie, ktoré majú vzťah k odkazu a myšlienkam tejto výraznej historickej osobnosti. Jednou z príležitostí na pripomenutie jazykovedca, ktorého meno naše pracovisko nesie, bola aj *Noc literatúry*. V tomto roku sa konal siedmy ročník tohto podujatia, ale pre JÚLŠ SAV to bola premiéra. Myšlienka otvoriť brány jazykovednej inštitúcie verejnosti vychádzala z poznania, že aj Ľudovít Štúr bol známy svojimi prejavmi. Prvým verejným čítaním sa prezentoval už ako pätnásťročný v januári 1830, keď vystúpil s vlastnými básňami na zasadnutí Spoločnosti česko-slovanskej. Zapojenie JÚLŠ SAV do projektu odobrilo Oddelenie kultúry, školstva, športu a mládeže Magistrátu hlavného mesta Slovenskej republiky Bratislavy. Za toto oddelenie E. Poláková ponuku prijala a sprostredkovala hlavnému organizátorovi podujatia – Českému centru v Bratislave, ktoré zastupovala Petra Darovcová. Spoločne s riaditeľom Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV sa dohodli na poskytnutí vnútorného átria budovy ústavu na verejné čítanie.

Medzinárodné podujatie *Noc literatúry* iniciované Českými centrami rôznych európskych krajín sa uskutočnilo druhú májovú stredu (13. 5. 2015) vo večerných hodinách od 18.00 do 22.00 hod. (začiatok posledného čítania) paralelne na rozličných miestach v rôznych slovenských mestách. Len v Bratislave prebiehali čítania na 11 miestach, ktoré organizátori vtipne označili písmenami (a nie číslicami), takže slovná štafeta postupovala od **a** až po **I**, ktorým sa, mimochodom, končí 2. diel *Slovníka súčasného slovenského jazyka*.

Priestormi, ktoré v noci ožili verejnými čítaniami, bol napríklad Dom Albertovcov, Lisztov pavilón na Klariskej ulici, Kaplnka na cintoríne u Kozej brány či Pálffyho palác na Zámockej. Pridal sa k nim aj JÚLŠ SAV na Panskej 26. Na týchto miestach známe osobnosti slovenskej kultúry (Ingrid Hrubaničová, Lucia Hurajová, Zuzana Fialová, Danica Matušová, Ela Lehotská, Martin Nahálka, Ján Jackuliak, Robo Roth, Peter Brajerčík, Lubo Bukový, František Kovár, Juraj Hrčka a Richard Stanke) čítali úryvky z diel súčasných európskych autorov ako Gábor Kálmán, Jon Ronson, Olga Tokarczuk či Iulian Ciocan. Čítania sa uskutočňovali paralelne na všetkých miestach v tridsaťminútových intervaloch. Na jednom mieste prebehlo 9 pätnásťminútových čítaní. S ďalšou štvrtihodinou sa v programe rátalo na presun

záujemcov na iné miesto čítania, ako aj na oddych a občerstvenie pre čítajúcich.

Na Panskej 26 František Kovár čítal Pavla Vilikovského – z jeho Prvej a poslednej lásky – a trocha symbolicky aj prvý raz na tejto adrese, aj na tomto podujatí. V átriu ústavu sa v priebehu večera vystriedalo približne päťsto záujemcov o súčasnú literatúru všetkých vekových kategórií. Komorný priestor „ústavného dvora“ bol vždy zaplnený a pri každom čítaní pojal asi šesťdesiat osôb. Útulnosť prostredia korešpondovala s krásou slova čítaného hlbokým hlasom pod lampou a magickú atmosféru umocňovala veža Dómu sv. Martina. Návštevníci boli priestormi Jazykovedného ústavu milo prekvapení, zaujímali sa o prácu jazykovedcov, pýtali sa na známe osobnosti slovenskej jazykovedy a neobišli ani výstavku knižnej produkcie našej inštitúcie („Túto knihu poznám,“ povedala mladá návštevníčka a ukázala na *Pravidlá slovenského pravopisu*, „ale radšej čítam knihy ako píšem diktáty.“).

Organizátori vedia, že skutočný úspech podujatia je vtedy, keď sa návštevníkom nechce odísť. Čaro večerného čítania na jazykovednom dvore bolo synergickým efektom príjemného priestoru a času (aj počasia), herca, poslucháčov, ale i kvalít čítaného textu a jeho autora. Na základe priaznivých ohlasov návštevníkov aj účinkujúcich (František Kovár prisľúbil, že veľmi rád k nám zavíta aj budúci rok), môžeme povedať a nepreháňať, že zapojenie našej inštitúcie do verejných kultúrnych aktivít bolo vydareným a dobre načasovaným krokom k prezentácii ústavu nielen ako odbornej ustanovizne, ale aj ako miesta na príjemné a dušu povznášajúce stretnutie človeka a slova.

JE JAZYK ÚKLADNÝ?

(BRANKO, Pavel: *Úklady jazyka*. Dunajská Lužná: MilaniuM – Slovenský filmový ústav 2014. 270 s. ISBN 978-80-89178-5-4)

Slavomír Ondrejovič

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava
e-mail: slavoo@juls.savba.sk*

Na 4. novembra 2014 bola v kine Lumière ohlásená prezentácia knihy Pavla Branka s názvom *Úklady jazyka*. Pavel Branko je verejnosti už dávnejšie známy ako renomovaný filmový kritik a prekladateľ, ale aj ako autor popularizačných príspevkov o jazyku, ktoré vychádzali v periodiku *Mosty*, neskôr v *Romboide*. Lákadlom pre tých, čo prišli na prezentáciu, mohol byť aj vek autora – 94 rokov. Nestáva sa často, že by autor v takomto veku mal naďalej chuť predstúpiť pred kritické obecstvo so svojou novou knihou.

Skúsenosť s populárnymi vydaniaми o jazykovej kultúre hovorí, že ich autori nám neraz servírujú zaťatý purizmus, či aspoň opakovanie poučiek, ktoré si osvojili dávno v minulosti, aj keď z nich už polovica neplatí ani podľa tých najoficiálnejších kodifikačných príručiek. Nebolo celkom jasné preto ani to, čo nás čaká na tomto „krste“ v kine Lumière. Pavel Branko však vystúpil z tieňa hneď v prvých minútach svojej prezentácie, keď konštatoval, že čističi jazyka boli, sú a budú. Tým jasne naznačil svoj odstup od uvedenej sorty ľudí. A jeho dobre zvládnuté extempore odmenilo „filmové“ publikum viackrát potleskom.

Pozrime sa teda na jeho knižku *Úklady jazyka*, ktorá sa v tomto lumiérovskom kinopriestore krstila: jej krstnými rodičmi sa veľmi príhodne stali generálny riaditeľ Slovenského filmového ústavu Peter Dubecký a jazykovedkyňa a herečka Ingrid Hrubaničová.

Aj keď môj vysoko priaznivý dojem z prezentácie potvrdila od začiatku aj sama lektúra Brankovej publikácie, začnem výhradami. Prvú mám už k názvu publikácie. Domnievam sa – zrejme na rozdiel od autora –, že jazyk nie je úkladný. Nemali by sme teda hovoriť ani o jeho úkladoch. Úkladný býva v mojom vedomí predovšetkým vrah, možno aj nepriateľ a úkladná môže byť, samozrejme, vražda. Ale jazyk? Ten podľa mňa nekladie oká, ani pasce, aby nám uškodil či dostal nás do ťažkostí. A keď nám aj, ak máme pokračovať v tejto metafore o jazyku, podloží nohu, tak skôr len z čirej roztopaše a z huncútstva. Je však isté, že nemá rád, keď si domýšľame, že ho ovládame, že ho máme v hrsti, lebo – keď už! – on má, či skôr mohol by mať v hrs-

ti nás. Ale pri tom všetkom nám slúži ako najlepšie vie, aj keď zavše sa asi ani nemôže vynačudovať, čo s ním „zrábame“, ako sa ho pokúšame „vylepšovať“. Ako ho napríklad nútime, aby bol systémový aj tam, kde sa mu do toho viditeľne nechce. Takto potom vznikajú oné rozdiely medzi „idealizovaným“, resp. aj kodifikovaným jazykom na jednej strane a jazykom „živým“ a spontánnym na strane druhej. On, samozrejme, systémový je aj vo svojej autentickej podobe. Ale na svoj spôsob a práve do tej miery, do akej to potrebuje na svoje unikátne a v mnohom zázračné fungovanie. Pripomeňme však, že sám autor *Úkladov* spomínanú „úkladnosť“ relativizuje v úvode formuláciou, že zákonitosti jazykového vývinu sa odlišujú od dopravných predpisov (niekedy sa tieto dva druhy regulí naozaj stotožňujú!) v tom, že „poučené a inšpirované“ porušovanie pravidiel jazyka často nevedie k „haváriám“ ako v doprave, ale, naopak, k „vývojovým podnetom“ (s. 2). Takýmto spôsobom sa Brankove úklady menia, ako aj sám hovorí, na poklady.

Čo nám teda ponúka Pavel Branko vo svojej knihe, keď je zrejmé, že nechce opakovať ani tradičné heslá o výnimočnosti (spisovnej) slovenčiny, ani iba vypočítavať tradične opakované „prehrešky“ voči nej? Samozrejme, poklesky a chyby sa v prejavoch používateľov vždy nájdu, veď je to ľudská činnosť a ako taká sa chybám nemôže vyhnúť. Stretávame sa s nimi, žiaľ, aj vo verejnom styku, ale určite nimi nie sú všetky tie prípady, ktoré za „hriechy“ označujú početné slovníčky správnych a nesprávnych výrazov (porov. k tomu presné zhodnotenie situácie na Slovensku v štúdiu S. M. Newerklu *Prečo nemôžeme nehrešiť proti slovenčine...*, 2006)¹. Vcelku by sme mohli konštatovať, že Brankova kniha si drží reálny odstup od príliš rigorózných poučiek a upozorňuje aj na zrejmé lapsusy a „nedotiahnutosti“ v rečovej praxi. No jej ďalším benefitom je, že ponúka primerané esejistické nasadenie, po ktorom dávno volal v oblasti jazykovej kultúry aj medzi jazykovedcami E. Pauliny (porov. napr. Pauliny, 1979, s. 47).

Podme však ku konkrétnym príkladom, lebo v nich spočíva hlavné poslanstvo knihy. Vyberme z nich napríklad *chytrú bombu*, spojenie, ktoré podľa P. Branka používateľovi slovenčiny s rozvinutejším citom zjavne zaškripe. S tým bude iste každý súhlasiť. Nie už však s jeho vysvetlením, že v slovenčine slovo *chytrý* má len význam *prefikany* a *prešibaný*, kým v češtine aj *inteligentný* a *múdry* (napr. chlapec, nápad). Takže v slovenčine by oná bomba, ktorá má v sebe zakódované samonavádzacie a samorozhodovacie schopnosti, nemala byť chytrá, ale inteligentná. Chytrá bomba v slovenčine naozaj zaškripe. No adjektívum *chytrý* má aj v slovenčine „pozitívnu“ sémantiku, čo potvrdzuje napríklad najnovší Slovník súčasného slovenského jazyka (2. zväzok, 2011, s. 318): *chytré dievča, naša susedka je omnoho chytřej-*

¹ Prvá časť tohto názvu je alúziou na príručku *Ako nehrešiť proti slovenčine*, ktorá vyšla pod vedením D. Števkovej, vedúcej sekcie štátneho jazyka na Ministerstve kultúry SR, v r. 1995. dostupná je aj na <http://old.culture.gov.sk/slovník/ak.html>

šia ako sme si mysleli, chceme, aby každá príčinnivá ruka a chytrá hlava bola využitá, chytrý predvolebný, reklamný ťah. Nejde teda v tomto prípade zrejme o bohemizmus, ako by to mohlo vyplývať z Brankovho výkladu, ale skôr o to, že chytrý sa v slovenčine viaže najčastejšie so životným nositeľom tejto vlastnosti, málokedy však s konkrétnym substantívom (*chytrý chlapec* i *chytrý predvolebný ťah* áno, ale nie *chytrá bomba*, ba ani *chytrý telefón*).

Obrat *Keď ináč nedáte* nie je podľa autora v poriadku preto, že v jeho pozadí príliš cítiť český zdroj, konkrétne české *Když jinak nedáte*. Autorovi sa nepáči v tejto súvislosti ani ekvivalent, ktorý ponúka *Česko-slovenský slovník Keď si nedáte povedať*. Je to priliehavé, hovorí, ale nemá to ten pravý šmrnc. Súhlasíme, ale jeho poznámka, že „vynachádzavý štylista v konkrétnych prípadoch iste nájde aj iné varianty a možnosti“, nepredstavuje užitočnú radu pre používateľov. Na rozdiel od neho jazykovoporadenský autor musí v takomto (a aj v každom inom) prípade niečo konkrétne navrhnúť. Preto to má ťažšie, nemôže sa problému takto elegantne vyhnúť. Tým, samozrejme, nechceme povedať, že by sa Pavel Branko mal správať ako jazykovoporadenský autor. Jeho texty sú iného žánru a autor si ani nekladie takéto ciele.

S Pavlom Brankom sa zhodneme aj v tom, že kto povie alebo napíše, že *Krb vytopí* (teda nie vykúri) *aj celý dom*, nevie po slovensky a podobné je to aj v prípade, ak v texte narazíme na tvrdenie, že niekto niekomu *predáva* stanovisko vlády (rozdiel medzi českým *předávat* a *prodávat*), po slovensky je tu, prirodzene na mieste sloveso *odovzdáva*. Ak však autor konštatuje, že *treba* je zbytočne vytláčaná spojením *je treba* a *je potrebné*, súhlasiť s ním možno len čiastočne. Spojenie *je potrebné* je totiž potrebné. Naozaj nie je adekvátne a zvyčajne sa tak ani nehovorí, že je potrebné ísť kúpiť rožky, ale ináč je to už v prípade, keď sa konštatuje, že *je potrebné zvýšiť konkurenciu*, i keď sa dá aj to, samozrejme, povedať, že *treba zvýšiť konkurenciu*.

Autor sa ďalej pýta: *hovoríte slovanglicky?* Odkazuje pritom na súpis zbytočných anglicizmov vo francúzštine od Gallimarda z r. 1973, ktorý vyšiel pod názvom *Parlez-vous français?* Aby sme sa nepomýlili: Gallimard je v tomto prípade vydavateľ a knihu s týmto názvom vydal už v r. 1964 R. Étieneble. Tento výtvor sa neskôr stal vzorom aj pre podobné súpisy v iných jazykoch. P. Branko však nemyslí, že by sme sa mali anglicizmom úplne vyhýbať a konštatuje, že ani Gallimardov súpis veľmi nepomohol, lebo podľa jeho formulácie anglicizmy sa vo francúzštine (podobne ako aj v iných jazykoch) napriek jazykovému zákonu ďalej rozpínajú a podľa neho zrejme niet sily, čo by tento trend mohla v dohľadnom čase zastaviť. Poučený týmto vývojom je presvedčený, že sa nejakým slovnglickým brojením sotva dá niečo na jazyku našich médií, politikov či podnikateľov zmeniť. Je však naozaj otázka, odkiaľ sa u nás vzali a presadili tak jednoznačne a rýchlo *farmári*, keď, ako hovorí autor, na

našich lazoch žili a gazdovali len lazníci, na doline roľníci, súhrnne poľnohospodári. P. Branko je presvedčený, že farmy k nám preniesli prekladatelia z anglosaského sveta. Rozmáha sa to a autor sa pýta: kto za to môže – Brusel, globalizácia, či papagájsky syndróm? Je celkom možné, že v tom majú prsty prekladatelia, ale ide tu zrejme najmä o to, že používatelia súčasného slovenského jazyka, ktorí mali v tomto prípade k dispozícii výrazy roľníci, poľnohospodári či gazdovia, sa priklonili k výrazu, ktorý nebol až tak zaťažný „starou“ sémantikou.

P. Branko vtipne ukazuje, že ruské *vozniknuť* sa nemôže do slovenčiny prekladať iba ako *vzniknúť*, ale často sú vhodnejšími synonymami slovesá *zrodiť sa*, *vynoriť sa*, *zjaviť sa*. E. Hemingway naozaj iba ťažko mohol vzniknúť v letiskovej hale, on sa tam zjavil alebo vynoril. Ruské *grjaz* nemá len význam *špina*, ale aj *blato*, *zem* – hrdina preto nehrýzol špinu, ale zem, *strogij* neznamená vždy strohý, ale napríklad aj prísny (má byť *prísne tajné*, nie *stroho tajné*). Autor poukazuje oprávnene aj na to, že anglické *sensitive* sa nemusí prekladať vždy len ako *citlivý* (ak je niekto pristihnutý in flagranti, nie je pristihnutý „citlivej situácii“, ale skôr chúlостivej či v háklivej situácii). Je naozaj dosť trápne, keď niekto neodlišuje *spoluprácu* od *kolaborácie* a náš autor má pravdu aj v tom, že *proces* býva *zinscenovaný*, *vykonštruovaný*, nie *ukážkový* a že v slovenčine nie je obvyklá ani *protiizraelská pozícia*, lebo uzuálny je *protiizraelský postoj*.

O slove *venčiť* sa vyslovuje, že je z českého *ven* a po slovensky by malo skôr byť *vončiť*, ale správne dodáva, že takto nikto nehovorí (dodajme: s výnimkou prípadov, keď sa chce dosiahnuť humorný efekt). Usmieva sa, keď počúva rady, že sloveso *mstiť sa* treba nahradiť výrazom *pomstiť sa*. Dobre ukazuje, že ak zmeníme vyjadrenie *príroda sa nám mstí na príroda sa nám pomstí* posúvame všetko do budúceho času, čo sme asi nechceli. Odhaľuje teda jasný konflikt medzi jazykovedným (presnejšie jazykovokodifikačným) postulátom a tým, čo sme vlastne chceli povedať (s. 137).

Pavel Branko sa vo svojej knižke sústreďuje predovšetkým na konkrétne príklady, ale miestami nájdeme aj uňho rozsiahlejšie výkladové pasáže. O jazykovej identite a purizme hovorí, že staršie generácie sa o jazykovú identitu svojho štátne nekonštituovaného národa právom báli. Myslí však asi na generácie v hlbšej minulosti, keďže dodáva, že tieto obavy predstavovali podľa neho hlavný činiteľ pri výstrelkoch purizmu, ktorým zákonite prechádzali (a prechádzajú) jazyky všetkých konštituujúcich sa národov vo fáze sebautvárania a sebautvrdzovania. Dnes podľa neho „rozšírená ústretovosť voči mechanickému preberaniu cudzích prvkov“ vyrastá z nedostatku jazykovej kultúry a celkovej vulgarizácie výraziva, prípadne zo všeobecného, hoci neartikulovaného pocitu, že tento „anachronizmus“ (teda purizmus) v ére globalizácie a novej lingvy franky už nemá čo hľadať. Zároveň je tu podľa neho „pocit“, že prevzaté prvky, ak naplňajú vyjadrovacie potreby a vyplňajú

medzery, nemôžu základ už konštituovanej identity ohroziť (s. 139). Zdá sa, že tento pocit P. Branko vníma ako oprávnený, aj keď to neformuluje takto explicitne. Purizmus sa podľa neho javí ako vývinovo zákonitá fáza národného sebakonštruovania, ktorá v ďalších vývinových fázach pervertuje (!) na brzdu“ (s. 140).

P. Branko berie na milosť aj niektoré výrazy, ktoré sa v jazykovej poradni odsudzujú, napr. *pnutie*, pri ktorom sa odporúča *vnútorné napätie*. Ono to podľa neho sedí terminologicky, ale „dynamikou, kompaktnosťou a razanciou sa vnútorné napätie pnutiu nevyrovná“. Podľa P. Branka dokonca „práve táto mimosystémová prednosť predurčuje, že brojenie proti nemu ostane volaním na púšti“ (s. 143).

Pavel Branko ďalej tvrdí, že ekvivalent pri prekladaní by mal byť rovnocenný aj emocionálne, *vyhadzov* nie je jednoduchým *vyhodením*, lepšie je tu podľa neho použiť obraty *dať* či *dostať padáka* alebo *kopačky*. Tieto výrazy pochádzajú podľa neho takisto z češtiny, no v hovorovej slovenčine je plno iných hovorových či subštandardných zvrátov, „spojených s inváziou urbánnosti“, ktoré na rozdiel od vyhadzovu už zdomácneli a do slovenčiny organicky zapadajú. To, čo tieto výrazy majú spoločné, je onen „šmrnc ležérnosti“, na ktorý P. Branko viackrát vo svojom texte naráža. Pokiaľ sa na faktor zhody v emocionálnom ladení nedbá, ťažko podľa Branka očakávať, že by „ponúkaná náhrada mala čo len potenciálnu šancu ujať sa“ (s. 152). Veľmi presné!

Autor sa aj v ďalšom výklade venuje „doslovizmom“, ktoré hojne objavuje v prekladoch z cudzích jazykov. Upozorňuje na to, že *tečúce hranice* sú v slovenčine *splývavé*. *Mať na niečo mozog* sa po slovensky povie *mať na to bunky*. Oprávnené v tejto súvislosti tvrdí, že tzv. veľkoprekladatelia či rýchloprekladatelia jednoducho nemajú čas hrať sa so slovenčinou a hľadať tie najvhodnejšie ekvivalenty. Ukazuje, že na závislosť od východiskového jazyka narážame častejšie než je to zdravé, čo je svätá pravda.

Spústa je podľa neho viac než množstvo. Máme k tomu mnoho ekvivalentov (*hrúza*, *hřba*, *kopa*, *záľaha*), no všetky majú príznak ľudovosti a zrejme preto ich podľa neho „mestská reč obchádza ako šaty vyšlé z módy“ (s. 227). P. Branko odkazuje aj na autorov, ktorý obhajujú *krabicu* proti záťaži starej *škatule* (D. Kapitáňová), upozorňuje však, že tu stoja proti sebe len dve výpožičky: z nemčiny a z češtiny. V tejto súvislosti by sme mohli podľa P. Žiga (2011) doplniť, že aj krabica historicky nadväzuje na praslovanský reflex. P. Branko sa dokonca pýta pre niekoho príliš hereticky, či sú tieto bohemizmy pre slovenčinu handicapom. Odpovedá si ešte heretickejšie, že totiž sú skôr výhodou, keďže „prevzaté sa postupne integruje, naberá domácu podobu...“ (s. 228). Aj z českého *párku* sa zrazu vyklúpe *párok*, hoci, prísne vzaté, mal by to byť *párik*. Napokon ešte dodáva, že „čeština slovenčine v tejto urbanizačnej fáze imponuje bohatstvom hovorovej frazeológie a expresivitou obecnej reči, kým v pokladoch ľudových vrstiev slovenči-

ny jej novodobí nositelia akoby ňuchali slamu za sárrou. Razia im starinou. A tak sa voľné (zavše len domnele voľné) plochy hovorovosti dopĺňajú predovšetkým z cudzích zdrojov, lebo doma v tej vrstve naozaj všeličo chýba, ale aj keď nechýba, ostáva ležať úhorom, lebo nie je in“ (s. 230). Myslí si zároveň, že sa na tom aj tak nedá veľa zmeniť, prax si aj tak presadí svoje. Preto si kladie napokon logickú otázku, či alergické reakcie tu nie je múdre trochu tlmiť. Podľa neho stojí skôr za to tieto „infiltráty“ lepšie diferencovať a skúmať, čo urbanizačný proces v jazyku obohacuje a čo ho bastardizuje. Presne tak!

Ďalej poukazuje aj na to, že urbanizácia preferuje skratkovitosť. Hovorová reč je plná výrazov typu *dovi, dopo, bezva, dik, Blava*, pozdravov *baj-baj, čau*, či dokonca ich „slovenských“ variantov *čauko, čaute*. Urbanizačných tendenciám sa dnes, myslí si Pavel Branko, nijaký jazyk nevyhne, z čoho mu potom vyplynie ďalšia otázka: a prečo by sa im mal jazyk vyhábať, keď len odrážajú spoločenský vývin? Pri týchto tendenciách mu pripadá potom ako donkichotstvo „namiesto stručných, ale zažratých výpožičiek pretláčať umelé a navyše rozsiahlejšie náhrady“ (s. 244). V tejto súvislosti spomína aj „umelinu“ *topánovník* i jeho „rozpis“ *skrinku na topánky*, ktoré sa zdôvodňujú tak, že sú jednoznačné a všetci im rozumejú. P. Branko však k tomu skepticky dodáva: „Rozumieť rozumejú – vzhľadom na univerbizáciu však nebudú používať. Ani tí, čo dajú na jazykové poradne“ (s. 244).

P. Branko v poslednej časti svojej knihy cituje nemeckého jazykovedca W. Krämera, podľa ktorého reč sa nevyvíja, ale reč vyvíjame. Vyvíjame ju my všetci, čo ňou hovoríme, vrátane jej slovgličtinových či iných deformátov. Krämer v tom vidí demokratizačnú tendenciu, v ktorej niektoré rigidnejšie a autoritatívnejšie rámce nahrádzajú formálne otvorenejšie štruktúry a hierarchicky štrukturované formy komunikácie tak prechádzajú od príkazových k spontánnym. Podľa P. Branka však W. Krämer takto uvažuje o „vekmi stabilizovanej“ nemčine, kým pre „mladú slovenčinu, ktorá odušu doháňa svoje urbanizačné deficity, môže takáto benevolencia tajiť aj nebezpečné úskalia“ a „mohla by napr. napomôcť nahlodávať periférne oblasti jazykovej identity“ (s. 253). Škoda, že na tomto mieste P. Branko nie je konkrétnejší, resp. ilustratívnejší, aby sme vedeli, na čo na tomto mieste vlastne naráža.

Vcelku sa dá konštatovať, že Pavel Branko vo svojich jazykových esejách veľmi citlivo a zároveň s humorom skúma a odhaľuje huncútstva slovenčiny a iných slovanských jazykov. Zaoberá sa pritom najmä otázkou vplyvu českého a anglického (miestami aj poľského) jazyka na slovenský jazyk a reflektuje aj jeho vývoj v médiách a literatúre. Medzi početnými dielami popularizujúcimi jazykovú kultúru, je mimoriadne sviežim a podnetným príspevkom. *Úklady jazyka* sú publikáciou pre každého, kto sa zaujíma o svoj rodný jazyk a o kultúru spoločnosti všeobecne. A je inšpiratívnou lektúrou aj pre profesionálnych jazykovedcov, najmä pre tých, ktorí sa venujú otázkam jazykovej kultúry.

Literatúra

- DOLNÍK, Juraj: Teória spisovného jazyka (so zreteľom na spisovnú slovenčinu). Bratislava: Veda 2010.
- NEWERKLA, Stefan Michael: *Prečo nemôžeme nehrsiť proti slovenčine...* Zu Norm und Kodifikation des gegenwärtigen Slowakischen in der Aussensicht. In: Acta Universitatis Carolinae – Philologica 2. Slavica Pragensia XLI, 2006, s. 43 – 55.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. 2. zv. Red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava, Veda 2011.
- PAULINY, Eugen: Niekoľko poznámok o spisovnom jazyku v súčasnosti. In: Z teórie spisovného jazyka. Bratislava: Veda 1979, s. 43 – 51.
- ŽIGO, Pavol: Osudy slov *škatuľa* a *krabica*. Kultúra slova, roč. 45, 2011, č. 4, s. 193 – 199.

KARTOGRAFICKÉ SPRACOVANIE PRIEZVISK Z ÚZEMIA MAĎARSKA

(Malý maďarský atlas priezvisk. Ferenc Vörös: Kis magyar családnévtasz.
Bratislava. Kalligram 2014. 440 s. ISBN 978-80-8101-806-0)

Pavol Žigo

*Katedra slovenského jazyka FF UK Bratislava, Gondova 2, 814 99 Bratislava
e-mail: pavol.zigo@uniba.sk*

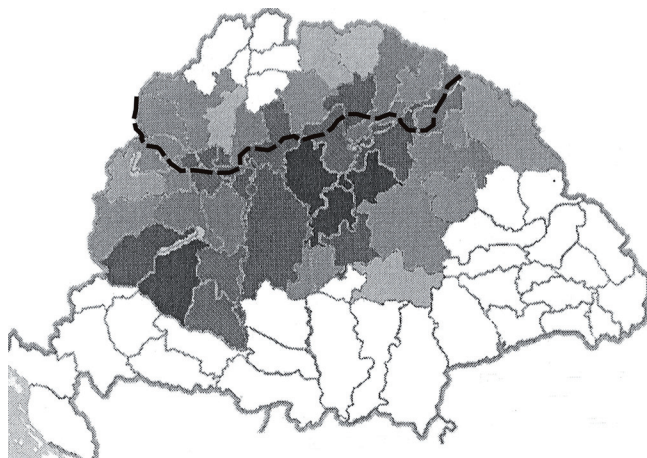
Medzi hodnotné tituly vydavateľstva Kalligram sa na sklonku minulého roka zaradilo vydanie titulu *Kis magyar családnévtasz*, atlasu najrozšírenejších priezvisk z územia dnešného Maďarska, ktorý vznikol z vyše desaťmiliónovej elektronickej databázy. Historická hodnota materiálového východiska, ktoré tvorí vyše 180 000 priezvisk niekdajších kráľovských súpisov obyvateľstva tesne pred rokom 1720, je v tom, že vznikla v časoch pred výraznou migráciou obyvateľstva v rámci Rakúsko-Uhorska. Materiálová časť tohto diela je doplnená o súčasný stav a porovnanie historicky odlišných údajov vytvára obraz o dynamike propriálnej sféry. Hodnota pramenného materiálu zo začiatku 18. storočia aj jeho súčasný stav má historicko-spoločenské väzby na náš priestor v tom, že autor spracoval údaje z území, ktoré pôvodne patrili do spoločných administratívnych celkov – žúp. Ide o oblasti, ktoré z pohľadu dnešného Slovenska tvorili so skúmaným územím spoločné administratívne celky: Novohradskú župu, Komárňanskú župu, Ostrihomskú župu a Abovskú župu, menšie časti patrili do dnešnej Rábskej župy a Mošonskej župy. Okrem areálového kontaktu je výraznou väzbou obidvoch areálov – dnešného Slovenska a Maďarska – sú aj tie isté priezviská, resp. výskyt rovnakých antroponymických modelov. Významným prínosom atlasu je aj samotná metodológia spracovania a vyhodnotenie pramenného materiálu. Na tieto dve časti diela by sme radi upozornili pri jeho hodnotení.

V súvislosti s posudzovaným atlasom F. Vörösa nemožno obísť výsledky slovenskej onomastiky pri vytváraní materiálového aj metodologického východiska spracovania slovenských antroponým. Takýto rozsiahly výskum sa u nás uskutočnil v druhej polovici minulého storočia so zameraním na výskyt a fungovanie živých obsahových modelov v antroponymii a jeho výsledky uverejnili V. Blanár a J. Matejčík v dvoch rozsiahlych monografiách (V. Blanár, J. Matejčík: *Živé osobné mená na strednom Slovensku*. I. 1. Designácia osobného mena. In: Zborník Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici. Acta Facultatis Paedagogicae Banská Bystrica. Red. M. Majtán. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1978. 416 s., autormi druhej rozsiahlej monografie sú tiež V. Blanár a J. Matejčík a vyšla pod názvom *Živé osobné mená na strednom Slovensku*. I. 2. Distribúcia obsahových modelov. Acta Facultatis Paedagogicae Banská Bystrica. Martin: Osveta 1983. 648 s.). Metodológia týchto prác sa vyznačuje vysokou poznávacou hodnotou a autori ju prezentovali vo veľkom množstve príspevkov na pravidelných domácich aj zahraničných onomastických podujatiach. Zo skúmanej problematiky prednedávnom vzniklo v našom vedeckom prostredí aj viacero prác kvalifikačného charakteru (M. Jozefovič, M. Kazík, práca I. Valentovej *Živé osobné mená v hornonitrianskej oblasti* vyšla aj knižne; Bratislava: Veda 2009. 253 s.). Tieto práce však boli úzko tematicky orientované, vyznačovali sa aplikáciou vlastného terénneho materiálu na predchádzajúce poznatky či obsahové antroponymické modely. Ich rozsah bol limitovaný žánrom kvalifikačných prác, čím boli obmedzené na malú výskumnú oblasť. Ich ďalšiemu rozvoju zatiaľ chýba areálová komplexnosť, aspekt continuity a dynamiky, t. j. väzba na historické pramene, ako aj prehľadné spracovanie motivačných činiteľov. Druhou slabšou stránkou spracovania slovenskej antroponymie je príprava spracovaného materiálu. Vzorom tohto – zatiaľ východiska – môže pre slovenskú antroponomastiku byť databáza priezvisk na Slovensku podľa stavu z r. 1995, ktorá je v elektronickej podobe ako výstup z výskumného projektu P. Ďurča sprístupnená na stránkach Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV (P. Ďurčo a kol.: Databáza vlastných mien a názvov lokalít na Slovensku. Podklady k projektu: Copernicus Programme, project COP-58: ONOMASTICA–COPERNICUS DATABASE. CD ROM. Paris: ELRA – 1998.). Z hľadiska pôvodu priezvisk je veľkým prínosom slovenskej antroponomastiky posledná práca M. Majtána *Naše priezviská* (Bratislava: Veda 2014. 196 s.). Týchto niekoľko základných myšlienok o východiskách antroponymických výskumov v slovenskej onomastike je dobrým prostriedkom na pochopenie výsledkov, ktoré uverejnil F. Vörös vo svojom *Malom atlase maďarských priezvisk*.

Doslovný preklad titulu *Kis magyar családnévatalasz* do slovenčiny v podobe *Malý atlas maďarských priezvisk* nie je s ohľadom na rozdielne typy jazykov – slovenčiny a maďarčiny – výstižný z dvoch hľadísk. Po prvé preto, že ide o spracovanie priezvisk z územia Maďarska, po druhé preto, že nejde len o rýdzo maďarské priez-

viská, ale o priezviská vyskytujúce sa aj na ostatnom území bývalého Uhorska, t. j. aj dnešného Slovenska. Vo vzťahu k materiálovému východisku Vörösovho atlasu však treba vysoko vyzdvihnúť metodológiu spracovania a sprístupnenia výsledkov výskumu. Táto kvalita projektu bola podmienená najmä elektronickou podobou materiálu, ktorá bola prvou časťou prípravy projektu.

Digitalizácia prameňov a adekvátny softvér umožnili autorovi spracovať súčasne nielen obsahové a štruktúrne modely, ale aj frekvenciu podľa jednotlivých žúp a kartografickú interpretáciu výskytu. Na takomto základe mohli vzniknúť mapy a komentáre, ktoré sú dôkazom areálovej distribúcie a frekvencie výskytu všetkých skúmaných priezvisk, ich motivačných činiteľov a štruktúrnych modelov. S väzbou na naše jazykové územie pripomíname niekoľko priezvisk typu *Horvát* (s. 104 – 107), *Antal* (s. 118), *Balázs* (s. 120) *Német* (s. 236), *Kocsis* (s. 286), *Kovács* (s. 288), *Novák* (358) a pod., ktoré sú vysoko frekventované aj v slovenskej antroponymickej sústave v adekvátnej grafickej podobe. Ide napr. aj o primárny výskyt priezvisk *Horvát* a *Német* v západnej časti Maďarska ako svedectvo o pôvode prvotných nositeľov týchto priezvisk (s. 104 – 107, 236 – 238), výskyt priezviska *Tót* v tom istom historickom kontexte v severnej a juhozápadnej časti skúmaného územia (vyjadruje ho ilustračný obrázok).

Výskyt priezviska *Tót* v Uhorsku podľa stavu z r. 1720, s. 114 atlasu; tmavý raster označuje najvyššiu frekvenciu výskytu, svetlejšie odtiene vyjadrujú menšiu mieru výskytu. (Prerušovanou čiarou sme si do materiálu F. Vörösa dovolili na orientáciu naznačiť hranice dnešného Slovenska.)

Zaujímavé sú aj syntetizujúce mapy, na ktorých autor identifikuje výskyt priezvisk podľa antroponymických formantov slovanského pôvodu typu *-ský*, (128 037 nositeľov priezviska v r. 2009 s väčšinovým výskytom vo východnej časti dnešného

Maďarska, s. 392), *-ovič* (75 189 nositeľov priezviska v r. 2009, z toho v podobe *-ovics* 61 213, *-ovits* 12 015, *-ovich* 1965, s. 394), či nemeckého pôvodu *-inger* (22 564 priezvisk s väčšinovým výskytom v severozápadnej časti dnešného Maďarska, s. 396). Podobným spôsobom sú zo slovotvorného hľadiska spracované priezviská, začlenené do podskupín podľa pôvodnej príslušnosti k lokalite (typ *Budai, Mezei, Pataki*, s. 62 s n.; známe paralely týchto priezvisk zo slovenského jazykového prostredia typu *Abelovský, Poltársky, Ružinský, Sliacky, Vígľašský*, ale aj *Dolinaj, Považaj, Uhorskai*), nederivované priezviská s motiváciou patrocínií typu *Simon* (s. 196; slov. *Šimon*), *Gáspár* (s. 160; slov. *Gašpar*), *Lukács* (s. 176, slov. *Lukáč*), okrem spomenutých priezvisk *Horvát, Német* a *Tót* aj ďalšie priezviská s etnonymickou motiváciou typu *Magyar* (s. 234, slov. *Maďar*), *Lengyel* (s. 108 = Poliak), *Orosz* (s. 242 = Rus), *Rác* (s. 244 = Srb). Zaujímavým poznatkom je aj celková frekvencia priezvisk v skúmanom materiáli. Z pätnástich najfrekventovanejších priezvisk v zostupnom poradí *Nagy, Kovács, Tót, Szabó, Horvát, Kis, Varga, Molnár, Balog, Német, Farkas, Pap, Takács, Juhás, Lakatos* je polovica – celkom prirodzene – motivovaná remeselníckou či služobníckou lexikou, resp. povoláním (*kováč, krajčír, švec, mlynár, kňaz, tkáč, pastier, zámočník*), tri najčastejšie majú etnonymickú motiváciu (*Tót, Horvát, Német*), v ostatných prípadoch dominuje motivácia typickým výzorom alebo vlastnosťou (*Nagy* = veľký, *Kis* = Malý, *Balog* = ľavý, ľavák, *Farkas* = vlk).

Malý atlas maďarských priezvisk nehodnotíme na stránkach nášho časopisu preto, že spracúva propriálny materiál z územia Maďarska. Jeho autor F. Vörös pôsobil dlhý čas na slovenských univerzitách v Bratislave a v Nitre ako lektor maďarského jazyka, veľmi dobre pozná slovenskú vedeckú produkciu, metodológiu slovenských jazykovedcov a onomastikov a citlivo dokáže interpretovať neuralgické problémy slovensko-maďarských vzťahov. Jeho dielo *Kis magyar családnévtalasz (Malý atlas maďarských priezvisk)* treba v historickom aj jazykovednom kontexte vnímať nielen ako interpretáciu časti vzácneho historického materiálu, ktorá vytvára obraz o historických, sociálnych a národnostných podmienkach vzniku priezvisk, výskytu ich nositeľov, ale aj ako súhrn sociohistorických aj socioonomastických poznatkov zo začiatku 18. storočia a jeho porovnanie so súčasným stavom. Historikom, kulturológom, etnológom, onomastikom a odborníkom množstva ďalších odborov by veľmi zaujímavý komplexnejší obraz o charaktere a spoločenských zmenách na pozadí priezvisk vytvorilo porovnanie publikovaného materiálu s adekvátnym stavom z okolitého územia bývalej mnohonárodnostnej monarchie... Tieto aspekty, metodológiu interpretácie historického antroponymického materiálu v *Malom atlase maďarských priezvisk* a jeho dynamiku preto treba vnímať ako hodnotný prínos do vedy bez vedľajších nevedeckých konotácií či politického pozadia a aj ako motiváciu do ďalších slovenských onomastických výskumov.

VÝKLADY MOTIVÁCIE A PRÍBEHOVOSŤ SLOVENSKÝCH PRÍZVISK

(MAJTÁN, Milan: Naše priezviská. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV –
Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 2014. s. 196. ISBN 978-80-224-1357-2)

Andrej Závodný

*Katedra slovenského jazyka a literatúry, Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity
v Trnave, Priemyselná 4, 918 43 Trnava, e-mail: andrej.zavodny@truni.sk*

V minulom roku vyšla významnému slovenskému jazykovedcovi, onomastikovi a vzácnemu človeku PhDr. Milanovi Majtánovi, DrSc., monografia s názvom *Naše priezviská*. Na prvý pohľad skromný a úsporný názov naznačuje, že čitateľ sa stretne s antroponomastickou tematikou nielen z jazykového, ale aj mimojazykového hľadiska. Prezentácia knihy bola sprevádzaná istou symbolikou, pretože sa uskutočnila v dňoch 28. – 30. 4. 2014 priamo na medzinárodnej 19. slovenskej onomastickej konferencii, ktorá bola venovaná autorovmu životnému jubileu.

Monografia je zostavená z viacerých publikovaných autorových štúdií a článkov z viacerých rokov a hoci z tohto dôvodu autor sám uvádza, že sa v monografii možno stretnúť s odlišnosťami v spôsobe a metóde výkladov, ktoré vyplývajú z časových okolností pôvodného publikovania, kniha pôsobí kompaktné. Aj napriek skutočnosti, že v niektorých okolitých krajinách už vyšlo odborných knižiek s takouto témou viacero, na Slovensku ide o prvé, no vydarené a komplexné monograficky spracované dielo o vzniku, vývine a motivácii slovenských priezvisk. Monografiu tvorí 5 tematických okruhov.

V prvom okruhu s názvom *Vznik a používanie priezvisk* sa prelína mimojazyková stránka antroponým (vznik priezvisk, ich dedičnosť, spôsoby a formy pomenovania osôb, vznik a funkcia prímien, vývin od jednomennej sústavy k dvojmennej, ustáľovanie dvojmennej neúradnej a úradnej sústavy v predspisovnom období, frekvencia a distribúcia priezvisk na Slovensku) s ich jazykovou stránkou (gramatické osobitosti a prechýľovanie substantívnych a adjektívnych tvarov priezvisk). Autor v tejto časti predstavil stručný náčrt vývinu pomenovania osôb od jednomennej antroponymickej sústavy k neskoršej dvojmennej, analyzuje funkciu prímien a prídomkov v stredoveku a novoveku a poukazuje na vývin ich funkcie od pomocných identifikačných znakov nositeľa jedného osobného (krstného) mena s rôznymi motivačnými príznakmi (meno otca alebo meno iného príbuzného, príbuzenské alebo spoločenské zaradenie, zamestnanie, etnická či rodová príslušnosť, miesto sídla rodu, pôvodné, resp. predchádzajúce bydlisko a pod.) až po obdobie, keď sa dajú tieto prímiená a prídomky vnímať ako pevná súčasť vlastného mena, hoci identifikačnú funkciu vlastného mena, ako naznačuje sám autor, plnili už od začiatkov ich použí-

vania. Aj keď sa spočiatku tieto prímény a prídomky nededili, neskôr sa stali dedičnými. Keďže niektoré slovenské priezviská nemajú slovenský či slovanský pôvod, autor odkazuje čitateľa aj na inojazyčné zdroje z oblasti antroponomastiky, z ktorých si možno informácie o tomto type antroponým a ich jazykovom vývine rozšíriť.

Z faktov, ktoré autor v prvej tematickej časti uvádza, vyplýva, že pri každom súčasnom priezvisku možno nájsť minimálne dva motívanty, ktoré sa navzájom prelínajú a súvisia s jazykovou, ako aj mimojazykovou skutočnosťou: prvotná motivácia priezviska súvisí s primárnym jazykovo stvárným mimojazykovým motívantom (ide o vyššie uvedené motivačné príznaky prímény a prídomkov) a druhý typ motivácie vychodí z kultúrno-sociálnych zvykov a ide o dedičné získanie priezviska alebo získanie priezviska sobášom (mužská línia: generačný prenos priezviska z otca na syna/synov; ženská línia: získanie mužovho priezviska sobášom). Možným, no ojedinelým javom v našej spoločnosti je aj tretí spôsob získania priezviska, a to zákonnou možnosťou premenovať sa, najmä z dôvodu „zastretia“ príbuzenských vzťahov napríklad s jedným z rodičov či zámerom zbaviť sa hanlivého alebo spoločensky negatívne vnímaného motívanta priezviska, ktorý sa v ňom priezračne odzrkadľuje.

Antroponymická sústava je dynamický systém, čo spôsobuje najmä desaťročia sa rozvíjajúca globalizácia. V dôsledku nej sa naša antroponymická sústava obohacuje o pôvodom cudzie (slovanské – ruské, ukrajinské, české, poľské; no aj neslovanské – nemecké, maďarské, anglické) priezviská, ba najnovšie aj priezviská, ktoré majú pôvod v iránskych jazykoch. Autorova gramatická analýza priezvisk ponúka niekoľko gramatických špecifik, ktorými sa priezviská odlišujú od apelatívnej lexiky. Z bohatého materiálu získaných dokladov a nemenej z odborných poznatkov M. Majtána vyplýva, že deklinácia priezvisk sa vyznačuje minimálne dvoma jazykovými špecifikami. Na jednej strane sa od apelatívnej lexiky priezviská odlišujú v tom, že sa v nich nemusia odrážať kodifikačné úpravy spisovného jazyka a v mnohých z nich sa petrifikovali aj v súčasnosti už nespisovné (nárečové) či archaické jazykové prvky (napr. priezviská *Kleskeň*, *Košút*, *Borčín*, *Jankových*, *Balažoviech*). Na druhej strane si vyžadujú osobitný druh skloňovania, pretože vlastné meno vždy pomenúva dajakú substanciu a je preto aj vždy substantívom, hoci môže mať formy iných slovných druhov (adjektívnu: *Petrov*, *Malý*, *Krátky*, slovesnú: *Výletel*, *Skovajsa*, *Revalo*). Keďže priezviská sú ohybné, majú, rovnako ako apelatíva, menné gramatické kategórie, no sú výrazne gramaticky limitované. Pri antroponymách sa nevychádza z gramatického rozlišovania rodov, ale z prirodzeného vnímania rodu, preto sa pri ich skloňovaní nevyužíva stredný rod. Priezviská majú teda iba mužský (životný) rod alebo ženský rod. Mená, ktoré sa viažu na mužského nositeľa, sú maskulína tantum a skloňujú sa podľa vzoru chlap a hrdina s rovnakými formálnymi deklinačnými limitáciami ako pri apelatívach, a to aj v prípade, že majú formu iného

rodu (napr. *Múčka, Strnisko, Kukučka, Šupka, Šidlo*). Ženské priezviská sú zasa iba feminína tantum a z mužských priezvisk so substantívnou či slovesnou formou sa prechýľujú sufixom *-ová* (*Polák* → *Polák-ová, Kováč* → *Kováč-ová, Peter* → *Petr-ová*) a z adjektívnych foriem priezvisk sa utvárajú transflexne gramatickou relačnou morféomou *-á* podobne ako pri apelatívach (napr. *Múdry* → *Múdr-a, Malý* → *Mal-á, Suchovský* → *Suchovsk-á, Zábľacký* → *Zábľack-á*).

V druhom tematickom okruhu s názvom *Motivácia a jazyková výstavba priezvisk* sa autor zaoberá pôvodnými motivantmi priezvisk a ich slovotvornou štruktúrou. Pri antroponymických motivantoch priezvisk dokazuje, že veľké množstvo slovenských priezvisk vzniklo z hypokoristických podôb mužských či ženských osobných mien (napr. *Benedikt* → *Benedik, Benča, Beňa, Bendik, Benka* a pod.; *Štefan* → *Štefanec, Štefík, Števko, Štepa, Štefuca* a pod.; *Dorota* → *Dorčák, Dorčín, Dorko, Dornič, Dorot* a pod.). Pri priezviskách motivovaných biblickými, mytologickými či inými starými osobnými menami uvádza aj etymológiu týchto mien (*Demeter, Jonáš, Daniel, Mojžiš, Peter, Ján* a pod.). Okrem krstných mien však uvádza aj ďalšie pôvodné motivanty, napr. zamestnanie (*Gajdoš, Čižmár, Debnár, Bača, Kováč* a pod.), príbuzenské vzťahy (*Dedák, Babiš, Zaťko, Ujčík, Parobek* a pod.), spoločenské zaradenie (*Pánik, Zemanec, Kmec, Hospodár, Hoferka* a pod.), pôvod (priezviská z (krajových) obyvateľských mien: *Krupan, Hlbočan, Žiaran, Podpoľanec, Spišák*; z osadných názvov: *Bystrický, Turanský, Nádašský*; z etnických a národných mien: *Cigán, Čech, Uhor, Slezák*) a priezviská motivované charakteristikou pôvodných nositeľov (*Lačný, Ťažký, Bruchala, Lysák, Šterbák* a pod.).

Osobitnú pozornosť venuje v tejto časti autor aj analýze slovotvornej štruktúry priezvisk a klasifikuje priezviská podľa antropoformantov. V slovotvornej štruktúre analyzovaných priezvisk sa okrem iného petrifikovali aj nárečové diferencie jednotlivých slovenských makroareálov (záhorské nárečie: *Nemeček, Tureček* – ZSL a sever SSL: *Nemček, Turček* – juh SSL: *Nemčok, Turčok* – VSL: *Nemčík, Turčík*; podobne ZSL: *-ák, -ár* – SSL: *-iak, -iar*; ZSL a VSL: *Bartek* – SSL: *Bartko*; prípadne posesívne nárečové antropoformanty v ZSL: *-oviech, -ových, -ejech, -ech, -ch, -ú* – SSL: *-ovie, -ove, -oje, -eje, -e/-é* – VSL: *-ov*). Petrifikovaný nárečový prvok v priezvisku ukazuje na nárečové osobitosti makroareálu, v ktorom priezvisko vzniklo, no súčasná územná distribúcia priezviska môže byť iná, hoci autorove zistenia dokazujú, že v mnohých prípadoch je práve v príslušných nárečových makroareáloch priezvisko s týmito špecifikami najfrekvencovanejšie. Autor takisto upozorňuje na skutočnosť, že nie všetky priezviská s príponou *-ovič* sú pôvodom chorvátske, ako sa to bežne zovšeobecňuje, ale tento antropoformant sa vyvinul z pôvodného sufixu *-ovic* a mnohé z týchto priezvisk sú pôvodom slovenské (napr. *Adamovič, Antalovič, Matušovič* a pod.). Chorvátsky pôvod majú azda iba niektoré priezviská s antropoformantom *-čič, -ič* (*Jakabčič, Stančič, Šimončič* a pod.). Podnet na ďalšie analýzy an-

troponymického materiálu a diskusie ponúka otázka, prečo sa v niektorých priezviskách alternácie nekorelovaných konsonantov prejavujú (*Fedorišin, Dančišin, Adamišin, Ištvančín, Sidorčín, Jakabčín, Jurovčín, Ivančín* a pod.) a v niektorých nie, hoci podmienky na morfematickom šviku (velára + i) sú totožné (*Ďurovkin, Filovkin, Pavlovkin, Matejkin, Petrovkin* a pod.), a aké jazykové (vari aj nárečové) faktory to spôsobili.

Tretí tematický okruh s názvom *Príbely a súvislosti priezvisk* predstavuje podobne ako druhá časť jadro monografie. Práve tu sa naplno prejavuje autorov popularizačno-odborný štýl, ktorý si určite bez problémov získa aj čitateľa – neязыko-vedca. Výklady motivácie priezvisk sú písané pútavo a autor ani nemohol zreteľnejšie ukázať, ako za každým priezviskom stojí celý príbeh nositeľa či jeho rodiny. Príbely a výklady priezvisk autor dokresľuje faktografickými údajmi z matrík a iných historických prameňov (kroniky, súdne protokoly s inkvičnými procesmi, Žilinská mestská kniha, testamety a pod.). Niektoré výklady autor dopĺňa aj spomienkami zo svojho života na nositeľov priezvisk, no zážitkovosť čitateľa stimuluje aj poukázaním na niektoré paradoxné životné situácie niektorých nositeľov mien (výklad priezviska Adamka).

Štvrtá tematická časť s názvom *Z turzovských priezvisk* obsahuje motivačne výklady priezvisk obyvateľov Turzovky, ich frekventovanosť a distribúciu na území Slovenska. Ide o časť priezvisk, ktorú autor osobitne lexikograficky spracoval v kolektívnej monografii *Turzovské priezviská* (2011).

V poslednom, piatom tematickom okruhu monografie s názvom *Priezviská a genealógia* M. Majtán čitateľov informuje o dôležitých prameňoch a prezentuje užitočnú metodiku, ktorá je potrebná pri osvetľovaní rodinnej histórie a utváraní si rodostromov, ktorých zostavovanie sa najmä v posledných rokoch stáva čoraz populárnejšie. Uvádza inštitúcie, v ktorých možno potrebné informácie získať, prípadne ktorých pracovníci dokážu s takýmto genealogickým výskumom bádateľom poradiť. V tejto časti genealogicko-jazykové bádanie autor exemplifikuje aj na výklade šľachtických či zemianskych predikátov (*Ruttkay, Borovský*), alebo nešľachtických prímen (*Ostrolucký*), z ktorých niektoré z nich vznikli zo svojvôle nositeľa (*Ružanský*) a, ako upozorňuje sám autor, bez poznania mimojazykovej skutočnosti by sme motiváciu takýchto priezvisk hľadali márne. Súčasťou monografie M. Majtána je aj abecedne zoradený index 5 545 slovenských priezvisk, ktorý nám ilustruje, aký bohatý jazykový materiál sa podarilo autorovi monografie motivačne a slovotvorne zanalyzovať.

Na záver možno dodať, že hoci nie je z pochopiteľných príčin inventár analyzovaných slovenských priezvisk úplný, ale je iba výberový, autor čitateľovi aj napriek tomu ponúka široké možnosti, ako skúmať pôvod svojho priezviska, jeho motiváciu a ako sa môže niečo dozvedieť o svojej rodine aj niekoľko generácií naspäť.

Výskum antroponým a dynamika ich systému na Slovensku ponúka viacero podnetov na ďalšie diskusie. Ako jeden z diskusných podnetov sa ponúka to, či by všetky prechýlené podoby ženských priezvisk nemali mať adjektívnu formu. Napríklad módnosť či novší západnokultúrny trend, ktorý sa realizuje najmä v dvoj- či trojčlenej antroponymickej sústave vydatých žien, spôsobuje, že si ženy po sobáši nezvyknú mužské priezviská prechýľovať a nechávajú si ich v mužskej forme bez sufixu *-ová* či *-á* (*Šagát Turanová, Lelkeš Sklovská, Abdelgalil Bollová* a pod.). K disproporcii dochádza aj pri poradí priezvisk v mene. Logické poradie by malo vychádzať z ustálenosti osobného a dievčenského mena (*Anna Sklovská, Petra Turanová, Jana Bollová*). Priezvisko, ktoré je získané sobášom, by sa vari malo nachádzať až na jeho konci a k dievčenskému priezvisku by asi malo byť pripojené spojovníkom, aby sa odlišilo pôvodné, dievčenské priezvisko od priezviska získaného sobášom (*Turanová-Šagátová, Sklovská-Lelkešová, Bollová-Abdelgalilová*).

ČOŽE JE TO PÄŤDESIATKA
ALEBO LETNÁ ŠKOLA SAS OSLAVUJE OKRÚHLE VÝROČIE
STUDIA ACADEMICA SLOVACA 43. Prednášky 50. letnej školy
slovenského jazyka a kultúry. Ed. J. Pekarovičová, M. Vojtech. Bratislava:
Univerzita Komenského, 2014. 440 s. ISBN 978-80-223-3650-5.

Tomáš Lakatoš

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava
e-mail: tomasl@juls.savba.sk

V roku 2014 sa uskutočnila jubilejná 50. letná škola Slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca (SAS). Pri príležitosti tejto polstoročnice nevyšiel, ako býva zvykom, jeden zborník, ale rovno dva. Okrem špeciálneho spomienkového súboru textov s názvom *50 rokov Studia Academica Slovaca v premenách* vydala Filozofická fakulta Univerzity Komenského tradičný zborník prednášok letnej školy SAS s poradovým číslom 43.

Rok 2014 bol stým rokom od vypuknutia 1. svetovej vojny. Autori túto historickú udalosť neobišli a prvá skupina príspevkov zborníka, obsahujúceho dohromady 25 článkov, sa venuje vojnovéj téme či už v spomienkach alebo jej stvárnením v literárnych dielach. Osobitnú pozornosť si podľa nás zaslúži príspevok *Spomienky predstaviteľov slovenskej umeleckej bohémy na ich službu v rakúsko-uhorskej armáde počas prvej svetovej vojny*, v ktorom autor Martin Vašš odhaľuje (miestami vtipné) spomienky J. Hrušovského, T. J. Gašpara, J. Alexyho a E. Bohúňa na zážitky

z frontu počas prvej svetovej vojny a jej silný, osobnosť formujúci vplyv. Zaujímavý je aj článok Ladislava Čúzyho s názvom *Tematizácia motívu 1. svetovej vojny v „Krčméryho“ Slovenských pohľadoch*. autor v ňom poukazuje na Krčméryho akúsi redaktorskú nevšimavosť voči vojne a udalostiam, ktoré bezprostredne po vojne nasledovali (vznik ČSR). V skúmaných Slovenských pohľadoch z rokov 1922 – 1932, keď časopis redigoval Š. Krčméry, sa takmer vôbec nevyskytli prozaické či beletristické texty tematizujúce 1. svetovú vojnu alebo vznik ČSR. L. Čúzy na podklade svojho výskumu tvrdí, že ani jeden prozaický text z tohto obdobia v Slovenských pohľadoch neobsahuje postoj autora k vojne a rovnako dianie na fronte sa nenachádza jasne v popredí ani jedného z príbehov. O vojne sa v nich nedozvedáme nič nové. Vo väčšine z nich je motív vojny len rámcovitou a marginálnou súčasťou príbehu, jeho pozadím. Hlavnú úlohu zohráva psychologizácia vnútorného sveta postáv, „znovu“ zdôrazňovanie národného povedomia, hrdosť Slováka na svoj pôvod, problém odrodilstva a pod. Tieto motívy L. Čúzy na niekoľkých miestach komentuje ako „ťažko hodnotiteľné“, „patetické“ alebo „sentimentálne“. Akoby budúcnosť slovenského národa a kultúry bola odsúvaná na druhú koľaj a prvé husle hrá potreba neustále sa vracieť do doby pred vojnou, resp. do čias národného obrodzenia.

Druhý tematický okruh nazvaný *Jazyk, kultúra a spoločnosť v súvislostiach* obsahuje texty rôznych tém, z ktorých si bližšie priblížime päť lingvistických. Ostatná tretia skupina príspevkov sa venuje reflexiám vybraných tém v príspevkoch zborníkov Studia Academica Slovaca z minulých rokov.

Juraj Dolník sa vo svojom príspevku *Cudzosť v slovenskom prostredí* (s. 179 – 195) venuje konceptu „cudzosti“ v historickom a súčasnom susedskom, resp. domácom jazykovo-kultúrnom kontexte. Čitateľa zoznamuje s témou cudzosti ako kognitívnej činnosti človeka na poli racionality a emočno-hodnotového správania a konania. Cudzosť vo všeobecnosti definuje ako to, čomu človek nerozumie alebo nechce rozumieť a nedokáže alebo nechce včleniť do svojho kognitívneho vnímania, čo vyvoláva sebaochranné reakcie. Vníma ju teda ako: 1) následok našej obmedzenej schopnosti rozumieť svetu (prirodzená cudzosť); 2) ako účelovo vytváranú, často spoločensky a ideologicky motivovanú. Venuje sa pritom cudzosti maďarčiny, češtiny a vnútornej cudzosti spisovnej slovenčiny pre jej používateľov. Svoj príspevok začína autor výkladom pojmov descendencia („vzchádzanie“ z dačoho) a descendent (produkt „vzchádzania“), pričom tieto pojmy aplikuje na vývin slovenského národa. Slováci stáročia dozrievali ako národ v cudzom uhorskom štátnom zriadení. Vychádzajúc zo Štúrovej filozofie ducha národa tvrdí, že maďarčina pre Slovákov bola cudzia, pretože duch slovenského národa „nerozumie“ maďarskému jazyku, v ktorom sa prejavuje duch maďarského národa. Odpor voči maďarčine a celkovo maďarizačným snahám pokladá autor za prejav autonomizácie slovenského descendentu a jeho povedomia, jeho vlastnej identity a dištancovania sa od uhorského prostredia vôbec.

Autor si kladie otázku, či je vôbec na mieste hovoriť o cudzosti vo vzťahu Čechov a Slovákov. Považujeme sa za bratské národy, naše kultúry sú si blízke, jazyky sú príbuzné, čeština je pre Slovákov epijazykom. Napriek tomu sa však čeština nestala spisovným jazykom Slovákov. Prečo je to tak? Autor si znova pomáha Štúrom a faktom, že na Slovensku sa nepoužívala čistá čeština, lež čeština so slovenskými prvkami. Štúr z pozície filozofie jazyka argumentuje, že v češtine sa duch slovenský nemôže úplne vyjadriť a na inom mieste, že napriek blízkosti jazykov a kultúr, slovenský duch úplne „nerozumie“ duchu prejavujúcemu sa v jazyku českom. Rozdiel medzi cudzosťou vo vzťahu k maďarčine a k češtine vidí autor v tom, že zatiaľ čo maďarskú cudzosť vnímali Slováci ako národné ohrozenie (obránné reakcie), českú cudzosť využívali ako podnet na posilňovanie vlastnej identity (sebaidentifikačné reakcie).

V ďalšom výklade sa J. Dolník venuje hodnotovému vnímaniu spisovného jazyka. Vychádza z textu zákona o štátnom jazyku, podľa ktorého slovenský jazyk je najdôležitejším znakom a najvzácnejšou hodnotou slovenského národa a jeho kultúry. Ak je spisovná slovenčina najvzácnejšia hodnota, príslušníci národa ju majú vnímať ako niečo dokonalé, ako rešpektovanú normu. Neustále ale zisťujú, že ich jazykové znalosti sú v porovnaní s normou nedostatočné, nerozumejú úplne jeho zákonitostiam a aj keď ide o ich materinský jazyk, je pre nich zároveň aj cudzí. Autor oprávnene uvádza, že v tomto prípade sa cudzosť nemusí prijímať len odmietavo, ale aj s obdivom a úctou. Bežní používatelia reči sú chtiac-nechtiac odkázaní na lingvistov, ktorých vedomosti presahujú rámec bežnej jazykovej kompetencie. Považujú ich za jazykové autority a samotný jazyk tým získava spomínaný rešpekt a úctu. Prečo ale bežní používatelia spisovného jazyka v praxi kodifikáciu nedodržiavajú? Autor uvádza známy príklad s predložkou *kvôli* v príčinnom význame. Kodifikačné príručky toto použitie odmietajú, používateľom je však táto väzba prirodzená, vlastná a nerozumejú systému, v ktorom je takéto použitie nesprávne – je im cudzí. V závere preto J. Dolník usudzuje, že spisovný jazyk je cudzí do takej miery, do akej sa vymyká prirodzenému jazykovému povedomiu používateľov.

Miloš Horváth sa v príspevku *Televízne reality show a ich vplyv na jazykovú situáciu na slovensku* (s. 217 – 230) zaoberá aktuálnym fenoménom reality show, resp. reality TV, ktorý svojou podstatou, funkciou i cieľom nepochybne vplyva aj na jazykovú a vyjadrovaciu kultúru divákov. Pripomína súčasné tendencie postmodernej jazykovej kultúry, v ktorých dominuje: 1) ekonomizácia jazyka, skracovanie slov a viet (univerbiá, abreviatúry, elipsy a pod.); 2) nápadnosť až exotickosť výrazových prostriedkov s cieľom odlišenia sa, alebo naopak „zapadnutia“ do určitých sociálnych vrstiev; 3) preferovanie módnych (štýlových) slov namiesto zaužívaných vyjadrení, čo súvisí so spomínanou snahou „zapadnúť“; 4) banalizácia a vulgarizácia jazyka, expresívne a pejoratívne výrazy s cieľom upútať pozornosť. Autor prí-

zvukuje, že na všetky tieto jazykové tendencie treba nazerať z hľadiska konkrétnych potrieb, predstáv či záujmov komunikantov, no hlavne záujmov vlastníkov médií, ktorým ide v prvom rade o zisk. Novinári, redaktori či moderátori by si ale mali uvedomiť, kde sa nachádza miera (hranica) únosnosti textového gýču a smogu. Konštatuje, že v jazyku reality show sa táto miera prekračuje, a že celková úroveň rečových prejavov niektorých moderátorov nedosahuje optimálnu hladinu. Následne sa v tejto súvislosti pýta, dokedy sme schopní túto devalváciu jazyka prehliadať a či bežný divák má vôbec možnosť ovplyvniť programovú náplň komerčných televízií.

Autor ďalej pokračuje vymedzením pojmu reality show a jej miesto na mediálnom trhu. Opisuje ako slovenská kultúra podľahla globalizačným silám v preberaní a napodobňovaní anglo-amerických vzorcov správania a pripomína, že prakticky všetky odvysielané reality show v našich TV sú prevzaté zo zahraničia, či už sú to „klasické reality show“, „talent show“, „dating show“ alebo „feel-good show“. V nasledujúcej kapitole sa zaoberá konkrétnymi reality show v slovenských televíziách a historického aj súčasného pohľadu. M. Horváth bez okolkov konštatuje, že reality show vysielané na Slovensku sú plné jazykovo-kultúrnych rozporov s cieľom čo najväčšieho komerčného úspechu. Za najzávažnejšie defekty považuje nadbytok vulgarizmov a tabuových slov, ďalej hovorových, slangových a expresívnych slov, dialektizmov a tzv. módných slov, najmä z angličtiny.

Učebnice *Krížom-krážom*, ako píše Renáta Kamenárová v článku *Komunikatívny prístup ku gramatike slovenčiny ako cudzieho jazyka v sérii učebníc Krížom-krážom* (s. 246 – 260), sú určené buď ako hlavná, alebo ako doplnková študijná pomôcka, nie sú však vhodné na samoštúdium. Súčasťou každej z nich je kľúč k cvičeniam, gramatické tabuľky, zvukové nahrávky a slovensko-anglický slovníček. Pri spracovaní kníh sa autori zamerali hlavne na komunikačné témy a zámery mladých ľudí. Učebnice sú monolingválne, bez sprostredkujúceho jazyka, preto autorka zdôrazňuje preto kľúčovú úlohu učiteľa v študijnom procese. Plánovaná je taktiež príprava metodickéj príručky, ktorá má lektorom pomôcť pri riešení konkrétnych didaktických problémov.

Práca kolektívu autoriek Oľgy Orgoňovej, Aleny Bohunickej a Aleny Faragulovej s názvom *Medzi črepinami trinástej komnaty rómskeho diskurzu (etnolingvisticko-xenologická interpretácia)* (s. 302 – 316) prináša čitateľovi teoretické informácie o etnolingvistike a xenolingvistike (xenológii) a venuje sa konkrétnemu porovnaniu príkladu rómskeho diskurzu v našich a v zahraničných denníkoch. Cieľom štúdie je zobraziť stav sociálnej (in)tolerancie voči rómskej menšine v mediálnej sfére. Autorky sa zaoberajú krátkym úvodom do teórie etnolingvistiky s dôrazom na obrazy sveta poznačené rasovými, etnickými či kultúrnymi stereotypmi na osi pozitívne – negatívne (umelecké nadanie, temperament, kriminalita...). Stereotypy hodnotia ako zovšeobecňujúce, nepresné, kontroverzne, emocionálne a hodnotiace.

Oporu stereotypom tvoria aj jazykové prvky ako napríklad ľudová slovesnosť, vtipy, frazémy, pričom niektoré z nich explicitne spomínajú (napr.: *cigáni, až sa hory zeleňajú* alebo *tmavý ako cigán*).

Problematika, na ktorú sa zameriavajú v rámci xenolingvistiky, súvisí s problémom negatívneho stereotypného vnímania cudzosti. Cudzosť definujú ako nezápadnú-nekresťanskú, teda cudzie je všetko, čo sa nezhoduje s centralizovanou „normálnou“ predstavou reality Západoeurópana-kresťana, a hodnotí sa ako iné, cudzie, príp. negatívne. Jedným zo zámerov autoriek je zmena vnímania cudzosti. Prostriedkom má byť napr. vysvetľovanie reálnych dôvodov negatívneho hodnotenia cudzosti pomocou analýzy súčasného stavu xenodiskurzu. Pre tento účel sa autorky pozreli na konkrétny prípad rómskeho diskurzu v slovenských bulvárnych denníkoch. V závere konštatujú, že v skúmaných článkoch môžeme nájsť základné východisko pre rómsky xenodiskurz v slovenskom prostredí, ktoré formulujú ako: „kontakt majority s rómskou minoritou je sprevádzaný ohrozením majority“. Dodávajú, že ak sa vníma takéto východisko ako pravdivé, odôvodňuje to čitateľa rasistické a diskriminačné prejavy vnímať ako spravodlivé.

V úvode príspevku Anny Rácovej *Rómčina v slovenskom jazykovom a spoločensko-historickom kontakte* (s. 317 – 331) sa dočítame o pôvode rómčiny a jej početných variantov, ktoré vznikali v dôsledku jej kontaktu s rozličnými jazykmi v rôznych geografických areáloch. Situácia na Slovensku je opísaná jednoducho a prehľadne. Autorka uvádza, že v minulosti sa veľa Rómov na Slovensku zo spoločenských i pragmatických dôvodov rómčiny vzdalo, no po ich uznaní ako národnostnú menšinu v roku 1991 sa členovia rómskej inteligencie snažia tento stav zvrátiť. A. Rácová kategorizuje rómčinu na Slovensku do niekoľkých jazykových skupín, pričom východoslovenskému dialektu slovenskej karpatskej rómčiny, ktorým hovorí väčšina našich Rómov, prisudzuje štandardizujúcu funkciu. Vymenúva slová od najzákladnejšej lexiky indického pôvodu až po slová prevzaté zo slovenčiny, v počiatkoch hlavne z nárečí. Dotýka sa procesu tvorby zložených pomenovaní, opisných pomenovaní, či neologizmov. Nezabúda ani na gramatiku, v ktorej sa výraznejšie prejavili viaceré vplyvy slovenčiny, či už systémovo alebo sporadicky.

A. Rácová sa ďalej venuje opisu najmä aktuálnych funkcií rómčiny na Slovensku. Kým začiatkom 90. rokov vznikali literárne diela v rómskom jazyku, žiaľ, v nasledujúcom období vznikali rómske diela skôr sporadicky. Rómski autori píšu po slovensky z obavy nedostatočného počtu čitateľov. Rovnaká situácia je aj v rómskych novinách a národnostnom vysielaní RTVS. Naopak, príležitosť rozvíjať svoj jazyk majú Rómovia v rómskom divadle Romathan v Košiciach alebo v existujúcich mimovládnych organizáciách a občianskych združeniach. V príspevku autorky cítiť, že veľmi problematcky vníma používanie rómčiny vo vzdelávacom procese. Problém vidí v otázke, či rómske deti vzdelávať v rómčine alebo v slovenčine, pričom

poukazuje na chýbajúcu vybavenosť škôl učebnicami a kvalifikovanými učiteľmi, ako aj v spoločensko-sociálnych i zákonných a legislatívnych prekážkach (nedostatočná slovná zásoba rómčiny v lexike úradnej sféry a pod.). 43. zborník SAS je dôkazom toho, že aj po päťdesiatich rokoch existencie dokáže letná škola svojou sviežosťou a širokospektrálnou skladbou príspevkov osloviť a zaujať laického i akademicky vzdelaného čitateľa, ale predovšetkým samotných frekventantov. Prajeme jej ešte mnoho ďalších úspešných pokračovaní.

AKTUÁLNE DIDAKTICKO-POPULARIZAČNÉ SPRACOVANIE SLOVENSKÝCH NÁREČÍ

(KOVÁČOVÁ, V.: Vybrané kapitoly z dialektológie.

Ružomberok: VERBUM 2013. 304 s.). ISBN: 978-80-8084-933-7

Jozef Bilský

*Inštitút slovakistických, mediálnych a knižničných štúdií,
Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 17. novembra 1, 080 78 Prešov
e-mail: jozef.bilsky@gmail.com*

Publikácia Viery Kováčovej vznikla ako doplnková študijná literatúra v oblasti výučby predmetu dialektológia (okrajovo aj vývinu slovenského jazyka) a slúži ako podkladový študijný materiál k tomuto predmetu. Tvorba *Vybraných kapitol z dialektológie* bola motivovaná potrebami poslucháčov študijného programu učiteľstvo slovenského jazyka a literatúry (v kombinácii) na Filozofickej fakulte Katolíckej univerzity v Ružomberku, a to z dôvodu potreby vytvoriť aktuálne učebné texty a materiál pre prácu na seminári. Tejto práci môžeme prisúdiť aj popularizačnú funkciu. Tým, že je písaná populárno-náučným štýlom, domnievame sa, že práca pozdvihuje národné povedomie a u čitateľov vzbudzuje záujem o používanie či štúdium tejto jazykovednej disciplíny. Pedagogickú (výchovnú) funkciu autorka podopiera citátom I. Ripku, že miestne nárečie je znakom „uvedomovania si príslušnosti k rodnému kraju, pôsobí ako výraz spoločenskej solidarity s rodinou, priateľmi a pod.“

Cieľom tejto publikácie je na základe iných dialektologických prác a v pedagogických intenciách uľahčiť študentom informačnú a materiálúv orientáciu v daných tematických okruhoch. Aj názov práce zreteľne signalizuje selektívny tematický prístup, kde jeho kryštalizácia nachádza svoje obsahové vyznenie v šiestich kapitolách tejto publikácie. Každá zo šiestich kapitol pozostáva z dvoch častí – teoretickej a materiálovej. Teoretická časť je vytvorená na podklade odbornej literatúry viažucej sa k príslušnej kapitole. Materiálová časť obsahuje ukážky publikovaných

dialektologických prác, ukážky slovníkového a atlasového spracovania nárečového materiálu, názory lingvistov rôzneho dáta, čím si študenti môžu všímať chronologické názorové posuny na dané okruhy tém, a tým aj vedecký pokrok. Na konci kapitol je inštruktážny text, ktorý je primárne formulovaný ako súbor úloh, čo vyplýva z didaktického zamerania tejto publikácie.

Úvodná prvá kapitola *K charakteristike slovenských nárečí* (s. 15 – 45) terminologicky vymedzuje pojem dialekt, opierajúc sa o definície z viacerých zdrojov. Stručne je opísaný aj historický vývin slovenského jazyka, čoho výsledkom je dnešná podoba slovenských nárečí. Oceňujeme komplexné zhodnotenie faktorov vplyvujúcich na diferencovanosť slovenských nárečí, kde autorka nevynecháva ani fyzickogeografickú charakteristiku územia Slovenska, a to najmä geomorfológiu. V druhej polovici teoretickej časti prvej kapitoly sú prezentované pohľady na koreláciu spisovný jazyk – nárečia. Autorka upozorňuje na zmenu smeru interakcie týchto dvoch foriem národného jazyka, kým v období formovania sa spisovného jazyka naň vplývali nárečia, v súčasnosti je trend opačný. Posun v požívaní dialektov možno vnímať aj medzigeneračne. U predstaviteľov mladšej generácie sa mení jednak uplatňovanie dialektov, jednak ich podoba. V tejto súvislosti sa poukazuje už nielen na teritoriálnu príznakovosť nárečí, ale aj na sociálnu, čím sa rozširuje pole výskumu dialektov z horizontálnej do vertikálnej polohy stratifikácie národného jazyka, a tak vzniká väčší prienik medzi dialektológiou a sociolingvistikou. Tento názor je v publikácii podporený stratifikačným modelom národného jazyka I. Ripku, komunikačným kontinuom L. Kralčáka a v neposlednom rade podporuje názornú súvzťažnosť spisovného jazyka s nárečiami aj model kontinua variet podľa D. Slančovej a M. Sokolovej. Vo vývinových tendenciách autorka popisuje aj jeden aktuálny zaujímavý trend v dynamike súčasných nárečí. Ide o vplyv geograficky rozšírenejších a centrálnějších nárečí na susedné menšie, jazykovo izolované nárečia. Tento vplyv je vysvetlený na pozadí sotáčkových a zemplínskych nárečiach. Sotácke nárečia sú pritom autorke vzhľadom na jej rodisko vlastné. O tom svedčí aj jej monografia (2010) o týchto nárečiach. Ďalší bádatel'kin dôkaz o aktuálnosti pohľadu na dialektologickú problematiku možno vidieť v otázke bivarietizmu s podpornými nárečovými ukázkami, z ktorých je už na prvý pohľad zrejmé, že nejde o rýdži nárečový prejav, ako to bolo v nárečových prepisoch staršieho dáta.

Druhá kapitola *Postavenie nárečí v stratifikačných modeloch slovenčiny a otázka medzivarietovej expanzie nárečí* (s. 47 – 68) obsahuje opis postavenia slovenských nárečí v rámci už vyššie popísanej stratifikácie, no v ďalšej časti tejto kapitoly sa analyzuje problematika uplatňovania, využívania nárečí v umeleckej literatúre na príklade textov Milky Zimkovej a Zuzky Zgurišky, teda ide o ukážky z rôznych nárečových oblastí. V časti „B“ sa prezentujú názory bádatel'ov k tejto téme s inštrukciami, úlohami pre študentov, ktoré sú v súlade s Bloomovou taxonómiou cieľov,

čím tieto úlohy rozvíjajú u poslucháčov najvyššie kognitívne formy myslenia, ako je úsudok či hodnotenie. Možno by bolo dobré vyššie uvedené úlohy v tejto časti práce doplniť o komparáciu jednotlivých názorov lingvistov, čo je už na zväžení každého vedúceho seminára.

V tretej kapitole *Z problematiky klasifikácie slovenských nárečí* (s. 71 – 128) autorka prehľadne klasifikuje slovenské nárečia, kde v prehľadných tabuľkách uvádza jazykovú diferencovanosť nárečových makroareálov, ale aj jednotlivých regiónov v rámci týchto makroareálov. Túto klasifikáciu, ktorú autorka prevzala od R. Krajčoviča (2009), konfrontuje aj s iným delením slovenských dialektov, napríklad s J. Štolcom a I. Ripkom. Na strane 80 sme zaznamenali jeden nesúlad medzi mapovým a textovým zaradením horehronského pomedzného areálu. Kým v textovej časti je tento pomedzný areál zaradený k juhovýchodnému regiónu stredoslovenských nárečí, z mapy podľa R. Krajčoviča (2009) vyplýva, že je zaradený do severozápadného regiónu v rámci stredoslovenského makroareálu. V ďalšej časti tejto kapitoly sa bádateľka venuje problematike goralských a sotáckych nárečí a cez teritoriálny aspekt nárečí plynule prechádza od pohraničných dialektov k slovenským nárečiam mimo územia nášho štátu, a to v logickej priestorovej následnosti (od najbližších území k SR až po tie najďalej vzdialené). Slovenské nárečové oblasti mimo územia Slovenska sú v tejto publikácii nielen zmapované, ale čitateľ sa má možnosť dozvedieť aj o príčinách ich tamojšieho výskytu. Na začiatku materiálovej časti (nielen) tejto kapitoly je v úvode dobre postavená motivačná otázka „Poznáte význam lexikálnych jednotiek“, no opis konsonantického a vokalického systému v časti „A.1“ (možno v záujme lepšej predstavivosti študentov) by bolo vhodné ešte doplniť o konkrétne príklady.

Zvlášť by sme chceli v tejto publikácii vyzdvihnúť prítomnosť štvrtej kapitoly *Jazykový zemepis a jazykové (nárečové) atlasy* (s. 129 – 207), ktorá sa venuje lingvistickej geografii. V starších dialektologických publikáciách a vysokoškolských učebniciach sa kartografické metódy často spomínajú len okrajovo, no vzhľadom na predmet výskumu dialektológie a potreby zaznamenávania jej výskumných výsledkov do priestoru má jazykový zemepis v tejto lingvistickej disciplíne širokú aplikáciu a dlhoročnú tradíciu. Viera Kováčová tu opisuje zrod a vývoj lingvistickej geografie jednak vo svete a jednak v našom priestore. Autorka dáva do popredia mapové megadiela, ako sú *Celokarpatský jazykový atlas*, *Slovanský jazykový atlas*, *Európsky jazykový atlas* a *Atlas slovenského jazyka*. Všetky spomínané atlasy sú doložené konkrétnymi mapovými ukážkami a opisom procesu ich vzniku s menami zaslužilých vedcov. Táto kapitola je venovaná aj kartografickým metódam, vysvetľuje sa rozdiel medzi syntetickými a analytickými mapami. Po každej kartografickej metóde nasleduje konkrétny príklad mapy, nie opačne, čo je z hľadiska podpory rozvíjania mentálnej predstavivosti študentov dôležité. Avšak na strane 176 by sme chceli

upozorniť na mapu flexie, ktorá zobrazuje L sg. lexémy *noha*. Uvedená mapa síce svoj účel spĺňa, no pre Šariš zobrazuje už neaktuálny jav (L sg. *na nože*), keďže k alternácii v týchto slovách už v šarišskom nárečovom areáli nedochádza. Vzhľadom na čo najväčšiu objektivitu a presnosť výskumu je dôležitá poznámka č. 16 I. Ripku na strane 172 týkajúcej sa Európskeho jazykového atlasu o neparitnosti v počte zastúpených lokalít v medzištátnom porovnávaní medzi Slovenskom a pobaltskými štátmi, kde pri komparácii treba zohľadňovať rozlohu a demografiu týchto štátov.

Piata kapitola *Z problematiky nárečovej lexiky a jej lexikografického spracovania* (s. 211 – 272) je venovaná diferenciacii nárečovej lexiky, ktorá je spracovaná jednoducho a prehľadne. Na začiatku tejto kapitoly je nárečová lexika z teritoriálneho hľadiska rozčlenená do siedmich skupín s uvedením konkrétnych príkladov, a to v súlade s diferencovanosťou podľa Atlasu slovenského jazyka. V krátkosti sa autorka venuje aj základným zmenám v nárečovej lexike, kde opisuje vznik a zánik denotátu, teda berúc do úvahy aj časový faktor. Keďže lingvistická geografia je spracovaná v predošlej kapitole, pri diferenciacii lexiky autorka vychádza zo Slovníka slovenských nárečí, kde pracuje s pojmami synonymia, heteronymia, tautonymia a homonymia. Vzťahy medzi týmito pojmami sa zobrazujú v tabuľke. Podobne ako pri atlasových veľdielach, aj pri Slovníku slovenských nárečí je opísaný proces jeho vzniku vďaka autoritám, ale aj podrobný opis, návod, ako sa v slovníku orientovať, ako s ním pracovať. Vysvetľujú sa tu všetky značky, symboly a heslá zo slovníka, ktoré sú v publikácii prehľadne rozdelené podľa kvalifikátorov (štylistický, zemepisný...). V tejto časti práce autorka upozorňuje aj na odlišné označovanie lokalít medzi *Atlasom slovenského jazyka* a *Slovníkom slovenských nárečí*. Keďže objektom výskumu Viery Kováčovej je okrem iného i nárečová frazeológia, autorka ju taktiež zahrnula do tejto práce. Nárečová frazeológia je klasifikovaná aj prostredníctvom iných autorov. V materiálovej časti tejto kapitoly je dôsledne vysvetlená heteronymia na príklade šírenia vtedy neznámej plodiny *zemiakov*, a to cez podrobnú historicko-hospodársko-administratívno-literárnu analýzu. V závere kapitoly je porovnávaný lexikálno-sémantický systém slovenských nárečí a spisovného jazyka, z čoho možno vyvodit' záver, že rovnaká forma je sémanticky nasýtenejšia v nárečiach.

V poslednej (šiestej) kapitole *Z dejín slovenskej dialektológie* (s. 275 – 302) sa informácie o lingvistickej geografii spočiatku opakujú, no vzhľadom na poslanie tejto práce to slúži na fixáciu učiva. Na s. 277 sme zaznamenali jednu faktickú diskrepanciu, ktorá akiste unikla autorkinej pozornosti, kde je uvedené, že S. Czambel pôsobil v „90. rokoch 20. stor.“. V materiálovej časti poslednej kapitoly oceňujeme dobre vysvetlený pôvod východoslovenských nárečí Jánom Stanislavom (1935). Čitateľ v tejto stati na základe uvedených ukážok môže chronologicky pozorovať vý-

vin názorov na pôvod východoslovenských dialektov. V stati *A. 2 Katarína Žeňuchová: Metódy terénnej práce Samuela Cambela a vtedajšia zberateľská prax* (s. 293 – 295) sa opisuje svedomitý a na vtedajšie obdobie pokrokový charakter práce S. Czambela, čo má aj pedagogický rozmer – môže u študentov vzbudzovať vážnosť a úctu k bádateľovi. V závere teoretickej časti poslednej kapitoly autorka nezabúda ani na aktuálne výskumné projekty a biele miesta tejto jazykovednej disciplíny, ako je napríklad nárečová syntax.

Práca Viery Kováčovej *Vybrané kapitoly z dialektológie* je prínosom v tejto vednej disciplíne. Ponúka všestrannú a bohatú materiállovú bázu nielen pri samotnom štúdiu, ale aj pri výučbe tohto premetu. V publikácii sú predstavené najaktuálnejšie nárečové javy a práca prispieva k poznaniu národného jazyka ako celku.

NEUVERITEĽNÉ JUBILEUM PROFESORA ĽUBOMÍRA ĎUROVIČA

Slavomír Ondrejovič

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava
e-mail: slavoo@juls.savba.sk*

Kým v minulosti (v prvej polovici 20. storočia) patril do vekovej kategórie „90 rokov a viac“ spomedzi známych jazykovedcov iba Jozef Škultéty, novšie (v 2. polovici 20. storočia a na začiatku 21. storočia) sme už k deväťdesiatinám mohli zablahoželať Eugenovi Jónovi, Vincentovi Blanárovi i „rekordérovi“ – maďarskému jazykovedcovi slovenského pôvodu Petrovi Királyovi. Medzi nich sa 9. februára 2015 zaradil aj Ľubomír Ďurovič, ktorý sa od ostatných spomínaných nestorov odlišuje tým, že jeho činnosť nevykazuje ani v náznaku klesajúcu tendenciu. Naďalej aj v tomto období svojho života otvára nové témy, naďalej „mieša karty“ (hoci sú aj takí, čo by povedali, že „múti vodu“), naďalej zásadným spôsobom inšpiruje či irituje svoje okolie svojim vlastným videním sveta, do značnej miery vlastným výkladom dejín slovenského jazyka, národa a kultúry, ktorý iba ťažko spochybníť. Ide totiž o výklady so spoľahlivými argumentmi a neúprosňou logikou, podloženou vynikajúcim poznaním vnútorných i vonkajších dejín nášho jazyka i jeho okolia.

Ľubomír Ďurovič sa narodil 9. februára 1925 v liptovskom Važci, ale vyrastal v najzápadnejšom kúte Slovenska v Skalici – v jazykovom prostredí, ktoré tak vychválil v úvode k dielu Pavla Doležala *Gramatika slovensko-česká* Matej Bel. Ľ. Ďurovič po štúdiách na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave a na Karlovej univerzite v Prahe pôsobil na katedre ruského jazyka a literatúry na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Už v tom čase zažiaril ako autor originálnych monografií *Modálnosť. Lexikálno-syntaktické vyjadrovanie modálnych a hodnotiacich vzťahov v slovenčine a ruštine* (1956) a *Paradigmatika spisovnej ruštiny* (1964, 2. vyd. 1970) i ako autor veľkého počtu priebojných štúdií, ako napr. *K otázke neohybných častok reči v slovenčine* (1950) či *Vedľajšie vety obsahové* (1959). Ľubomír Ďurovič bol v uvedenom čase aj spoluautorom *Príručného rusko-slovenského slovníka* (1952) a hlavným redaktorom 2. zväzku *Veľkého rusko-slovenského slovníka* (1963).

V r. 1966 má začiatok nová kapitola v jeho živote. V uvedenom čase vycestoval ako lektor češtiny a slovenčiny do Škandinávie. Pôsobil v Uppsale a v Štokholme, odkiaľ sa už v dôsledku svojho postoja k „vstupu spojeneckých vojsk do Českoslo-

venska“, aby sme pripomenuli politický žargón tej doby, nemohol slobodne vrátiť. Jeho druhým domovom sa stal švédsky Lund, kde na miestnej univerzite pôsobil takmer 20 rokov (1972 – 1991) ako profesor slovanských jazykov. Ako hosťujúci profesor účinkoval aj na univerzitách v Aarhus, Zurichu, Berne, v Prahe a na Yal-skej univerzite v New Havene v USA. Spolu so svojim učiteľom A. V. Isačenkou, s ktorým sa výrazne zaslúžili o rozvoj rusistiky na Slovensku vôbec, založili medzi-národný časopis *Russian Linguistics* (1978 – 1992). Ľ. Ďurovič bol aj editorom početných slavistických zborníkov, ako i ročenky *Slavica Lundensia* (1973 – 1992). Vo Švédsku viedol aj výskum jazyka juhoslovanských detí v tejto severskej diaspóre, ale v danom čase prispieval i do disidentských periodík (*Listy, Svědectví, Horizont* a do ďalších) – vždy, keď cítil potrebu angažovane sa ozvať.

Po roku 1989 – a o tejto fáze by sme mohli hovoriť o 3. kapitole jeho kariéry – sa pre prof. Ďuroviča uvoľnila cesta na návraty na Slovensko, kde sa hneď zapojil do lingvistického, kulturologického a politického diskurzu jeho vlastným spôsobom. Ním opätovne potvrdil povest' muža, ktorý si už predtým vyslúžil honosné označenie „enfant terrible“ slovenskej jazykovedy. Pripomeňme aspoň jeho výroky, že je už načase „prestrihnúť“ pupočnú šnúru medzi slovenskými nárečiami a spisovným jazykom“ (otázka stále ostáva, či sa naozaj aj dnes ešte spisovná slovenčina napája z nárečových prameňov, ako sa bežne tvrdí v istých kruhoch, a keď áno, tak ako), že „vlastné mená nepatria do jazyka“ a ostré boli aj jeho vyjadrenia o Pravidlách slovenského pravopisu, ktoré mali podľa neho v sebe vždy hlboko zakódovanú ideologickú zložku.

Akademická veda o jazyku v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV skoro rozpoznala blahodarnosť účasti „zahranického“ profesora Ľ. Ďuroviča v jazykovednom myslení na Slovensku po roku 1989 a prvá postrehla metodologickú podnetnosť jeho myšlienok. Od r. 1995 ho pravidelne pozývala zo Švédska na dôležité konferenčné podujatia aj na Slovensku. V nich vlastne nadväzoval na svoje polemické výstupy z čias vychádzania povestného Peciarovho Slovníka slovenského jazyka (1964), kde ako jeden z mála účastníkov stál na strane jeho tvorcov. Dnes sa tento peciarovský slovník hodnotí ako jeden zo skutočných medzníkov modernej slovenskej lexikografie.

Ľ. Ďurovič je aj autorom brilantných štúdií z fonológie, gramatiky a syntaxe slovenčiny, v ktorých podal osobitný „ďurovičovský“ výklad zvukového a gramatického systému slovenčiny. Ide najmä o príspevky *Vokálny systém slovenčiny, Konsonantický systém slovenčiny* (1975), *Vzťah sloviessesse – habere v slovanských jazykoch a otázky pasíva v slovenčine* a ďalšie, ale známe sú i jeho početné štúdie z dejín spisovnej slovenčiny (najmä práca *Koncepcie spisovného jazyka – chrptová kosť slovenskej kultúrnej histórie*, 2000) a iných slovanských jazykov, v ktorých sa usiluje osvetliť tie najzložitejšie križovatky a najkomplikovanejšie zákruty našej

jazykovokultúrnej histórie, pričom nemilosrdne odhaľuje falošné a mytologizujúce prvky (porov. k tomu aj stručnú štúdiu *Ešte k slovesám kecať a kajať sa*). Jeho obľúbencom sa stáva najmä Pavel Doležal (porov. napr. *Pavel Doležal a jeho Grammatica Slavico-Bohemica*), u ktorého odhaľuje počiatky výkladov mnohých neskorších gramatikov, Jozefa Dobrovského nevynímajúc. Doležalovu gramatiku považuje za „prvú sústavnú gramatiku slovenčiny“. Zapadnuté zlaté zrná sa mu podarilo objaviť aj iných autorov minulosti, napr. u Tobiáša Masnicia, Matiasa Zabaniho a viacerých ďalších. Známy je obsiahly lingvistický komentár Ľ. Ďuroviča k *Valaskej škole* Hugolína Gavloviča (vyšiel v americkom Ohio v r. 1986), neskôr aj lingvistický komentár k dielu Ľudovíta Štúra *Nauka reči Slovenskej*, ktoré sa objavilo v r. 2006 vo dvoch zväzkoch vo vydavateľstve Veda. V tomto vydaní nachádzame doteraz najminucióznejšiu a najhlbšiu analýzu tohto základného diela našej histórie, hlavnú časť ktorej spracoval Ľ. Ďurovič. Ako prvý upozornil aj na to, že mestský jazyk je – a aj v dejinách vždy bol – omnoho dôležitejší i pri kodifikačných aktoch u nás (vrátane štúrovského) než sa dovtedy predpokladalo (porov. najmä štúdiu *Atlas slovenského jazyka a jazyk mesta*, 1992).

V mnohých svojich štúdiách Ľ. Ďurovič prekonáva „príručkové predstavy“ o vývine jazykovej situácie na Slovensku a spisovného jazyka dotvárajúceho sa slovenského národa zhrnujúco vyšli v jeho *Vybraných štúdiách 1. O slovenčine a Slovensku*. (2004). Pozornosť vo viacerých prácach venoval a venuje aj iným západoslovanským, východoslovanským a južnoslovanským jazykom a kultúram (zhrnul ich v 2. zväzku svojich *Vybraných štúdií* s názvom *Všeobecná jazykoveda a slavistika*), o ktoré je aj v súčasnosti značný záujem v celom slovanskom svete. Ľubomír Ďurovič patrí oddávna medzi najrenomovanejších a najprominentnejších slavistov a kultúrnych historikov Európy. Ostáva iba historickou kuriozitou, že nebol pozvaný na Slavistický zjazd, ktorý sa konal v r. 1993 v Bratislave. Najnovšie profesor Ľubomír Ďurovič inicioval vyjdenie faximilového vydania *Bardejovského katechizmu* (2013), ktorý je považovaný za najstaršiu tlačenú slovenskú knihu vôbec (1581).

Čo sa týka jazykovej kultúry a kodifikácie sú dôležité jeho práce *Systém (skutočný? Domnelý?) a jeho kodifikácia* (1997) či *Z histórie kodifikácie rytmického zákona v spisovnej slovenčine* (2005) a *Ešte raz o rytmickom zákone* (2008). Z článkov pre verejnosť sa s mimoriadnym ohlasom stretol najnovšie jeho novinový článok s názvom *Nerobme z kultúry jazyka kult či kyjak* (2014).

Je naozajstným šťastím pre slovenskú jazykovedu, že prof. Ľubomír Ďurovič pokračuje vo svojom poznávaní dejín i súčasného stavu slovenského jazyka a iných slovanských jazykov aj v 21. storočí a že svojim kritickým, (pre mnohých) neraz až heretickým pohľadom naďalej prečisťuje „zanesené“ miesta slovenskej kultúrnej minulosti i súčasnosti.

Milý Lubo, vážený pán profesor, do ďalších rokov Ti želáme naďalej veľa zdravia a úspechov a naďalej sa spoliehame na tvoje ostré pero! Mnogaja ljeta!

Literatúra

- Ďurovič, Ľubomír: O slovenčine a Slovensku. Vybrané štúdie I. Ed. J. Bosák. Bratislava: Veda 2004.
Ďurovič, Ľubomír: Všeobecná jazykoveda a slavistika. Vybrané štúdie II. Ed. J. Bosák. Bratislava: Veda 2005.
Iugi observatione. Jubilejný zborník na počesť Ľubomíra Ďuroviča. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2008.

MLADÝ JUBILANT PAVOL ODALOŠ

Vladimír Patráš

*Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela, Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica
e-mail: Vladimír.Patras@umb.sk*

V príjemnom období povianočných rezonancií a naladovania sa na bežné dni nového roka sme si pripomenuli polokráhľe narodeniny jazykovedca, univerzitného učiteľa – slovakistu, akademického funkcionára, organizátora, kolegu a priateľa profesora Pavla Odaloša.

Dr. h. c. prof. Pavol Odaloš, CSc., sa narodil 9. 1. 1960 v Banskej Bystrici. S rodným mestom sa úzko viaže jeho odborná, profesionálna a ľudská cesta. V ňom vystúpil po všetkých vzdelanostných stupienkoch. Završil ich v roku 1984 na vtedajšej samostatnej Pedagogickej fakulte štúdiom učiteľstva všeobecnovzdelávacích predmetov v kombinácii slovenský jazyk a literatúra – občianska náuka a získal akademický titul doktora pedagogiky (PaedDr.). Po absolutóriu si kvalifikáciu postupne, bez urýchľovania zvyšoval na vedeckých a akademických pracoviskách mimo Banskej Bystrice a ďalej odborne zrel. Vedeckú aspirantúru absolvoval vo vednom odbore slovenský jazyk a hodnosť kandidáta vied (CSc.) získal v roku 1995 v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV v Bratislave. Habilitoval sa v roku 1998 a inauguračné pokračovanie podstúpil v roku 2005 na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove. V roku 2010 mu bol na Užhorodskej národnej univerzite udelený čestný titul *doctor honoris causa* (Dr. h. c.).

Banská Bystrica sa pre P. Odaloša stala aj trvalým miestom jeho pracovno-zamestnaneckých počínaní. Ihneď po vysokoškolskom štúdiu nastúpil ako odborný pracovník do Štátnej vedeckej knižnice na oddelenie bibliografie, potom rok pôsobil ako stredoškolský učiteľ. Od roku 1987 sa jeho životná dráha viaže s Pedagogickou fakultou, na ktorej končil štúdiá. Na jej Katedre slovenského jazyka a literatúry pôsobil ako

asistent a odborný asistent. Po vzniku Univerzity Mateja Bela v roku 1992 a po rozčlenení pôvodnej katedry na špecializované slovakistické pracoviská fungoval až do roku 2008 na Pedagogickej fakulte UMB ako odborný asistent, docent a profesor v odbore slovenský jazyk. Na prelome storočí štyri roky viedol katedru, v rokoch 2003 – 2007 pôsobil v univerzitných riadiacich štruktúrach ako prorektor pre vedu a výskum s kompetenciami aj pre oblasť zahraničných vzťahov. V roku 2007 bol zvolený do funkcie dekana Pedagogickej fakulty UMB. Po zrušení katedry a organizačnom pričlenení zamestnancov ku Katedre slovenského jazyka a literatúry Fakulty humanitných vied v roku 2008 prešiel na jej pôdu. Na nástupníckej Katedre slovenského jazyka a komunikácie Filozofickej fakulty UMB pôsobí doteraz vo funkcii profesora so všetkými povereniami, garanta študijných programov so slovenským jazykom.

Pavol Odaloš vkročil do vedeckého a pedagogického jazykovedného priestoru výskumami slovnej zásoby, jazykovej kultúry a kultúry komunikácie. Od 90. rokov sa pod vplyvom vedecko-ašpirantských úsilí v jeho výskumnej činnosti a odbornej produkcii objavuje výrazný sociolingvistický rozmer s vedeckou orientáciou na sociolekty v národnom jazyku, previazaný s teóriou komunikácie, interjazykovou problematikou, lexikológiou, syntaxou, štylistikou a didaktikou slovenčiny. Vedno s interdisciplinárnymi črtami sa doteraz v jeho aktivitách rozvíjajú onomastické motívy so zacielením pozornosti na teoretické otázky i na všetky druhy oným, v ostatnom období najmä na mená postáv v umeleckej próze, a záujem o mediálnu komunikačnú sféru vrátane politickej komunikácie. Trvalo kontúrujú Odalošov vedecký horizont, vedeckovýskumné záujmy, projektové aktivity a publikačné prejavy.¹

Nazretím cez bibliografický priezor zistíme, že k jubilatovej osobnosti sa viaže 300 publikačných jednotiek, z toho 3 samostatné knižné monografie (*Sociolekty v basketbalovom a penitenciárnom prostredí*, 1997; *Dynamika špecifických sfér komunikácie*, 2002; *Literárnyomá v slovenskej literatúre*, 2012) a 4 knižné práce v spoluautorstve, viac než 150 vedeckých štúdií (z toho sedem desiatok v zahraničí), 120 odborných príspevkov a pol druhej desiatky populárno-náučných článkov. Doteraz vystúpil na 130 domácich a zahraničných vedeckých podujatiach. Riešil a spoluriešil 17 vedeckých projektov, editoval a spoluzostavil 16 vedeckých zborníkov a 7 bibliografií. Pravidelne posudzuje vedecké projekty VEGA, KEGA a Grantovej agentúry Českej republiky. Na svoju vedeckovýskumnú a publikačnú činnosť získal temer 400 domácich a zahraničných ohlasov. V roku 2002 mu bola udelená Cena rektora UMB za vedeckovýskumnú a publikačnú činnosť.

Banskobystrické akademické prostredie nepôsobí na oslávenca len vedecky podnetne, ale rozkrývalo pred ním a predkladalo výzvy aj na angažovanie v domácich a zahraničných vedeckých orgánoch, radách, komisiách a expertných spoločen-

¹ Súpis publikačnej činnosti jubilanta sa nachádza na adrese <http://www.ff.umb/podalos>, ako aj na adrese http://www.juls.savba.sk/ediela/slovenski_jazykovedci/

stvách. P. Odaloš bol a je členom viacerých vedeckých rád a najmä zahraničných redakčných rád vedeckých časopisov. V rokoch 2007 – 09 účinkoval ako prezident Únie učiteľských fakúlt. Dodnes sa exponuje ako člen Medzinárodného komitétu slavistov v jeho onomastickej a sociolingvistickej sekcii. V roku 1990 vedľa osobnosti prof. Jána Findru a spolu s Jankou Klinckovou a Vladimírom Patrášom začal písať dnes už veľmi dobre známy seriál prestížnych banskobystrických sociolingvistických konferencií o komunikácii. V tomto roku sa pripravuje a uskutoční už jeho deviaty diel; jubilant sa stáva jeho hlavným organizátorom.

Do ďalších desaťročí želajme profesorovi Pavlovi Odalošovi neutíchajúci záujem o tajomstvá prirodzeného jazyka a konštanty lingvistiky, prajme mu povznášajúcu spoluprácu s tvorivými, prajnými ľuďmi a potešenie z každého úspechu pri povinnostiach i relaxe. Nech je všetko vystužené dobrým zdravím v harmonickom rodinnom zázemí a životodarnom banskobystrickom prostredí.

ZA PROFESOROM PETROM KIRÁLYOM

Pavol Žigo

*Katedra slovenského jazyka FF UK Bratislava, Gondova 2, 814 99 Bratislava
e-mail: pavol.zigo@uniba.sk*

Posledný februárový týždeň zarmútila slovakistov a slavistov smutná správa: v Budapešti 24. februára zomrel v deväťdesiatom ôsmom roku svojho života významný jazykovedec univerzitný profesor PhDr. Peter Király, DrSc., ktorý sa na svojom pôsobisku v Budapešti v druhej polovici dvadsiateho storočia významne zapísal do výskumu slovenčiny a ostatných slovanských jazykov.

Profesor Peter Király sa narodil vo východoslovenskej zemplínskej obci Malčice 22. novembra 1917 a v tomto jazykovom prostredí sa sformoval aj jeho vzťah k jazyku, k jeho prirodzeným – historickým aj súčasným spisovným či nespisovným podobám a k hľadaniu ich hodnôt. Po absolvovaní gymnaziálnych štúdií v Košiciach sa náplňou štúdia P. Király v r. 1937 stal záujem o bohemistiku a hungaristiku na Karlovej univerzite v Prahe, odkiaľ prešiel v nasledujúcom roku na Filozofickú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave a pokračoval v štúdiu slovakistiky a maďarskej filológie. Po ukončení štúdií nastúpil v r. 1941 ako gymnaziálny profesor na svoje prvé pôsobisko v Bratislave a po 2. svetovej vojne ho osud odviaľ do Budapešti, kde sa až do posledných dní svojho života venoval tvorivej výskumnej práci.

Začiatky pôsobenia P. Király v budapeštianskom prostredí sú späté so Štátnou Széchényiho knižnicou, kde sa svojimi bádateľskými a organizátorskými schopnosťami prepracoval z radového pracovníka až na jej vedúceho. Hodnota vedeckej prá-

ce a publikačných aktivít priviedla P. Király a až na post zástupcu riaditeľa Jazykovedného ústavu Maďarskej akadémie vied (1959 – 1974). Po príchode na Univerzitu Loránda Eötvösa sa P. Király stal vedúcim Katedry slovanských filológií a na tomto pracovisku pôsobil až do svojho odchodu na zaslúžený odpočinok.

Druhá polovica dvadsiateho storočia bola v každom desaťročí naplnená rozsiahlou bádateľskou, publikačnou, pedagogickou a organizátorskou prácou. Na začiatku dlhjej výskumnej práce P. Király stála úcta k rodnému kraju a k formovaniu východoslovenských kultúrnych predpisovných útvarov v polovici 18. storočia. Vo svojej dizertačnej práci, ktorá vyšla v známej knižnej podobe pod názvom *A keletszlovák nyelvjárás nyomtatott emlékei* (Budapešť 1953), sa P. Király venoval jazykovej charakteristike piatich kalvínskych bohoslužobných textov, vydaných maďarským pravopisom v Debrecíne v rokoch 1750 – 1758 v kultúrnej východoslovenčine. Formálna aj štruktúrna analýza tohto diela je významným prínosom v poznávaní dejín spisovnej slovenčiny v ich predpisovnom období. Šírku slavistického vedeckého záujmu P. Király v tomto čase dokumentuje aj vydanie ďalších prác – *Stredoveké české listiny* (redakčná spolupráca so Š. Kniezsom, 1952) a *Príspevok k dejinám spisovnej slovenčiny* (1951). Zo šesťdesiatych rokov treba vyzdvihnúť najmä práce *Die ungarischen Lehnwörter einer slowakischen Gemeinde* (Hungarizmy jednej slovenskej lokality, 1964-65), *Formy prisviďčania v slovenských nárečiach v Maďarsku* (1964) a *České a maďarské prvky v písomných pamiatkach Slovenského Komlóša* (1965). V týchto prácach autor interpretoval poznatky zo systematického výskumu archívneho aj živého slovenského nárečového materiálu na území Maďarska. Hodnotná a záslužná je najmä tá časť bádateľských aktivít, ktorou zdokumentoval vtedajší stav slovenských nárečí v Maďarsku. Išlo o rozsiahlu dotazníkovú akciu, ktorej výsledky čakali na zverejnenie v nežičlivej dobe relatívne dlhý čas. Časť dotazníkového výskumu je dodnes súčasťou archívneho fondu a spracúva sa v rámci rozsiahleho medzinárodného projektu *Slovanský jazykový atlas*, pre ktorý P. Király vyskúmal po 3 454 javov v dvoch slovenských lokalitách (obec Galgaguta v Novohradskej župe a obec Óhuta v Boršodskej župe, ako aj chorvátsku lokalitu Felsőszölnök).

Neoceniteľnú hodnotu z hľadiska spracovania slovenských nárečí na území Maďarska má syntetizujúce monografické dielo *Atlas slovenských nárečí v Maďarsku*. Výskumné terénne práce na tomto monumentálnom diele začal P. Király ešte v r. 1949 v snahe interpretovať metódou lingvistickej kartografie hláskoslovie, tvaroslovie, lexiku a tvorenie slov v slovenských nárečiach na území Maďarska. Výsledkom týchto snáh po nechote vydať toto dielo u nás nakoniec profesor P. Király symbolicky odovzdal *Atlas slovenských nárečí v Maďarsku*, pozostávajúci z 235 máp a rozsiahleho nárečového materiálu, slovákistom a slavistom na 11. medzinárodnom slavistickom zjazde v Bratislave v r. 1993 (atlas vyšiel v Budapešti v slovensko-nemeckej jazykovej mutácii v 1993).

Okrem výskumu, vyhodnocovania a syntetizácie poznatkov o slovenských nárečiach v Maďarsku sa P. Király paralelne venoval aj problematike ostatných slovanských jazykov a jazykových pamiatok. Čiastkové príspevky slavistického zamerania typu *Az ukrán nyelv eredetének kérdésehez* (K otázke pôvodu ukrajinčiny, 1953), *Das Budapester glagolitischer Fragment* (Budapešťiansky hlaholský fragment, 1955), *Cyrilské litery v staromaďarské runové abecedě* (1971), *Slovenský jazykový atlas* (1963) boli popri slovakistických prácach typu *Vznik a charakter nárečia Slovenského Komlóša* (2000) východiskom synteticky koncipovaných prác zo slavistiky, slovenskej dialektológie a predpisovných útvarov slovenčiny.

Začiatkom tretieho tisícročia vydal P. Király moderne a zo súčasného pohľadu aj v sociolingvistickej retrospektíve poňatú prácu so širším konfrontačným zameraním *A nyelvéveredés* s podtitulom *A magyarország szláv nyelvjárások tanulságai* (Miešanie jazykov. Poznanky o slovanských nárečiach na území Maďarska, 2001). Autor touto svojou prácou zaplnil mozaiku výskumu slovanských menšinových nárečí a kultúrnych útvarov, ktoré sa v neslovanskom prostredí po maďarsky hovoriacej väčšiny vyvíjali od 15. – 16. stor. (srbské a chorvátske nárečia), resp. 17. stor. (nárečia slovenského, rusínskeho a poľského pôvodu). Na poznanky z tejto práce nadviazal P. Király ďalšími prácami *K otázke maďarizmov v slovenčine* (2003) a *Formovanie pravopisu a spisovných jazykov strednej a východnej Európy* (A kelet-közép-európai helesírássok és irodalmi nyelvek alakulása, 2003). Táto práca je výsledkom citlivých rozborov formálnej aj jazykovej štruktúry archívnych prameňov z predpisovného obdobia jednotlivých slovanských jazykov, v ktorých sa prejavil zmysel pre detailnú charakteristiku špecifických znakov formujúcich sa predpisovných útvarov, vplyv kultúrneho prostredia a historických okolností na vonkajší aj vnútorný vývin jazykov a dokázal, že na pozadí sociolingvistických prístupov možno dospieť k presvedčivým výsledkom aj v retrospektíve, t. j. v historickojazykovednom kontexte. V rade najnovších štúdií nemožno obísť návrat P. Király k zemplínskym kalvínskym tlačiam v syntetizujúcom texte s názvom *Vznik kalvínskej východoslovenčiny* (2006), ktorým sa priblížil k symbolickému uzavretiu kruhu svojich vedeckých záujmov.

Niekoľko vybraných titulov z rozsiahleho vedeckého diela univerzitného profesora PhDr. Petra Király, DrSc., môže byť len spomienkou či odkazom na jeho rozsiahlu svedomitú bádateľskú činnosť a zásluhy pri výskume slovakistiky a slavistiky. Za množstvo prác s veľkou poznávacou hodnotou, ktoré pre poznanie slovanských jazykov a kultúr na svojich pôsobiskách v Maďarsku profesor Peter Király napísal, mu poďakovanie a uznanie všetkých slovakistov a slavistov. Nad týmto vedeckým dielom sa s úctou skláňame a navždy si ho uchováme v pamäti. Česť Vašej nehnúcej pamiatke!

NOVÉ KEJČOVÉ SLOVO EKONOMIKY – *STARTUP/START-UP*

Jana Wachtarczyková

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava
e-mail: wachtarczyk@gmail.com*

Hoci tento výraz sám osebe nie je horúcou novinkou a v angličtine sa objavil už koncom deväťdesiatych rokov minulého storočia v časoch tzv. internetovej horúčky, keď najmä v americkom Silicon Valley vznikalo veľké množstvo malých inovatívnych firiem, do slovenského jazyka prenikol relatívne nedávno ako pomenovanie nového spôsobu podnikania a zakladania podnikateľských subjektov. Z jazykovedného hľadiska je zaujímavý nielen referenčný aspekt – aké denotáty sa týmto pomenovaním označujú, ale aj jeho adaptačný proces – podoby, v akých sa daný výraz udomácňuje, v akých funkciách a kontextoch sa používa a ako sa zaraďuje do slovo-творnej a skloňovacej paradigmy nášho jazyka.

Podľa niektorých žurnalistov^[1] „slovo *startup* (alebo aj *start-up*) začína byť také rozšírené, že mnohí už trpia únavou z tohto pojmu.“ Pocity expanzie uvedeného výrazu majú možno už aj bežní používatelia jazyka, nielen účastníci ekonomického diskurzu, pretože *startup/start-up* ako kľúčové slovo preniká aj do verejného priestoru hovorovej komunikácie (s výslovnosťou [startap]), do slovenských periodík, blogov a vládnych dokumentov. Špeciálne pre startupy bola pripravená *Koncepcia pre podporu startupov a rozvoj startupového ekosystému v Slovenskej republike*^[2]. Vypracovali ju Slovak Business Agency, Ministerstvo financií v spolupráci s Ministerstvom školstva, vedy, výskumu a športu a Ministerstvom hospodárstva SR. Podpora startupov patrí k prioritným iniciatívam Európskej komisie zameraným na podporu podnikania, ktorú majú členské krajiny EÚ vo svojich krajinách poskytnúť začínajúcim malým a stredným podnikom. Spomínaný materiál slovenskej koncepcie obsahuje aj definíciu startupu: „*Startupom* sa rozumie kapitálová obchodná spoločnosť so sídlom na území SR, od ktorej vzniku neuplynulo viac ako 36 mesiacov. Vznikla za účelom tvorby inovatívneho produktu alebo služby, je mikro, malým alebo stredným podnikom a väčšina hlasovacích práv patrí fyzickým osobám, ktoré sú jej zakladateľmi.“^[2] Po vysvetlení chápania startupu by sa však hodilo aj dodať, čo sa v koncepcii myslí pod startupovým ekosystémom, ak sa ekosystém v SSSJ definuje ako „dynamický komplex spoločenských rastlín, živočíchov a ich neživého prostredia, ktoré navzájom pôsobia ako funkčná jednotka (napr. lesný ekosystém)“. Viac ako samotný startup tu zaráža konštruova-

nie akejsi „ekológia“ v podnikateľskom prostredí, čo silno pripomína módnú vlnu využívania napr. výrazu filozofia v neadekvátnych kontextoch.

Na porovnanie definícia *startupu* vo Wikipédii znie: *Startup* (tiež *start up* či *start-up*) je pojem označujúci novo vznikajúci projekt či začínajúcu firmu často ešte vo fáze tvorby podnikateľského zámeru. Ako startup začínali napríklad firmy Facebook alebo Google.^[3] Kým vo Wikipédii nachádzame variantné uvádzanie odvodenín ako napr. *start-upový*: „Start-upový projekt sa môže objaviť v akomkoľvek odbore, najčastejšie sú to však technologické či internetové firmy,^[3] vo vládnej agende sa dôsledne uplatňuje už len syntetická podoba *startup* analogicky k podobám, ku ktorým dospelo postupné ustáľovanie výrazov ako *make-up* → *makeup* → *mejkap*, *pick-up* → *pickup* → *pikap*, *set up* → *setup*.

Podobu *startup* ako východisko pre slovtvorné deriváty uprednostňujú aj časopisy a tlačené médiá ako Forbes (2014) či mienkotvorné denníky Sme a Pravda. Môžeme predpokladať, že pravopisné ustáľovanie v médiách súvisí s fungovaním jazykovej redakcie periodík (potrebou jednotného uvádzania výrazu) a zároveň aj s inštitucionálnym jazykovým poradenstvom. V uplynulých dvoch rokoch pracovníčky jazykovej poradne našej inštitúcie písomne i telefonicky odpovedali na otázky ako písať *startup/start-up/start up*, pričom odporúčali formu *startup* vzhľadom na vysokú frekvenciu adjektíva *startupový*. Zároveň však odporúčali aj zrozumiteľný jednoslovný domáci ekvivalent *rozbeh*^[a] (*rozbeh firmy, podnikania, projektu*) alebo adjektívum *začínajúci*^[b] v spojeniach *začínajúca firma, začínajúci projekt, podnik*.

Výraz *rozbeh* má podľa *Krátkeho slovníka slovenského jazyka* 3 významy. Prvým je začiatok behu, rozbiehanie – v rámci toho napr. aj začiatočná fáza chodu stroja. Druhým je začiatočné štádium istej činnosti, napr. umelecký tvorivý rozbeh, avšak so stylistickým kvalifikátorom knižné. Tretí význam je zo športovej oblasti – vylučovacie preteky v behu, resp. počiatočná fáza športového výkonu, podobne ako rozplavba pri plávaní či rozjazda pri korčuľovaní. *Startup* by spadal do definičného okruhu druhého významu – začiatočné štádium istej činnosti ako napr. *podnikateľský rozbeh*, ale bol by to príklad vztiahnutia lexémy s obmedzeným výskytom na úplne novú, cudziu a vysoko frekventovanú jazykovú kvalitu. Niečo ako nazvať *rýchlovlak povozom* alebo *raut besiedkou*. Pri bližšom pohľade teda *rozbeh* nie je až tak vhodný ekvivalent k *startupu* vzhľadom na to, že nekorešponduje z hľadiska príznakovosti a z hľadiska pojmovej extenzie. Kým *rozbeh* má viacero významov a druhý význam príznakový, tak *startup* má špecifický a už aj presne zadefinovaný význam. Ani ekvivalent *začínajúca firma* sa neujal, pretože ani on nevystihuje *startup* presne (nie každá začínajúca firma je startup). A hoci *rozbeh* by sa mohol zdať ekvivalentom aspoň z hľadiska úspornosti, jeho ustálená významová extenzia v slovenčine (3 lexikálne významy) limituje jeho derivačnú potencialitu. Ako by sa od *rozbehu* vytvorilo pomenovanie účastníkov a zakladateľov nových firiem (*startupis-*

tov)? V slovenčine nie je ešte pomenovanie osoby *rozbehár, porov. vývojár, návrhár.) Ako by sa nazýval proces trvania či prípravy *startupu* (*startupovanie*)? A ako by sa *rozbeh* spájal s inými výrazmi pri vytváraní podujatí zameraných na prezentáciu startupových aktivít (*startupový autobus*, *startup weekend* a pod.)? (*Rozbehový autobus*, *rozbehový vikend*?) A najmä – ako by prípadné výrazy vytvorené od ekvivalentov ako *rozbeh* či *začínajúci* pri svojej homonymii uspokojivo plnili identifikačnú funkciu daného objektu (*startupu*)?

Dá sa predpokladať, že by ju neplnili tak jednoznačne ako prevzatý *startup* a jeho odvodeniny. Z hľadiska predikcie vývoja udomáčňovania cudzích pomenovaní v slovenčine zohráva dôležitú úlohu nielen ekvivalencia – hypotetická možnosť nahradenia cudzieho výrazu domácim, ale ako rozhodujúca sa ukazuje práve slovotvorná produktivita daného výrazu, schopnosť vytvárania súvisiacich pomenovaní či už apelatív alebo proprií, jeho spájateľnosť s domácimi prvkami a v neposlednom rade aj schopnosť zmysluplne (nekonfliktne a jednoznačne) fungovať pri aktualizácii frazém a ustálených slovných spojení.

Vo „voľnej“ virtualite stále nachádzame rozmanité tvary a kontexty tohto výrazu, typické pre živelné, neformálne a neusmernené používanie. Vznikli špecializované webové stránky a portály so startupovou tematikou: napr. stránka Slovak Business Agency^[4], eFocus^[5], StartItUp^[6] alebo Evolution startup^[7], ktorý celkom vážne ponúka tzv. „služby plážovým podnikateľom“ výzvou, aká už na úrovni prvej vety vypovedá o „odbornosti“: „Ste zmätený zo štartu vášho nového biznisu? Poradíte sa s odborníkom!“. V týchto textoch sa nájdu aj tvary ako *startup-firma*, nové adjektívum *startupový* napr. vo vetách: „*Startupový život nie je prechádzka ružovým sadom. Andrej Kiska ala startupový atašé. Startupový event Slush so zľavou. Ako sa rúcajú startupové sny. Lesk a bieda startupovej scény.*“ Najčastejšie pravostranné kolokáty k výrazu *startupový* sú *program*, *akcelerátor*, *nápad*, *projekt*, *program*, *vikend*, *portál*. Vzniklo aj desubstantívne sloveso *startupovať* (*Startupuj, bloguj a bud' v obraze. Pozrite si, aké známe osobnosti začali startupovať v zrelom veku.*) a slovesné podstatné meno *startupovanie* (*Ako sa dá domrvit' startupovanie*). Autori článkov potrebovali vytvoriť aj pomenovanie agensa deja, pričom vznikol *startupista* (*Startupisti máte dôvod na radosť. Ako som bol startupista. Starý Baťa, to bol startupista!*). Vtipne pôsobí aj použitie nového výrazu v nárečovom kontexte *O čim bude Startup Weekend Košice? Ta vyhrali sme Startup Weekend Košice!* Existuje aj tendencia ponechávať výraz v neadaptovanej podobe a vo funkcii adjektíva ho neskloňovať, napr. *Štúdia potenciálu na investovanie do start-up a spin off spoločností*.^[8]

Uvedené príklady a mimojazykové okolnosti expanzie výrazu *startup* (vládna a celoeurópska vlna podpory inovatívneho podnikania) vypovedajú v prospech udomáčňovania tohto výrazu v slovenskom jazykovom prostredí. Je evidentná jeho vysoká frekvencia, adaptačná aktivita a potencialita. Prejavuje sa v ustáľovaní grafickej

podoby bez medzery, bez spojovníka, v bezproblémovom zaradení do skloňovacej sústavy (neživotné maskulína, vzor dub, Gsg -u: *startupu*), v slovtvornej potencialite, vďaka ktorej sa stáva motivantom nových apelatívnych aj propriálnych pomenovaní (*startupový, startuper, startupista, startupovanie*, názvy webových stránok, napr. *startuptisti.sk, www.startitup.sk*, názvy podujatí, napr. *Startup weekend Košice*, názvy projektov, napr.: *Startup Sharks*, názvy cien, napr. *Startup awards 2014 – na TU Žilina*). Je pochopiteľné, že najprirodzenejšie sa *startup* spája s inými anglickými výrazmi a jazykovými prvkami. Napriek tomu *startup* pôsobí ako svieži prvok pri aktualizácii rozličných výpovedí, napr. *Startupový život nie je prechádzka ružovou záhradou, Lesk a bieda startupovej scény, Ako sa varí startup...*). Dá sa predpokladať, že pri výraze *startup* v tejto fáze používania v slovenskom jazykovom priestore sa už neuplatní iný domáci ekvivalent. Možnou otázkou je, či sa aj v prípade *startupu* dá neskôr očakávať jeho dôsledná adaptácia do podoby *startap* (podľa *mejkap*), ktorá by vyhovovala princípu rovnakej zvukovej a grafickej podoby. Fonetické podoby zápisu starších anglických výpožičiek tohto typu v slovenčine ako *pikap* či *setap* sú však v menšine. Na druhej strane rastie cudzojazyčná (anglická) kompetencia slovenských používateľov jazyka, ktorá potrebu dôslednej adaptácie prevzatého výrazu typu „píš ako počuješ“ už nerobí takou nevyhnutnou a naliehavou, aká bola pri analogických výpožičkách v minulosti. Ostáva tiež dúfať, že používatelia jazyka sa budú držať zdravého rozumu a bude im stačiť fungujúci startupový systém – bez predpony eko-

Literatúra

- JAROŠOVÁ, Alexandra - BUZÁSSYOVÁ, Klára (eds.): Slovník súčasného slovenského jazyka. A - G. Bratislava: Veda 2006.
Krátky slovník slovenského jazyka. Bratislava, Veda 2003.
PORUBSKÝ, Juraj: Máte nápad na biznis? Forbes, október 2014, s. 74 – 79.

Pramene

- [a] materiál jazykovej poradne, list č. 4203/13 (19. 12. 2013)
[b] materiál jazykovej poradne, list č. 1739/14 (11. 9. 2014)

Internetové odkazy

1. <http://www.itnews.sk/spravy/biznis/2013-07-18/c157705>
2. <https://lt.justice.gov.sk/>
3. <http://sk.wikipedia.org/wiki/Startup>
4. www.sbagency.sk/
5. www.efocus.sk
6. <http://www.startitup.sk>
7. <http://evolutionstartup.com/sk/>
8. <http://inovacie.regionzilina.sk/inovacie>

VŠEOBECNÉ POKYNY PRE AUTOROV

Redakcia neprijíma príspevky, ktoré už boli publikované alebo boli prijaté na uverejnenie inde. Vzhľadom na anonymné posudzovanie príspevkov (anonymous peer reviewing) žiadame autorov, aby svoje príspevky posielali e-mailom ako prílohu na adresu wachtarczyk@gmail.com, pričom samotný text príspevku **nesmie** obsahovať meno, ani pracovisko autora. Údaje o pracovisku, resp. bydlisku autora (presnú adresu), prosíme uvádzať do sprievodného mailu.

Záväznou súčasťou každého textu je anglický preklad jeho názvu. Pri príspevkoch do rubrik Štúdie a články, ako aj Diskusie a rozhľady, vyžadujeme abstrakt v anglickom jazyku v rozsahu okolo 100 slov. Abstrakt by mal predstavovať výťah z obsahu článku, nielen výsledky výskumu. Kľúčové slová v počte 3 – 10 prosíme uvádzať v angličtine a zároveň v jazyku príspevku, a to v abecednom poradí.

Autori zaslaním príspevku vyjadrujú súhlas s jeho redakčným spracovaním a publikovaním v periodiku Slovenská reč v časovo nešpecifikovanom horizonte. Príspevky môžu obsahovať maximálne 20 % autocitácií.

Pravidlá formálnej úpravy textu

- Texty predkladať vo formáte rtf alebo doc, písmo Times New Roman, veľkosť 12, riadkovanie 1,5 (okrem názvu príspevku).
- Na odlišenie príkladov od textu použiť kurzívu, na odlišenie typov písma aj bold, alebo horný a dolný index. Nič neriediť, nepodčiarkovať, nepoužívať iné typy písma.
- Na poznámky v texte používať automatickú funkciu textového procesora Vložiť poznámku pod čiarou (ide o tzv. päťové poznámky uvádzané na každej strane).

Pravidlá uvádzania bibliografických odkazov

Časopis rozlišuje a osobitne uvádza 2 druhy bibliografických odkazov:

Literatúra (monografie, články v časopisoch a zborníkoch...) Zoznam literatúry je uvedený na konci článku, zoradený abecedne podľa priezviska autora. V zozname je iba literatúra, ktorá je v článku citovaná alebo na ktorú sa v texte odkazuje.

- V zozname literatúry sa krstné mená autorov rozpisujú, priezviská autorov sa píše VERZÁLAMI.
- Názvy publikácií v texte sa uvádzajú kapitálkami (napr. LUDOVÍT ŠTÚR A REČ SLOVENSÁ).
- Monografia sa uvádza podľa vzoru: FURDÍK, Juraj: Slovtvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča: Modrý Peter 1993.
- Článok v časopise: HORECKÝ, Ján: Sémantické a derivačné pole sloviess ísť a chodiť. Slovenská reč, 1999, roč. 64, č. 4, s. 202 – 208.

Pramene (slovníky, encyklopédie, hist. dokumenty, atlasy, mapy, kartotéka...) sa uvádzajú abecedne v rámci literatúry. Napríklad:

- Krátky slovník slovenského jazyka. Bratislava: Veda 2003.

ale

kolektívne monografie a Slovník súčasného slovenského jazyka uvádzame podľa priezvisk editorov:

- JAROŠOVÁ, Alexandra – BUZÁSSYOVÁ, Klára (eds.): Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Bratislava: Veda 2006.

Internetové a korpusové odkazy: označujú sa v texte [1] a zoznam odkazov je zoradený číselne podľa postupnosti citovania. Veľmi dlhé odkazy sa skracujú na úroveň nadradenej domény identifikujúcej daný zdroj. Pri korpusových odkazoch stačí uviesť verziu korpusu. Napríklad:

- [1] Jamrichová, Petra: Poznámky z družiny. Online: <http://jamrichova.blog.sme.sk/c/244412/Poznamky-z-druziny.html>, cit. 4. 11. 2011
- [2] Slovenský národný korpus – prim-5.0-public-all. Online: <http://korpus.juls.savba.sk>